

2016
3.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA



DELY PÉTER: Kábítószer és kábítószer-bűnözés Afganisztánban

NYESTE PÉTER: Speciális nyomozási tevékenységek az Európai Unió tagállamaiban

HORVÁTH GEORGINA: A bizonyítási tilalmak

FÓRIZS SÁNDOR: Egy bírósági tárgyalás 1947-ben

GERINGER PÉTER: A munkatársak motiválása

CSOMÓS ISTVÁN – MOLNÁR KATALIN: A 112-es segélyhívó magyarországi bevezetése I.

64.
évfolyam

TARTALOM 2016/3.

DELY PÉTER Kábítószer és kábítószer-bűnözés Afganisztánban
(5–15)

NYESTE PÉTER Speciális nyomozási tevékenységek
az Európai Unió tagállamaiban (16–43)

HORVÁTH GEORGINA A bizonyítási tilalmak (44–63)

FÓRIZS SÁNDOR Egy bírósági tárgyalás 1947-ben (64–72)

GERINGER PÉTER A munkatársak motiválása (73–94)

CSOMÓS ISTVÁN – MOLNÁR KATALIN
A 112-es segélyhívó magyarországi bevezetése I.
(95–110)

• HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

RISKÓ-TÓTH MÁRIA Szexuális bántalmazásra vonatkozó
hamis feljelentések lehetséges lélektani háttere,
okai serdülő és fiatalabb lányoknál (111–123)

SZERZŐK 2016/3.

CSOMÓS ISTVÁN rendőr alezredes, rendőrségi főtanácsos,
klinikai szakpszichológus,
Terrorelhárítási Központ Műveleti Igazgatóság

DELY PÉTER címzetes rendőr alezredes,
Terrorelhárítási Központ
Műveleti Igazgatóság műveleti főosztály

DR. FÓRIZS SÁNDOR egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar

GERINGER PÉTER címzetes rendőr alezredes,
Terrorelhárítási Központ
Személyvédelmi Igazgatóság

DR. HORVÁTH GEORGINA PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
büntető eljárásjogi és büntetés-végrehajtási jogi
tanszék

DR. NYESTE PÉTER rendőr őrmagy, tanárgégéd,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar

DR. MOLNÁR KATALIN egyetemi docens,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar
magatartástudományi és módszertani tanszék

RISKÓ-TÓTH MÁRIA kriminálpszichológus,
Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet

SUMMARY

Dely, Péter

Drug abuse in Afghanistan [5–15]

The author provides an overview of trends and developments in drug production and related activities in Afghanistan in 2001–2014.

Nyeste, Péter

Covert investigation in the European Union [16–43]

The author provides an overview of the regulations concerning covert investigations in the EU.

Horváth, Georgina

Exclusionary rules [44–63]

The author provides a critical overview of exclusionary rules in the Hungarian criminal procedural system.

Fórizs, Sándor

A trial in 1947 [64–72]

The author provides an overview of a 1947 trial of Hungarian offenders by a Soviet military tribunal.

Geringer, Péter

Motivating co-workers [73–94]

The author provides an overview of strategies to motivate law enforcement officers.

Csomós, István – Molnár, Katalin

The introduction of the 112 emergency number [95–110]

The authors provide an overview of the implementation process of the unified emergency number in Hungary.

Riskó-Tóth, Mária

The psychological reasons for false reports on sexual abuse by adolescent and younger girls [111–123]

The author provides a typology of unfounded reports by young girls on sexual abuse.

DELY PÉTER

Kábítószer és kábítószer-bűnözés Afganisztánban

Tanulmányomban az Afganisztán területén termesztett és előállított kábítószerral, az általa generált társadalmi és nemzetközi problémákkal kívánok foglalkozni. Az ópium és a belőle előállított heroin már régóta a térség jellemző „exportcikke” volt, azonban a 2001 szeptember 11. utáni nemzetközi beavatkozás és NATO-műveletek következtében – amikor a világ közvéleménye az afgán heroin mennyiségének csökkenésére számított – drasztikus növekedés indult a művelésbe bevont területeket és a termelt mennyiséget illetően. A megtermelt kábítószer nagyobb százaléka Európába és a volt szovjet utódállamokba került, ahol egyrészt erősíti a szervezett bűnözés térnyerését, másrészt az okozott hatásokkal a társadalmat gyengíti. Mindazonáltal a békeműveletekben részt vevő országok lakosaiban joggal vetődik fel a kérdés, miért kell eurómilliárdokat költeni egy távoli országra, ha annak semmiféle pozitív hatása nem érezhető.

Az afgán kábítószer-probléma megítélése közel sem ilyen egyszerű. Történelmi, politikai, társadalmi okok összehatása vezetett a jelenlegi – és jó néhány éve állandósulni látszó – helyzethez.

Abban a kivételes szerencsében volt részem, hogy lehetőségem nyílt közelről szemlélni a kábítószer elleni küzdelmet: 2008-ban az Európai Unió rendőrségi missziójának (*European Police Mission in Afghanistan*) kábítószergyekért felelős tanácsadójaként az országban tartózkodtam, közvetlen tapasztalatokat szerezve. Kidolgoztam képzéseket a kábítószer elleni küzdelemmel foglalkozó rendőri egységeknek (*Counter Narcotics; CN*), nemzetközi együttműködésben készítettünk stratégiákat, és tanácsokkal segítettük a rendőri felső vezetőket. Az írásomban szereplő adatok, információk nagy része is ebből az évből származik. Jó volna hinni, hogy az elmúlt időben a helyzet pozitív irányba változott, ám a sajtóban és az ENSZ éves kábítószer-jelentéseiben¹ fellelhető adatok szerint ez nem történt meg, és nem is várható a közeljövőben.

Dean Henderson könyvének nyolcadik fejezete foglalkozik az afgán ópiumtermesztés és herointermelés kérdésével. A könyv nem kevesebbet állít,

¹ World Drug Report. United Nations Office on Drug and Crime, 2008–2014

mint hogy az afgán–pakisztáni határvidéken a mákültevények terjedése, és az előállított heroin külföldre juttatása az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség, a CIA tevékenységének tulajdonítható. Henderson szerint az „arany háromszög” a vietnami háború alatt volt a világ vezető ópiumtermesztő régiója, de az oroszok afganisztáni bevonulása, és az Amerikai Egyesült Államok mudzsáhideket támogató politikája után a hangsúlyt az „arany félhold” terület kapta.² Jelen írás nem kíván sem a 2001 előtti helyzettel, sem különböző titkosszolgálatok érintettségének kérdésével foglalkozni, azt azonban érdemes megemlíteni, hogy az afgán–pakisztáni vidéken előállított ópium mennyisége 1982 és 1983 között megduplázódott³. Ugyancsak érdekes tény, hogy az amerikaiak által támogatott volt mudzsáhid parancsnok, *Gulbuddin Hekmatjar* jelenleg az egyik legnagyobb földtulajdonos a délkeleti ország-részben⁴, ahol a termesztés történik.

Az Afganisztánból induló nemzetközi kábítószer-kereskedelem

A 2000 előtti években a világ elhitte, hogy az Afganisztánban termesztett ópium és a belőle előállított heroin a tálib rezsimet gazdagítja, annak anyagi erőforrása. Az ópiumtermesztésre kivetett húszszázalékos adó (zakát) becslések szerint mintegy húszmillió dolláros bevételt hozott. A 2001-ben bekövetkező terrorcselekmény és az utána meginduló nemzetközi intervenció hatására joggal lehetett arra számítani, hogy az ópiumtermesztésnek leáldozik.

Mint az az 1. és a 2. számú ábrákon látható, 2001-ben jelentős volt a visszaesés, ez azonban a kialakult belpolitikai helyzetnek volt tulajdonítható. 2002-ben fejlődés indult, ami 2007–2008-ban érte el a csúcspontját. Az ábrákon egy visszaesés látható 2004 és 2005 között, ez azonban nem a kábítószer-ellenes tevékenységnek, hanem sokkal inkább a kedvezőtlen időjárásnak, és egy növényi járványnak tulajdonítható. 2008 után már nem esett vissza jelentősen a termesztés, sőt 2013-ra a korábbi csúcsot is megdöntötte.

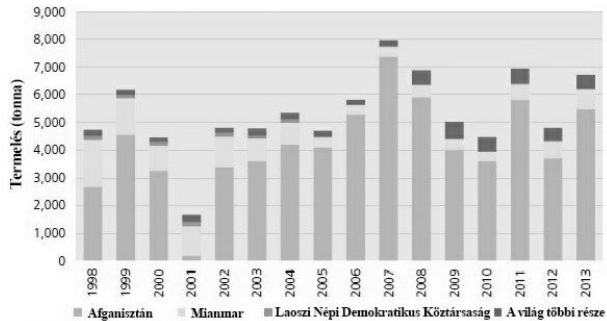
2008-ban, amikor az Eupol-misszióhoz kerültem kábítószer-ellenes tanácsadóként, a helyzet a mélyponton volt. Ekkor az előző évben termesztett nyolcezer-kétszáz tonna ópiummal Afganisztán a világ össztermelésének ki-

² Dean Henderson: *Big Oil and Their Bankers in the Persian Gulf*. 3rd ed., 2008

³ World Drug Report. UNODC, 2010, p. 38.

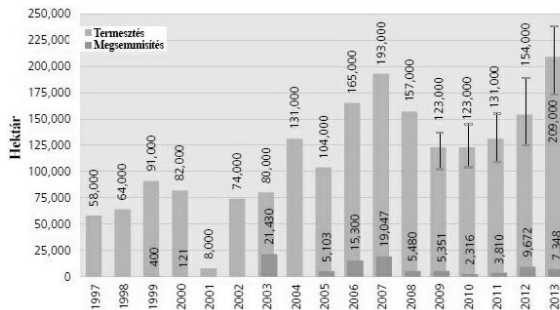
⁴ Biography. Gulbuddin Hekmatjar. Afghanistan Online, <http://www.afghan-web.com/bios/today/ghekmatjar.html>

1. számú ábra
A világ összesített ópiumtermesztése
(1998–2013)



Forrás: World Drug Report, UNODC, 2013, p. 22.

2. számú ábra
Ópiummák-ültetvények és megsemmisítésük Afganisztánban
(1997–2013)



Forrás: UNODC World Drug Report, 2013, p. 21.

lencven százalékát adta. A teljes lakosság tizenkét százaléka valamilyen módon érintett volt az ópium-előállításban. Az előállított mennyiség négy milliárd amerikai dollár bevételt hozott, ami a teljes afgán bruttó hazai termék

(GDP) harminc százaléka. Az UNODC becslése szerint ennek a bevételnek megközelítőleg a negyede jutott az ópiumot termeszto földműveseknek.⁵

A pakisztáni határvidéken és az északi területeken titkos laboratóriumok százai állították elő a nagy tisztaságú heroint (2006-ban csak a felszámolt laboratóriumok száma 269 volt)⁶.

Az ország déli-délkeleti része az ópiumtermesztés és -előállítás fő régiója. Hét tartomány: Helmand, Kandahár, Nímruz, Faráh, Uruzgán, Daikund és Zábul a nagy hétnek nevezett központ. Az ok kettős: egyrészt a pakisztáni határ közelsége miatt itt alakultak ki a csempésztútvonalak, illetve itt volt erős a külföldi támogatottság. Másrészt az angol gyarmati időben a britek kísérleteket tettek az öntözéses gazdálkodás meghonosítására, ennek következtében az amúgy száraz területeken mind a mai napig kiválóan működő öntözőcsatorna-rendszert építettek ki, ami nyilvánvalóan kedvez az ópiumültetvényeknek.

Kábítószer-bűnözés és narkóterrorizmus

Véleményem szerint nem szorul különösebb magyarázatra, hogy az ópium⁷ és az ebből befolyó pénz a bűnözés, a terrorizmus és a korrupció melegágya a legmagasabb szintekig. Afganisztánban a kábítószer előállítása, értékesítése, használata tilos, külön kábítószer-ellenes törvény (*Counter Narcotics Law*) szabályozza mind a tiltásokat, mind az ellene való fellépés módját. A kábítószerrel külön rendőrség (*Counter Narcotics Police-Afghanistan; CNPA*) és bíróság (*Criminal Justice Task Force; CJTF*) foglalkozik. A kábítószer-ellenes rendőrség vezetője helyettes belügyminiszteri rangban van. Mindezen túl van kábítószer elleni minisztérium (*Ministry of Counter Narcotics*) is, ahol nem a bűnügyi intézkedéseket, hanem a társadalmat védeni igyekvő megelőzési programokat koordinálják.

A helyzet ennek ellenére riasztó: a már ismertett mennyiségeken túl 2008-ban a kábítószer elleni minisztérium a következő adatokat hozta nyilvánosságra 2007-re vonatkozóan: egy adag ópium (ez megközelítőleg három gramm) ára negyven afgáni⁸, ami a helyi viszonyok között sem nevezhető

⁵ World Drug Report. UNODC, 2008, p. 40.

⁶ Uo.

⁷ A 2013. évi becsült mennyiség ötezer-ötszáz tonna. World Drug Report, UNODC, 2014

⁸ Afganisztán hivatalos pénzneme. Rögzített árfolyamon tartják: egy amerikai dollár ötven afgánit ér.

drágának. A minisztérium adatai szerint a népesség tíz-tizenöt százaléka ópiumfüggő⁹.

Szintén ismert tény, hogy a kábítószer-kereskedelem miatt a korrupció hatalmas méreteket öltött az országban, rendőrök, rendőri vezetők, politikusok érintettek a természetben és a kereskedelemben, ezzel minden Afganisztánban dolgozó rendőrségi tanácsadó szembesült.¹⁰

2008. július 27-én a *The New York Times* hasábjain *Thomas Schweich* hosszú írást jelentetett meg, ami rendkívüli módon felháborította az afgán kormányzatot, és kellemetlen helyzetbe hozta az Egyesült Államok kormányát is. Schweich Amerika kabuli nagykövetségének kábítószeres ügyekért felelős megbízottja volt 2006 és 2008 között nagyköveti rangban. Ekként hozzájutott a legbizalmasabb információkhoz, és bejárása volt a legmagasabb politikai körökbe mind hazájában, mind Afganisztánban. A cikkben olyan információk vannak, amelyek korábban minősített adatokként voltak elérhetők.

Mivel a cikk jelen pillanatban is megtekinthető a *The New York Times* weboldalán, a következőkben az afgán kábítószerhelyzet vonatkozásában hivatkozásként használom.¹¹

Nemzetközi tévhit, hogy a kábítószerből származó bevétel a tálib mozgalom és a különböző terrorista szervezetek fő bevételi forrása lenne. A valóságban a profit nem egészen negyven százaléka köthető az ellenállási mozgalmakhoz vagy az azokat támogató személyekhez. Ilyen például a már korábban említett Hekmatjar. A profit és a termelés nagyobb része az afgán kormány felelős beosztású embereihez kapcsolható. Az afgán kormánynak, sőt az Amerikai Egyesült Államoknak sem érdeke a kábítószer-termesztés visszaszorítása.

Abdul Dzsabar Szabit legfőbb ügyész bemutatott egy listát a nyugati tanácsadóknak, ezen húsz magas beosztású hivatalnok neve szerepelt, akik vagy közvetlenül, vagy a korrupció révén köthetők a kábítószer-kereskedelemhez. Ezt a listát átadta *Hamid Karzai* afgán elnöknek, aki megtiltotta, hogy a listán szereplő személyek közül bárki ellen eljárás induljon.¹² A tiltás

⁹ A drogfüggők a minisztérium megfogalmazásában az ópiumfüggők, nem számolják hozzá a rendszeresen hasist vagy cannabist fogyasztókat. A nemzetközi tanácsadók megbeszélésein, és az ezekről készült jelentésekben a lakosság harminc százaléka van rendszeres kábítószer-fogyasztóként említve. Még a rendőrségen belül is tíz százalék az arány.

¹⁰ Introduction Course CN presentation. PPT. Eupol, 2008, pp. 2–3.

¹¹ Thomas Schweich: Is Afghanistan a Narco-State? *The New York Times*, 27 July 2008. http://www.nytimes.com/2008/07/27/magazine/27AFGHAN-t.html?_r=0

¹² Uo.; Ezt a lista valóban létezik, illetve létezett, az Eupol képviselőjeként magam is láttam az UNODC által létrehozott bünyügyi igazságszolgáltatásért felelős különítmény (Criminal Justice Task Force; CJTF) mentori értekezletén.; 2008 július 16-án Karzai elnök menesztette Abdul Dzsabar Szabitot, miután felvetődött a lehetőség, hogy kandidálni kíván az elnöki posztra.

okát Karzai elnök világosan megmagyarázta az amerikaiaknak: Karzai pastu¹³ származású, és Afganisztán délkeleti részén pastu többségű a lakosság. Innen való az elnök politikai támogatóinak, szavazóinak nagy része is. Ha tehát a helyi lakosok a termesztés akadályozása miatt megharagszanak a regnáló kormányra, akkor az elnök elveszítené politikai támogatottságát, és megbukna. Ez természetesen senkinek sem volt érdeke a külföldi hatalmak közül. Amit azonban Karzai nem magyarázott el, az az, hogy a családjának hatalmas földterületei vannak az ország déli-délkeleti részén, és idősebbik testvére hatalmas pénzhez jutott az ópium termesztéséből.¹⁴ Ugyanez volt elmondható az ország más részéről származó politikai vezetőkrol is.

Az országban több mint százötvenezer hektáron folyt ópiumtermesztés¹⁵. Nyilvánvalóan a leghatékonyabb kábítószer-ellenes intézkedés a mákföldök elpusztítása. Ilyen területnagyság mellett ennek leghatékonyabb módja a levegőből történő permetezés lenne, amire láthatunk példát a világ számos részében. Ezt azonban az elnök nem hagyta jóvá, azzal indokolva a döntését, hogy a légi permetezés félreértésekre adna okot: az egyszerű vidéki emberek azt hinnék, mérgezik őket. Így a permetezéssel történő irtás ötletét elvetették. Maradt a kézzel, munkagépekkel történő irtás. Az ezt végrehajtó rendőrség és az őket támogató külföldi rendőrségi szakértők ígéretet kaptak arra, hogy afgán katonai zászlóaljakat vezényelnek ki a megsemmisítésre szánt ópiumföldekhez, hogy megvédjék a rendőröket. Ezek a katonai alakulatok soha nem érkeztek meg a helyszínekre. A kipurított területek elhanyagolható mértékben befolyásolták a termesztést, a kikerkező rendőröket rendre megtámadták fegyveres csoportok.

Az ültetvénymegsemmisítések közbeni fegyveres konfliktusok gyakoriságából és eloszlásából kiderül, hogy a megsemmisítésre ítélt területek környékén gyakoribbak a konfliktusok. Az incidensek száma jelentős növekedést mutat a nyári hónapokban (*3. számú ábra*). Igaz, ez magyarázható a hideg téli időjárással is, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül az ópiumbetakarítás időszakát sem¹⁶.

A másik megoldás az ültetvények visszaszorítására az a kezdeményezés volt, hogy támogatják azokat a földműveseket, akik vállalják, hogy legalább egy évig nem ültetnek mákot a területükön. Ennek azonban egy igen egyszer-

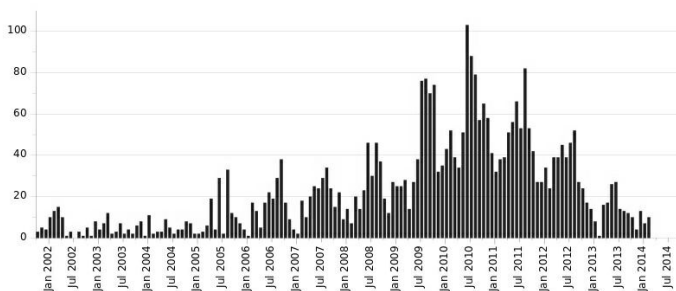
¹³ A legnagyobb népcsoport Afganisztánban.

¹⁴ Thomas Schweich: i. m.

¹⁵ World Drug Report. UNODC, 2013, p. 21.

¹⁶ A betakarítási időszakban viszonylag nyugalom van, hiszen mindenki a földeken dolgozik, utána azonban több pénz jut a fegyverekre.

3. számú ábra
A szövetséges haderő veszteségei havi bontásban
(2002–2014)



Forrás: Vida Csaba PPT-előadása. Válságkörzetek és Nemzetközi Békemissziók és Műveletek. 2014

rű buktatója volt: a nyers ópium ára átlagban százhuszonöt dollár volt kilogrammonként. Egy hektár mákföld így megközelítőleg négyezer-hatszáz dollár bevételt hozott. Bármely más növény esetében az elérhető legmagasabb hozam kétszázhetven dollár környékén járt.¹⁷ Az a kevés gazda, aki részt vett a kezdeményezésben, csak úgy tudta a földje bérleti díját kitermelni, ha a leégetett mákföld helyére cannabist ültetett.¹⁸ 2004 óta Herát környékén egy másik kezdeményezés is folyamatban van: sáfrány termesztésére igyekeznek rávenni a farmereket. A sáfrány termesztése rendkívül munkaigényes, a földeken rengeteg embernek, főként nőknek ad munkát. A hozam ellenben hatalmas: a piacon grammonként tizennégy dollárért értékesített sáfránypor hektáronként tizenkétezer dollár bevételhez juttathatja a földműveseket. A kezdeményezés ígéretes, bár vannak nehézségei: a sáfrány két év alatt hajt virágot, a földműveseknek pedig évente bevételhez kell jutniuk, hogy megéljenek. A második ok a kereslet: a sáfrány felvevőpiaca korlátozott, nem mérhető az ópiuméhoz.¹⁹

¹⁷ Introduction Course CN... i. m. 3. o.

¹⁸ Erre több példa volt Baglán tartományban, ahol a magyar tartományi újjáépítési csoport működött.

¹⁹ Dany Mitzman: Afghan farmers turn from opium's red poppies to saffron's red gold. Deutsche Welle, 12. 11. 2010. <http://www.dw.com/en/afghan-farmers-turn-from-opiums-red-poppies-to-saffrons-red-gold/a-6221037>

Rodolfo Peikov, a Nemzetközi Biztonsági és Együttműködési Intézet (*International Institute For Security and Cooperation; IISC*) tanácsadó tagja 2009 decemberében Moszkvában előadást tartott.²⁰ Ebben a kábítószer-terrorizmust öt kategóriára osztotta. Véleménye szerint a második kategória, amikor a terrorista szervezet védelmet nyújt a kábítószercsempészeknek, de maguk nem vonódnak bele a tevékenységbe. A határátlépési pontok és laboratóriumok elhelyezkedése szinte mind a szövetségesek által gyengén vagy egyáltalán nem ellenőrzött területeken található. Peikov szerint az ötödik kategória, amikor egy szervezet azért támogatja a kábítószer terjedését, mert az alapvetően gyengíti az általa megbuktatni kívánt társadalmi rendet. Ez a leírás tökéletesen ráillik a tálíb módszerekre. Az is elhangzott az előadásban, hogy a tálíb mozgalom jelenleg több pénzhez jut a kábítószer-kereskedelemből, mint amikor hatalmon volt. Annak idején a tálíb rezsim mind a kábítószer fogyasztását, mind a termesztését büntette, 2001 után csak a fogyasztást szankcionálták, a termesztést bátorították, ezzel finanszírozva mozgalmukat.²¹

Egy 2014. augusztus 3-án megjelenő cikk szerint eddig 7,6 milliárd dollárba került a kábítószer elleni küzdelem. Az egy év alatt megtermelt kábítószer értéke az afgán piacon másfél milliárd dollár, ez a nemzetközi piacon már hatvanmilliárdot ér. Az afgán farmerek részesedése 1,2 milliárd dollár, az afgán bűnözői csoportok 2,2 milliárdos bevételhez jutottak, míg a tálíb mozgalom 450 millió dollárral gazdagodott.²²

A kábítószer-kereskedelem visszaszorításának lehetőségei

A nyugati világ az elmúlt években dollár- és eurómilliárdokat költött az afgán kábítószerhelyzet javítására, minimális eredménnyel.

Az amerikai szervezetek főként az uniós országokat hibáztatják a gyenge rendőrség miatt, míg más szakértők a katonai erők e téren tanúsított közömbösségét vetik fel. Tény, hogy szinte valamennyi tartományi újjáépítési csoport – köztük a magyar is – nemzeti megkötései (*national caveats*) előkelő

²⁰ Rodolfo Peikov: Narcoterrorism. Moscow, December 9-10, 2009.

²¹ Bebesi Zoltán: Kábítószer-bűnözés és terrorizmus. Doktori értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2009, 64. o.

²² Sayed Sharif Amiry: Money on War Against Drug Wasted. ToloNews, 3 August 2014.
<http://www.tolonews.com/en/afghanistan/15815-money-on-war-against-drug-wasted/>

helyen említették, hogy a katonai alakulatok nem vehetnek részt kábítószer-ellenes vagy azzal kapcsolatos műveletekben.²³

Véleményem szerint a jelen helyzetből két kivezető út van. Az első az ópiumföldek nagy erővel történő irtása. Egy év alatt legalább a földek felét meg kellene semmisíteni. Ez természetesen nem lehetséges permetezés nélkül. Ennek bevezetéséhez erős politikai nyomást kellene gyakorolni a regnáló afgán kormányra, és széles körű felvilágosító tevékenységbe kell kezdeni a lakosság körében. A politikai nyomásgyakorlásra jelen helyzetben leginkább az Egyesült Államok volna képes, ám nem él e lehetőséggel.

Mivel Európában 2004 óta nem emelkedik a heroinfogyasztás mértéke, újabban a nagy felvevőpiac a volt szovjet utódállamok és Kína lett. Miután viszonylag csekély mennyiség jut belőle a tengerentúlra, érthető, hogy az Egyesült Államok Afganisztán-politikájának valóban nem központi kérdése a politikai nyomásgyakorlás.

A második lehetőség a kábítószer hírszerzési adatokra támaszkodva történő lefoglalása és megsemmisítése. Napjaink afgán viszonyai mellett (a korrupció mértéke a rendőrségnél és az egyéb hivatalos szerveknél) az országon belül erre nem sok esély van. A kábítószer-ellenes rendőrség 2008-as közleménye szerint 2007-ben lefoglaltak 1892 kg heroint, 19 314 kg ópiumot, 299 150 kg hasis, 540 kg morfint, 50 568 kg prekursor anyagot²⁴, megsemmisítettek 24 laboratóriumot, és eljárás alá vontak 496 személyt.²⁵ 2014. október 29-én a kábítószer-ellenes rendőrség vezetősége nagy felhajtás keretében megsemmisített húsz tonna kábítószer (936 kg heroin, 9474 kg ópium, 425 kg hasis, és 968 liter ecetsav-anhidrid²⁶). Ezt a mennyiséget 2014-ben foglalták le olyan ügyekben, amelyekben már bírósági ítélet is született.²⁷ Ezek imponáló adatok ugyan, de ha figyelembe vesszük az előállított mennyiséget, és az üzletágban tevékenykedők számát, akkor mindez elhanyagolható az egészhez képest. Főként ha hozzátesszük, hogy a szomszédos Iránban 530 tonnát (főként ópiumot és heroint) foglaltak le 2013. március és 2014. március között.²⁸

A megoldás a kriminalisztikában ismeretes ellenőrzött szállítás lehetne. Vagyis hírszerzési adatokra támaszkodva a hatóság tudomást szerez a terve-

23 Stephen M. Saideman – David P. Auerswald: Comparing Caveats: Understanding the Sources of National Restrictions upon NATO's Mission in Afghanistan. *International Studies Quarterly*, vol. 56, iss. 1, 2012

24 Kábítószerrel előállításához használt vegyi anyagok összefoglaló neve.

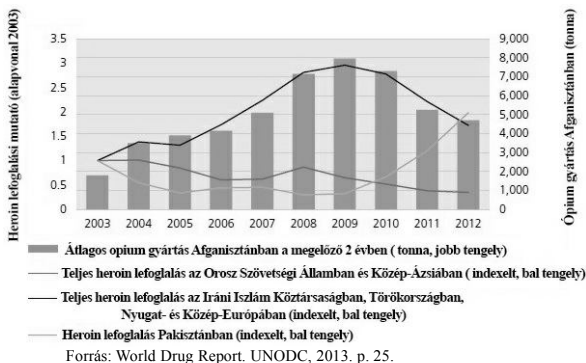
25 Introduction Course CN... i. m. 17. o.

26 (CH₃CO)₂O, kábítószer előállításához használatos prekursor anyag.

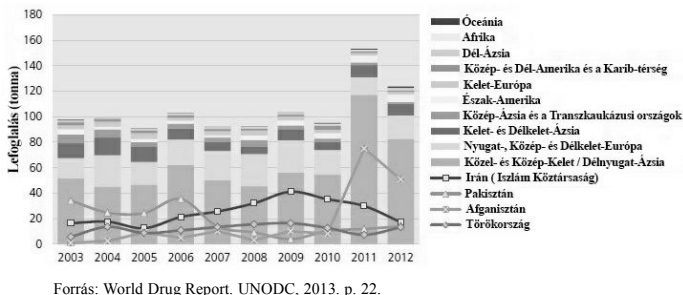
27 www.unodc.org

28 Iran says drugs seizures up over past year. AFP, 18 Mar 2014. <http://www.dawn.com/news/1093977>

4. számú ábra
Heroinlefogalások, és a termelés nagyságának alakulása



5. számú ábra
Heroinlefogalások országonkénti bontásban



zett kábítószer-szállítmányról, titokban megfigyeli annak útját, de a lefoglalásra már külföldön kerül sor. Így egyrészt a földművesek már megkapják a bérüket, tehát az eljárással nem a szegénységben élő emberek szenvednek el a súlyosabb következményeket, hanem az eddig érinthetetlen „kábitószerkirályok”. Legalább egy éven keresztül kellene fenntartani a már felállított hírszerzőhálózatot az országban, ennyi idő alatt a kábítószerüzlet fő szervezői súlyos anyagi veszteségeket szenvednének el, és már lenne esély az egyéb civil

programok beindítására. 2008-ban a kínai nagykövetség rendőri attaséja utalt rá, hogy az Afganisztánnal közös, illetőleg a tádzsik–kínai és a pakisztáni–kínai határvonalon ilyen módszerekkel dolgoznak. Véleményem szerint ez lehet a titka Irán sikereinek is a nagy mennyiségű lefoglalások terén.

E módszer bírálói gyakran felvetik, hogy a felhalmozott készletekből Afganisztán még máktermesztés nélkül is vagy négy évig elláthatná a világot heroinnal. Véleményem szerint – bár a felhalmozott készletekről szóló adatok valóság – az első évben nemcsak a tárgyévi mennyiség jutna el a határra, hanem a lefoglalt áru pótlására küldött is.²⁹ Így szerencsés esetben a művelettel nemcsak az évi mennyiséget, hanem annak másfél-kétszeresét is le lehetne foglalni. Ez már valóban jelentős anyagi veszteség a termelői-előállítói oldalon.

Természetesen e megoldási javaslatok kizárólag nemzetbiztonsági, rendészeti jellegűek. Az elmúlt évek statisztikái, eredményei világosan mutatják, hogy a társadalmi, politikai megoldási kísérletek nem vezettek eredményre. Véleményem szerint a politikai udvariaskodás, és a látszatintézkedések ideje lejárt: a nemzetközi közösségnek szigorú nyomásgyakorlással kell a változtatásokat kikényszerítenie. Szakmai – és hangsúlyozottan nem politikai – oldalról úgy látom, amíg az afgán kormányzat, a rendőrség és a haderő működése a külföldi anyagi támogatáson múlik, nincs az a változás, amely ne lenne kikényszeríthető közös nemzetközi akarattal.

IRODALOM

Amiry, Sayed Sharif: Money on War Against Drug Wasted. *Tolo News*, 3 August 2014. <http://www.tolonews.com/en/afghanistan/15815-money-on-war-against-drug-wasted/>

Bebesi Zoltán: Kábítószer-bűnözés és terrorizmus. Doktori értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2009

Henderson, Dean: Big Oil and Their Bankers in the Persian Gulf. 3rd ed., 2008

Mitzman, Dany: Afghan farmers turn from opium's red poppies to saffron's red gold. *Deutsche Welle*, 12. 11. 2010. <http://www.dw.com/en/afghan-farmers-turn-from-opiums-red-poppies-to-saffrons-red-gold/a-6221037>

Peikov, Rodolfo: Narcoterrorism. Moscow, December 9-10, 2009.

Saideman, Stephen M. – Auerswald, David P.: Comparing Caveats: Understanding the Sources of National Restrictions upon NATO's Mission in Afghanistan. *International Studies Quarterly*, vol. 56, iss. 1, 2012

Schweich, Thomas: Is Afghanistan a Narco-State? *The New York Times*, 27 July 2008. http://www.nytimes.com/2008/07/27/magazine/27AFGHAN-t.html?_r=0

²⁹ Érthető módon, a lefoglalások miatt a kereslet nem csökkenne, a piac igényli az ellátást.

NYESTE PÉTER

Speciális nyomozási tevékenységek az Európai Unió tagállamaiban

Az Európai Unió tagállamaiban alkalmazható speciális, fedett¹ (leplezett, konspirált) nyomozási tevékenységek felmérése érdekében 2015 elején az ORFK Nemzetközi Bűnügyi Együtműködési Központjával közösen egyeztetett kérdőív kiküldésére került sor az Európai Unió tagállamai részére az Europol Nemzeti Összekötői Irodán keresztül. A kérdőív a konkrét gyanú megállapítása előtti és a büntetőeljárás során alkalmazható speciális nyomozati tevékenységek végrehajtásának és azok alkalmazásának aktuális jogszabályi hátterét kutatta. A kérdőív a *táblázatban* látható kérdéseket tartalmazta.

A beérkezett tizenegy tagállami válasz alapján a megjelölt jogszabályhelyek összehasonlító elemzését, továbbá a tagállami büntetőeljárás és rendőrségi törvények releváns részeinek összehasonlítását végeztem el. A kutatás reprezentativitása érdekében a wiesbadeni magyar rendőrségi összekötőn keresztül megismert németországi speciális nyomozati lehetőségeket, valamint a francia és román szabályozást is bemutatom a büntetőeljárás törvény alapján.

A kérdőívre Hollandia, Észtország, Litvánia, Finnország, Lengyelország, Horvátország, Szlovákia, Szlovénia, Málta, Ciprus és Bulgária válaszolt. A következőkben az egyes tagállamok speciális nyomozási tevékenységeinek szabályozását mutatom be.

Finnország

A finn titkos nyomozati tevékenységeket a rendőrségi törvény (*Police Act*)² 5. fejezete szabályozza. A kényszerintézkedések alkalmazásáról szóló törvény (*Coercive Measures Act*)³ 10. fejezete írja elő a fedett kényszerintézkedések (*covert coercive means*) szabályait. A rendőrségi törvényben meghatá-

¹ A fedett végrehajtás formái: egyrészt a leplezett módú tevékenység, amelynek során az eljáró személy a kilétét nem leplezi, csak a tevékenysége célját, másrészt a konspirált végrehajtás, amelynek során mind az eljáró kiléte, mind a tevékenysége is titkolt.

² <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1995/en19950493.pdf>

³ https://www.imolin.org/doc/amlid/Finland/Finland_Coercive_Measures_Act_1987.pdf

Tevékenység	Büntetőeljá- rás nélkül (konkrét bűncselek- mény gya- núja nélkül)	Büntető- eljárás alatt	Az igénybevételhez kell-e ügyészi vagy bírói engedély		Az igénybevétel maximális időtartama	
	alkalmazható-e (igen/nem)		ügyészi engedély	bírói engedély	nincs időbeli korlát	maximális időtartam
Informátor alkalmazása Leplezett megfigyelés (közterületen) Leplezett megfigyelés (magánlakásban) Telefonlehallgatás Titkos kutatás E-mail ellenőrzése Levél (postai küldé- mény, csomag) ellen- őrzése Fedett nyomozó igény- bevétele általános hírgényre, hírszerzésre, adatgyűj- tésre beépülésre bizalmi vagy álvásárlás ellenőrzött szállításra						

rozott bűncselekmény-megelőzési és -felderítési feladatokat a fejezetben szabályozott módon hajthatják végre a nyomozó hatóságok, illetve a külön törvényekben szabályozott hatóságok (vám- és pénzügyőrség, határőrség). A fedett intézkedések alkalmazásának célja, hogy információkat szerezzenek a bűncselekmények megállapításához vagy kizárásához. A fejezetben szabályozott fedett intézkedéseket meghatározott bűncselekmények felderítése, megelőzése érdekében, illetve általában a legalább kétévi szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények esetén lehet alkalmazni.

A rendőrségi törvény alapján a finn belügyminisztérium a különböző minisztériumok hatáskörébe tartozó bűncselekmények felderítése érdekében kijelöl olyan egységeket, amelyek előnyomozásokat folytathatnak.

Az Európai Ügyészek Konzultatív Testületének kérdésére adott finnországi tájékoztatás alapján az előnyomozásokat folytató hatóságok önállóan gaz-

dálkodnak és végzik a tevékenységüket, de szorosan együttműködnek az ügyészséggel.⁴ Előnyomozásokat hajt végre a rendőrség, a vámőrség, a határőrség és a katonai nyomozó hatóság, amelyek felelősek azért, hogy megállapítsák vagy kizárják a bűncselekmény gyanúját. Ezenkívül az ügyészség is folytat ilyen tevékenységet, amennyiben hivatásos állományú személy a gyanúsított. A bünyügyi nyomozásról szóló törvény (*The Criminal Investigation Act*⁵) szerint az előnyomozó hatóság nyomozást indít abban az esetben, ha gyanú merült fel arra, hogy bűncselekmény elkövetése történt.

Az előnyomozást folytató hatóságok tervezik meg és döntenek arról, hogy mely körülmények tisztázása, illetve milyen ügyek megoldása igényel előnyomozást. Az előnyomozó hatóság köteles jelezni az ügyészségnek, ha megnyit egy aktát, illetve az előtt szóban egyeztetethetnek az ügyésszel az ügy körülményeiről. Ez után az előnyomozást az erre jogosult hatóság folytatja le, közben folyamatosan egyeztet az ügyészséggel, annak érdekében, hogy az előnyomozás eredménye megfeleljen a későbbi büntetőeljárás szabályainak. Az előnyomozás eredménye alapján az ügyész dönti el, hogy szükség van-e a büntetőeljárás lefolytatására. Az ügyésznek kulcsszerepe van abban is, hogy eldöntse, milyen kényszerintézkedéssel (jogsérelemmel) járó eszközöket kell alkalmazni az előnyomozás alatt, noha ezt a nyomozó hatóság is el tudná dönteni, de mivel a büntetőeljárás sikere az előnyomozáskor megfelelően alkalmazott eszközökön múlhat, ezért ez az ügyész részvételét igényli.

A finn rendőrségi törvény részletesen szabályozza a speciális nyomozási tevékenységek alkalmazásának jogi és végrehajtási lehetőségeit. Általánosságban kijelenthető, hogy a törvény szerint csak bizonyos bűncselekmények és büntetési tétel esetén lehet ilyen információszerző eszközöket alkalmazni. A rendőrségi törvény szerint, ha a személy viselkedése vagy egyéb körülmények „megfelelő okot” szolgáltatnak a meghatározott bűncselekmény elkövetésének a gyanújára, akkor megelőzési, megszakítási, felderítési célból alkalmazható a speciális nyomozati lehetőség.

Kényszerintézkedéseket (jogkorlátozó) a törvény szerint akkor lehet alkalmazni, ha a bűncselekmény súlya és a bűncselekmény felderítésének a fontosságához fűződő érdek alapján „erősen igazolható”.

Finnországban mind a rendőrségi, mind a kényszerintézkedésekről szóló törvény keretében a konkrét gyanú megállapítása előtt és a büntetőeljárás alatt is alkalmaznak humán együttműködőket (informátorokat) időbeli korlátozás nélkül, *a rendőrség döntése alapján*. Leplezett megfigyelés a közterü-

⁴ http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccpe/opinions/travaux/OP_10_Finland.pdf

⁵ <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2011/en20110805.pdf>

leten és magánterületen az ügyész engedélyével hat hónapi időtartamban végezhető a büntetőeljárás előtt és alatt. Telekommunikációsforgalom- (telefon-, e-mail-) ellenőrzés bírói engedély alapján egyhavi időtartamra engedélyezett mind a büntetőeljárás alatt, mind előtte. A titkos kutatás nem engedélyezett. A postai küldemények ellenőrzését az ügyész engedélyezi egy hónap időtartamra mind a büntetőeljárás alatt, mind azt megelőzően. Fedett nyomozó tevékenységét általános információszerzés, mélyfedés és bizalmi, álvásárlás céljából az ügyész és a bíró engedélyezheti hat hónapra a büntetőeljárás során és azt megelőzően is. Az ellenőrzött szállítást szintén az ügyész engedélyezi a büntetőeljárás alatt, és azt megelőzően.

A speciális nyomozati lehetőségek eredménye rendőrségi személyes adatokat tartalmazó aktákba kerül, az együttműködők részére személyi akta kiállítására kerül sor.

A speciális nyomozási tevékenységekről évente összefoglaló jelentést kell készíteni a belügyminisztériumnak, amit a parlament hagy jóvá.

Észtország

Az észt büntetőeljárás törvény (*Code of Criminal Procedure*⁶) 3. fejezete tárgyalja a felderítő jellegű tevékenységet (*Surveillance activity*). A fejezet felsorolja azokat a bűncselekményeket, amelyek esetében helye van speciális nyomozási tevékenységek alkalmazásának. Abban az esetben lehet alkalmazni ezeket, ha az eredmény a büntetőeljárás keretei között végzett információszerző vagy bizonyítási cselekményekkel nem szerezhető be, aránytalan nehézséggel járna, illetve a büntetőeljárás eredményességét veszélyeztetné. A beszerzett eredmény felhasználható bizonyítékként, ha a beszerzés körülményei törvényesek, és megfelel az eljárási törvény által támasztott követelményeknek.

Észtországban speciális nyomozást folytathat a rendőrség, a határőrség, a biztonsági rendőrség, a vám- és pénzügyőrség, a katonai rendőrség és a büntetés-végrehajtás abból a célból, hogy információkat gyűjtsön bűncselekmény megelőzése érdekében, körözött személyt elfogjanak, továbbá információkat gyűjtsenek a lefoglalási eljárás, illetve a büntetőeljárás során.

A speciális, fedett felderítő tevékenység azzal szemben engedélyezett, akiről komoly indokkal feltételezhető, hogy ő maga vagy másokkal együtt követhette

⁶ <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

el a törvényben meghatározott bűncselekményt, vagy aki szökésben van, továbbá aki a gyanú alapján bűncselekményből származó javakat birtokol, illetve büntetőeljárás gyanúsítottja, vagy akiről igazolható okból feltételezhető, hogy ő követhette el vagy követi el a törvényben meghatározott bűncselekményt.

Az ilyen jellegű felderítő tevékenységeket nemcsak a büntetőeljárás alapján lehet végrehajtani Észtországbán, hanem egyebek között az észr védelmi szervekről szóló törvény, a vám-, a határőrségi, a fegyver-, a tanúvédelmi, a biztonsági, illetve büntetés-végrehajtási törvény alapján is.

A felderítő tevékenységek végrehajtásáról jelentéseket kell készíteni a törvényben meghatározott tartalommal, amelyeket felderítő aktákba helyeznek el. Szintén a felderítő aktához csatolják a végrehajtás folyamán keletkezett fényképeket, videókat, egyéb tárgyi eszközöket. A felderítő aktából a bűnügyi aktába kerülnek azok az okiratok és tárgyi bizonyítási eszközök, amelyek szükségesek a bűncselekmény bizonyításához.

A nemzeti minősített vagy külföldi minősített adatokat tartalmazó aktákat az államtitkokról és külföldi minősített adatokról szóló törvény (*State Secrets and Classified Information of Foreign States Act*)⁷ szerint kell tárolni, kezelni.

Észtországbán „felderítő tevékenységet” lehet folytatni bűncselekmény konkrét gyanúja nélkül, és a büntetőeljárás során is. Informátorokat alkalmaznak időbeli korlátozás nélkül, belső szabályozás alapján a büntetőeljárás előtt és büntetőeljárás folyamán is a *rendőrség döntése alapján*.

Leplezett megfigyelés végrehajtása a közterületen *az ügyész engedélyével* kéthavi időtartamban végezhető a büntetőeljárás előtt és alatt, ami további két hónappal meghosszabbítható. *Magánterületen* történő megfigyeléshez *birói engedély szükséges*, és szintén kéthavi időtartamra engedélyezett, ami további két hónappal meghosszabbítható. *Telekommunikációsforgalom- (telefon-, e-mail-) ellenőrzés, titkos kutatás és postai küldemények ellenőrzése birói engedély* alapján két hónapra engedélyezett mind a büntetőeljárás alatt, mind az előtt, ez további két hónappal meghosszabbítható. A telefonforgalmazás adatai, híváslisták, cellainformációk ügyészi engedély alapján megkereshetők a szolgáltatóktól. *Fedett nyomozó tevékenységét általános információszerzés, mélyfedés* céljából *az ügyész* engedélyezheti hat hónapra mind a büntetőeljárás alatt, mind azt megelőzően. Az engedély további hat hónappal meghosszabbítható. *A bizalmi, álvásárlást és ellenőrzött szállítást az ügyész és a bíró engedélyezi* szintén mind a büntetőeljárás alatt, mind azt megelőzően. Az engedély további hat hónappal meghosszabbítható.

⁷ <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/515112013009/consolide>

Hollandia

A holland büntetőeljárás IV. A és V. C fejezete (*special powers of investigation*) tartalmazza „*a nyomozás speciális erői*”⁸ címszó alatt a speciális nyomozási tevékenységeket, amelyeket 2000 februárjában iktattak be a törvényszövegbe. A holland szabályozás külön eljárási szabályokat tartalmaz a „*nem szervezeten elkövetett*” bűncselekmények, és a „*súlyos és szervezeten, illetve bűnszervezetben elkövetett bűncselekmények elleni harc*”, illetve a „*terrorizmus elleni harc*” felderítése, nyomozása érdekében. A holland szabályozás alapján *csak büntetőeljárás keretében* alkalmazhatók a speciális nyomozási tevékenységek. A büntetőeljárás keretében lehetőség van úgynevezett *felfedező nyomozás* végrehajtására, ha bizonyos tényekből és körülményekből arra lehet következtetni, hogy meghatározott személy, csoport olyan bűncselekmények elkövetését tervezi vagy követi el, amely a törvény szerint lehetőséget ad speciális, fedett nyomozási tevékenység bevezetésére.

Ilyen lehet a folyamatosan, hasonló jellegű súlyos bűncselekmények elkövetése, az elkövetett hasonló bűntettek jellege, módja, a bűncselekmények egymáshoz kapcsolódása. Ilyen esetben az ügyész további bűncselekmények megelőzése céljából elrendelheti a személyek, a csoport vizsgálat (felfedező nyomozás) alá vonását.

Az ügyész dönti el, hogy a speciális nyomozási lehetőségekből, tevékenységekből származó mely jelentések, tárgyi bizonyítási eszközök lehetnek relevánsak a nyomozás számára. Az ügyész akkor emeli be ezeket az eszközöket a büntetőeljárás anyagába, amint az nem veszélyezteti a nyomozás érdekeit. A személyekre irányuló nyomozások anyagait súlyos bűncselekmény aktában (*serious crime file*) tárolják az adatvédelmi törvénynek megfelelően. A terrorcselekmények megelőzése, felderítése érdekében a személyek, csoportok vizsgálatára irányuló „felfedező nyomozások” információi az ügyész által kezdeményezett és bírói jóváhagyással létrehozott úgynevezett automatizált fájlrendszerbe tölthetők. Ebbe a részt vevő felek adatokat tölthetnek fel és innen adatokhoz juthatnak, azokat összehasonlíthatják más rendőrségi adatokkal, akták adataival.

Hollandiában a büntetőeljárások során *informátorokat* alkalmaznak maximálisan három hónapra, az *ügyész engedélyével információgyűjtési célból*. Továbbá *bírói engedéllyel a civilek részére is engedélyezett a megállapodás-*

⁸ http://www.ejtn.eu/PageFiles/6533/2014%20seminars/Omsenie/WetboekvanStrafvordering_ENG_PV.pdf

ban meghatározott időtartamra a bünszervezetbe beépülés, mind a nem szerzetten elkövetett bűncselekmények, mind a súlyos és szervezett bűncselekmények elkövetésének tervezése és megvalósítása esetén.

Leplezett megfigyelés büntetőeljárás folyamán a közterületen az ügyész engedélyével maximálisan háromhavi időtartamban végezhető. *Magánterületen, de nem magánlakásnak minősülő helyen* történő megfigyeléshez ügyészi engedély szükséges, és az az engedélyben meghatározott időtartamig folytatható. *Telekommunikációsforgalom- (telefon-) ellenőrzés bírói engedély* alapján kezdetben négy hétre engedélyezhető (sürgősségi engedéllyel ügyészi engedélyezés). *Titkos kutatás nem engedélyezett. E-mail ellenőrzése bírói engedély alapján végezhető* (sürgősségi engedéllyel ügyészi engedélyezés). *Postai küldemények ellenőrzése bírói engedély alapján lehetséges.*

Fedett nyomozó tevékenységét rendszeres, általános információszerzés céljából az ügyész engedélyezheti három hónapra a büntetőeljárás idején. Az engedélyezés időtartama meghosszabbítható. Mélyfedésű fedett nyomozó működésének engedélyezésére, bünszervezetbe beépülésére az ügyész jogosult a legfőbb ügyészség jóváhagyásával. Az engedélyezett időtartam a konkrét engedélyezés alapján történik. *Áruk, telekommunikációs adatok és szolgáltatások bizalmi, álvásárlását az ügyész engedélyezi az engedélyben meghatározott időtartamra. Az ellenőrzött szállítást az ügyész engedélyezi.*

Litvánia

Litvániában a speciális nyomozási tevékenységeket a büntetőeljárás megindítása előtt a litván bűnügyi hírszerzési törvény (*Law on Criminal Intelligence of The Republic of Lithuania*) szabályozza, a büntetőeljárás során pedig a litván büntetőeljárás törvény⁹ 154., 158., 160. §-a.

A bűnügyi hírszerzési törvény alapján időbeli korlátozás nélkül foglalkozhatnak informátorokat. A büntetőeljárás törvény 158. §-a szabályozza a speciális előnyozási tevékenységekben részt vevőket. A nyomozási bíró az ügyész előterjesztése alapján engedélyezi az alkalmazásukat, halaszthatatlan esetben az ügyész engedélyezi 72 órára.

Leplezett megfigyelés végrehajtása *közterületen és magánterületen* a bűnügyi hírszerzési törvény 15. §-a alapján, büntetőeljárás megindítása előtt az ügyész *engedélyével* maximálisan háromhavi időtartamban végezhető (72

⁹ http://www.osservatoriointerventitratita.it/files/normativa/Criminal_Code.pdf

óra időtartamra a bűnügyi hírszerző egység vezetője is engedélyezheti). Hosszabbítás lehetséges ismételten három hónapra, maximálisan tizenkét hónapig bírói engedéllyel. A büntetőeljárás törvény 160. §-a alapján lehetséges megfigyelés végrehajtása, amelyet a nyomozási bíró engedélyez az ügyész előterjesztése alapján, halaszthatatlan esetben az ügyész engedélyezheti, de 72 órán belül a bíró jóváhagyását kell kérni. A megfigyelés időtartama az engedélyező bírótól függ.

Telekommunikációs forgalom (telefon, e-mail) és postai küldemények ellenőrzése a bűnügyi hírszerzési törvény 10. §-a alapján, büntetőeljárás megindítása előtt halaszthatatlan esetben az ügyész engedélye alapján is lehetséges, de 24 órán belül be kell szerezni a regionális bíróság elnökének vagy a kijelölt bírónak az engedélyét. Az engedély maximálisan három hónapra szól, ezt maximum tizenkét hónapig lehet meghosszabbítani. Kivételes esetben az engedélyezett időtartam meghaladhatja a tizenkét hónapot a regionális bíróság elnökének engedélyével.

A büntetőeljárás törvény 154. §-a alapján *telekommunikációs forgalom (telefon, e-mail) és postai küldemények ellenőrzése az ügyész előterjesztése és a nyomozási bíró döntése alapján hat hónapig lehetséges. Ha a nyomozás bonyolult, sokrétű bűncselekményeket érint, akkor további három hónappal meghosszabbítható. Halaszthatatlan esetben az ügyész 72 órára engedélyezheti, és egyben kezdeményezi a nyomozási bírónál az engedélyezést.*

Titkos kutatás a bűnügyi hírszerzési törvény 11. §-a alapján, büntetőeljárás megindítása előtt halaszthatatlan esetben az ügyész engedélye alapján is lehetséges, de 24 órán belül be kell szerezni a regionális bíróság elnökének vagy a kijelölt bírónak az engedélyét. A titkos kutatás végrehajtása három hónapra engedélyezhető, ez meghosszabbítható.

A büntetőeljárás törvény 158. §-a alapján titkos kutatást lehet végrehajtani a büntetőeljárás idején. *Halaszthatatlan esetben az ügyész 72 órára engedélyezheti, és egyben kezdeményezi a nyomozási bírónál az engedélyezést. Egyéb esetben az ügyész előterjesztése alapján a nyomozási bíró engedélyezi az általa megszabott időtartamra.*

Fedett nyomozó tevékenységét rendszeres, általános információszerzés céljából a bűnügyi hírszerzési törvény 10. §-a alapján, az ügyész engedélyezheti időbeli korlátozás nélkül, ha más bírói engedélyhez kötött tevékenységet nem hajt végre. A bűnügyi hírszerzési törvény alapján „fedett résztvevő feleken” nemcsak a hivatásos fedett nyomozót értik, hanem azt is, akivel a bűnügyi hírszerző szervnek szóbeli vagy írásbeli megállapodása van.

Büntetőeljárás során a 158. § alapján lehetséges fedett nyomozó alkalmazása hírszerzési célból az ügyész előterjesztése alapján, a nyomozási bíró engedélyével.

A büntügyi hírszerzési törvény alapján mélyfedésű, bünszervezetbe beépülő „fedett résztvevők” (hivatásos és civil) alkalmazásának az engedélyezésére halaszthatatlan esetben az ügyész jogosult, 24 órán belüli bírói jóváhagyással. Az engedélyezés időtartama hat hónap, ez hosszabbítható.

Büntetőeljárás során a 158. § alapján lehetséges fedett nyomozó alkalmazása bünszervezetbe beépülési célból az ügyész előterjesztése alapján, a nyomozási bíró engedélyével.

A büntügyi hírszerzési törvény a speciális műveletek körébe sorolja a bizalmi, álvásárlást mint módszert, amelyet „fedett résztvevők” hajtanak végre. Az engedélyezést nem tárgyalja a kérdőívre adott válasz, de a korábbiaknak megfelelően nagy valószínűséggel ügyési engedélyezéshez kötött.

Büntetőeljárás során a 158. § alapján lehetséges fedett nyomozó alkalmazása bizalmi, álvásárlás céljából az ügyész előterjesztése alapján, a nyomozási bíró engedélyével.

Az ellenőrzött szállítást a büntügyi hírszerzési törvény 14. §-a alapján az ügyész engedélyezi a büntügyi hírszerző szerv vezetőjének előterjesztése alapján. Időbeli korlátozás nincs, az ügyész által engedélyezett időtartamon belül kell végrehajtani.

A büntetőeljárás törvény nem tárgyalja az ellenőrzött szállítást.

Lengyelország

Lengyelországban speciális nyomozási tevékenységet végezhető a büntetőeljárás előtt, ágazati törvény alapján, és a büntetőeljárás alatt is. A rendőrségi törvény¹⁰ 1. §-a értelmében a rendőrség feladatai között szerepel „*intézkedések kezdeményezése és szervezése bűncselekmények, bűncselekménnyel kapcsolatos események és szabálysértések megelőzése, felderítése és az elkövetőkkel kapcsolatos nyomozások lefolytatása*”. A lengyel rendőrségi törvény 14. §-a értelmében bűncselekmények és szabálysértések beazonosítása, felderítése, megelőzése érdekében *előzetes nyomozást, büntügyi nyomozást, adminisztratív és kényszerítő intézkedéseket* alkalmazhat.

¹⁰ http://www.policja.pl/ftp/pliki/police_act.pdf

A 19. § értelmében a törvényben felsorolt bűncselekmények esetén azok megelőzése, felderítése, az elkövetők megállapítása és bizonyítékok beszerzése, rögzítése érdekében előzetes nyomozást folytat a rendőrség. Ha más módszer hatástalan lenne, vagy aránytalan nehézséggel járna, „műveleti ellenőrzést” végezhet a rendőrség a kerületi bíróság, az ügyész vagy rendőri szerv vezetőjének (utólagos ügyészi jóváhagyással) írásbeli engedélye alapján.

Az előzetes nyomozás idején nyílt és speciális, fedett intézkedéseket lehet alkalmazni.

Halaszthatatlan esetben a rendőri szerv vezetője engedélyezheti a „műveleti ellenőrzést”, amit öt napon belül be kell nyújtani jóváhagyásra az ügyész vagy a bíró részére, ellenkező esetben meg kell semmisíteni, illetve bizonyítékként nem használhatók fel. „Műveleti ellenőrzést” a gyanúsítottal szemben, illetve azzal szemben lehet folytatni fedett módon, aki a rendelkezésre álló adatok alapján gyanúsítható. A „műveleti ellenőrzés” az érintett levelezésének, postai küldeményeinek és telekommunikációs forgalmazásának ellenőrzésére terjedhet ki. A „műveleti ellenőrzést” három hónapra engedélyezheti a kerületi bíróság a rendőrségi vezető előterjesztése alapján. Igazolható okból, a körülményekre tekintettel az ügyész egyetértésével a határidő hosszabbítása kérhető a bíróságtól. A szolgáltatóknak kell gondoskodniuk arról, hogy a rendőrség végrehajthassa a „műveleti ellenőrzést”. A rendőrségnek haladéktalanul értesítenie kell az ügyészséget a „műveleti ellenőrzés” befejezéséről és annak eredményéről. A rendőrségi vezető a „műveleti ellenőrzés” befejezése után átadja az ügyésznek azokat az adatokat, amelyek bizonyítékként felhasználhatók a büntetőeljárásban. A büntetőeljárásban fel nem használt adatokat két hónapon belül törölni kell.

Az előzetes nyomozás célja a bűncselekménnyel kapcsolatos információk megfelelőségének (valóságtartalmának, forrás-megbízhatóságának) előzetes ellenőrzése, lehetséges elkövetők és bizonyítékok beszerzése minta-, bizalmi, álvásárlás során, ahol kép- és hangrögzítés lehetséges. A fedett vásárlások a rendőrségi vezető engedélye alapján, ügyészi jóváhagyással végezhetők. Ezt a tevékenységet három hónapra lehet engedélyezni, és további három hónappal lehet meghosszabbítani.

Az előzetes nyomozás során végrehajtott tevékenységek eredményéről tájékoztatni kell az ügyészt. Ha az előzetes nyomozás eredménye bizonyíték lehet a büntetőeljárásban, a rendőrségi vezető átadja a teljes anyagot az ügyésznek, aki a bizonyításra való alkalmasság esetén elrendeli a büntetőeljárást.

A rendőrségi törvény 20/a §-a értelmében az előzetes nyomozás során gondoskodni kell a tevékenységek végrehajtásának, azok taktikai szabályai-

nak és a beszerzett információknak a megfelelő védelméről. Az előzetes nyomozás során fedőokmányok használhatók.

A módszerek, eljárások adatainak nyilvánosságra hozása csak annyiban megengedett, amennyiben a gyanú igazolásához, alátámasztásához elengedhetetlen. Az információkat törvényben lefektetett eljárás során kell nyilvánosságra hozni, nyílttá tenni. A rendőrség a vele titkosan együttműködők adatait bizalmasan kezeli, tárolja.

Lengyelországban a büntetőeljárások előtt és alatt is a rendőrségi törvény 22. §-a alapján és belső részletszabályozás alapján lehet *informatórokat* alkalmazni időbeli korlátozással, rendőrségi vezetői engedéllyel. Az együttműködők közül csak az ügybe bevont együttműködő személyazonosságát lehet nyilvánosságra hozni a büntetőeljárás során, meghatározott eljárás szerint. A büntetőeljárások előtt és alatt is belső szabályozás alapján lehet *közterületen és magánterületen megfigyelést* folytatni időbeli korlátozással, *rendőrségi vezetői engedéllyel*.

Telekommunikációsforgalom- (telefon-, e-mail-), csomag-, levéllenőrzés az előzetes nyomozás, az úgynevezett „műveleti ellenőrzés” keretében és a büntetőeljárás során a 237. §-ban meghatározott esetekben és módon ügyészi, illetve bírói engedély alapján kezdetben három hónapra engedélyezhető, ami hosszabbítható. Titkos kutatás nem engedélyezett.

Fedett nyomozó tevékenységét rendszeres, általános információszerzés és mélyfedés céljából belső szabályozás alapján a rendőrség vezetője engedélyezheti időbeli korlátozással.

A bizalmi, álvásárlását és ellenőrzött szállítás az előzetes nyomozást az ügyész engedélyezi három hónapra, ez újabb három hónappal meghosszabbítható.

Szlovákia

Szlovákiában mind a rendőrségi törvény, mind a büntetőeljárás alapján lehet speciális, fedett nyomozási eszközöket alkalmazni. A rendőrségi törvény 1. fejezetének második szakasza sorolja fel a rendőrség feladatait: egyebek között bűnözői tevékenységek felderítése, azok elkövetőinek beazonosítása, együttműködés az adóelkerülés és illegális pénzügyi tranzakciók felderítésében, illetve bűncselekmények nyomozása és a bűncselekmények tényállási elemeiről szóló jelentések ellenőrzése. További feladat a szervezett bűnözés

és a terrorizmus elleni harc, valamint a védett személyek biztonságának szavatolása.

A szlovák rendőrségi törvény¹¹ III. fejezete tartalmazza a rendőrségi feladatok végrehajtása céljából alkalmazható eszközöket, módszereket és az úgynevezett nyomozási műveleti tevékenységeket (*investigative operational activity*). A rendőrségi törvény felsorolja, hogy mely bűncselekmények, körülmények esetén, illetve rendőrségi műveletek biztosítása céljából használhatók a speciális, fedett eszközök és az alkalmazásukkal szerzett információk. A rendőrségi törvény 37. §-a értelmében az eszközök, módszerek alkalmazása csak a meghatározott bűncselekmények felderítése, az elkövetők beazonosítása és a bizonyításhoz szükséges bizonyítékok beszerzése érdekében történhet, amennyiben más módon nem lehet elérni az eredményt, vagy aránytalan nehézséggel járna. Az információs és technikai eszközök (audio, vizuális, telekommunikációs, rádió, számítógép stb.) alkalmazása csak bírói engedéllyel lehetséges. A bíró maximum hat hónapra engedélyezheti ilyen eszköz alkalmazását. Halaszthatatlan esetben a rendőrségi vezető is elrendelheti az effajta eszköz alkalmazását, de 24 órán belül be kell szerezni a bíró utólagos jóváhagyását. Az információs és technikai eszköz alkalmazásakor a rendőrségnek folyamatosan fel kell mérnie kell az eszköz használatának további szükségességét, és ha már nem áll fenn a szükségessége, haladéktalanul meg kell szüntetni. A beszerzett információk kivételesen használhatók fel bizonyítékként, ha más mód nincs a bűncselekmény bizonyítására. A törvény 38a §-ának meghatározása értelmében „*a nyomozási műveleti tevékenység olyan titkos, hírszerző intézkedések rendszere, amellyel a rendőrség a bűnözői tevékenységeket felszínre hozza, megelőzi, megakadályozza, elkövetők személyét megállapítja, személy- és tanúvédelmi tevékenységét biztosítja, az államhatár védelmét ellátja, illetve körözési tevékenységét támogatja*”.

A nyomozási műveleti tevékenységet a rendőrség erre kijelölt egységei hajtják végre. A törvény 39a §-a a bűnügyi hírszerzést (*criminal intelligence*) ezen a rendszeren belül úgy határozza meg, hogy annak a célja információk gyűjtése, szerzése és értékelése a bűncselekményekről és az elkövetőkről, ami elősegíti a speciális nyomozók tevékenységét. A törvény tárgyalja a rövid távú és hosszú távú fedett nyomozókat, azok biztosítási lehetőségeit, és a 41. § kiter a titkos együttműködők alkalmazására is.

¹¹ https://www.imolin.org/doc/amlid/Slovakia_Police_Force_act.pdf

Szlovákiai büntetőeljárás

Szlovákiában a büntetőeljárás¹² során is lehet alkalmazni fedett nyomozási tevékenységeket (felderítés), ha megfelelő alappal feltehető, hogy a szándékos bűncselekmények elkövetésével kapcsolatos, a büntetőeljárás számára releváns tények felderítését segíthetik elő (88. §). A felderítő tevékenység írásban rendelhető el a büntetőeljárás megindítása előtt és alatt is az ügyész engedélyével, vagy a bírósági eljárásban bírói engedéllyel.

Informátorok alkalmazásához rendőrségi vezetői döntés szükséges, azok időbeli megkötés nélkül alkalmazhatók a büntetőeljárás folyamán is, de csak a törvényben meghatározott bűncselekmények felderítése érdekében. A közterületen történő megfigyelés a büntetőeljárás 113. §-a szerint az előnyomozás idején ügyészi engedéllyel, azt követően bírói engedéllyel lehetséges maximum hat hónapra, meghosszabbítása újabb hat hónappal lehetséges. A magánterületen történő megfigyelés a büntetőeljárás 113. §-a szerint csak az elrendelt büntetőeljárás során, bírói engedéllyel lehetséges maximum hat hónapra, meghosszabbítása újabb hat hónappal lehetséges.

Telekommunikációsforgalom- (telefon-) ellenőrzés a 115. § szerint bírói engedély alapján lehetséges az előnyomozás és a büntetőeljárás során is maximum hat hónapra, ez további két hónappal meghosszabbítható. Halaszthatatlan esetben az ügyész jogosult elrendelni, a bíró 24 órán belüli utólagos jóváhagyásával. A telekommunikációs forgalom ellenőrzését a rendőrség hajtja végre, folyamatos ellenőrzéssel, az információk elemzésével. Az eredmény bizonyítékként felhasználható, ha szó szerint leírják a rögzített közléseket.

Titkos kutatás bírói engedéllyel végrehajtható az előnyomozás és a büntetőeljárás során is, ha alapos okkal feltételezhető, hogy a büntetőeljárás szempontjából releváns keresett tárgyat a gyanúsított rejtette el, vagy a kár megszüntetése szempontjából szükséges megállapítani a tárgy meglétét.

E-mail és postai küldemények ellenőrzése bírói vagy ügyészi engedély alapján végezhető az előnyomozás és a büntetőeljárás során is maximum kilencven napig.

Fedett nyomozó tevékenységét rendszeres, általános információszerzését, mélyfedését, bizalmi, átvásárlását ellenőrzött szállítás céljából a büntetőeljárás 117. §-a szerint bíró engedélyezheti maximum hat hónapra, ez további két hónappal meghosszabbítható.

¹² <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/3850>

Horvátország

Horvátországban 2008-ban kezdődött a büntetőeljárás reformja, legutóbbi jelentősebb módosítása 2013-ban történt, és ezzel a korábbi úgynevezett „mix-eljárási forma” helyébe a „részjeljárási formula” lépett.¹³ Az idézett szerzők szerint a *büntetőeljárás megindítása előtt* számos intézkedés és tevékenység végezhető, amelyek két részre oszthatók: felderítő tevékenységek, intézkedések, és bizonyítékszerző eljárások. A büntetőeljárás előtti nyomozási intézkedések, tevékenységek (felderítő) megegyeznek az ágazati rendőrségi törvény szabályozásával, de ezek csak bizonyítékszerző eljárások, a gyanúsított szabadságát korlátozó intézkedések és speciális bizonyítékszerző eljárások lehetnek. A 2008-ban kezdett reform jegyében a bírósági eljárást megelőző eljárást felosztották előzetes nyomozási és nyomozás részre (XVI. fejezet), büntetőeljárású nyomozás, vizsgálat (XVII. fejezet), bizonyítékszerző tevékenységekre (XVIII. fejezet), és vádemelésre (XIX. fejezet). Az *előzetes nyomozási rész tartalmazza* a bűnüldözési feladatokat, az előzetes nyomozást, a halaszthatatlan bizonyítékszerző tevékenységeket, és a bizonyítékszerző tevékenységeket az ismeretlen elkövetővel szemben. A reform legfontosabb része az előzetes nyomozási eljárási részzel kapcsolatban az volt, hogy *az eljárás az ügyész rendelkezési jogosságába tartozik, az ő munkáját a rendőrség és nyomozók segítik. Az eljárási törvény külön definiálta a büntetőeljárás kezdeményezését és a megindítását. A büntetőeljárás részét alkotó nyomozást igénylő bűncselekmények esetén, az annak „előstádiumát” adó előzetes nyomozás megindításáról az ügyésznek nem kell formális döntést hoznia, de az ennek során beszerzett bizonyítékokról tájékoztatnia kell a gyanúsítottat. A régi büntetőeljárású törvény csak részben szabályozta az ilyen jellegű tevékenységeket, amelyek kifejtése a rendőrségi törvényben olvasható, az új büntetőeljárású törvény már részletesen szabályozza. Az előzetes nyomozást igénylő tevékenységeket gyakran a rendőrség a feladatának ellátása során észleli. Ezek azok a tevékenységek, amikor megfelelő gyanú vetődik fel arra, hogy valaki bűncselekményt követett el. A lehetséges elkövetők és társaik, a szervezet felderítése, nyomok felkutatása, a rejtési lehetőségek feltárása olyan jellegű tevékenységet igényel, amely eltér a büntetőeljárás során végrehajtott nyomozástól. Az előzetes nyomozás tárgyául szolgáló feladatok jelentős személyi, anyagi és szervezeti erőforrást igényelnek, amelyek a rend-*

¹³ http://www.criminalisticassociation.org/Dokumentum/PRELIMINARY_INVESTIGATION_2014612145958.pdf

örségnél állnak rendelkezésre, ezért ők tudják azt elvégezni. A reform jegyében az ügyész rendelkezési, egyetértési jogosultsága kiterjed ezekre a tevékenységekre is. Az előzetes nyomozás során gyakran szenzitív adatokat szenzitív módszerekkel szereznek be, ezért az eljárások minősítettek, ahogyan a benne szereplő személyek adatai is. A közreműködőkkel is titoktartási nyilatkozatot íratnak alá.

A súlyos bűncselekmények bizonyítására speciális bizonyítékszerző tevékenységeket vezetett be az eljárási reform, ezek alkalmazásának feltételei a következők:

- a) olyan feltételek fennállása, amelyek alapján a nyomozás más módon nem végrehajtható, vagy aránytalan nehézséggel járna;
- b) bűncselekmény elkövetésének elegendő gyanúja, ami meghatározott személyre mutat, mivel az intézkedéseket személy ellen kell elrendelni (ismerten személy ellen is folyhat előzetes nyomozás);
- c) meghatározott bűncselekmény gyanúja, katalogizált bűncselekmények felsorolása;
- d) az elrendelésnek pontos leírást kell tartalmaznia, hogy kivel szemben, milyen speciális bizonyítékszerző eljárást alkalmaznak, az annak szükségességét alátámasztó tényeket, a határidőt, alkalmazás helyét.

A speciális, fedett bizonyítékszerző eljárásokat a rendőrség hajtja végre, amiről napi jelentéseket készít, és az összefoglalót az ügyész rendelkezésére bocsátja. Az eljárás befejezése után két napon belül tájékoztatni kell az érintettet.

Halaszthatatlan elrendelési lehetősége van az ügyésznek (24 órán belül bírói jóváhagyást kell kérnie abban az esetben, ha magánlakást nem érint, egyébként 8 órán belül). A speciális bizonyítékszerző akciók határideje a leg súlyosabb bűncselekmények esetén tizenhét, a közepes súlyú bűncselekmények esetén tizenkét, a kisebb súlyú bűncselekményeknél hat hónap.

Horvátországban a büntetőeljárás során és az előtt is lehet *informátorokat* alkalmazni az ágazati törvény 40. §-a szerint, *rendőrségi vezetői döntés* alapján, ők időbeli megkötés nélkül alkalmazhatók a törvényben meghatározott bűncselekmények felderítése érdekében. A *közterületen történő megfigyelést* a rendőrségi törvény 80. §-a szerint a büntetőeljárás során és az előtt is *rendőrségi vezetői engedéllyel* lehet alkalmazni maximum harminc napra. A magánterületen történő megfigyelés a büntetőeljárás 332. §-a szerint büntetőeljárás előtt és büntetőeljárás során, *bírói* (ügyészi) *engedéllyel* lehetséges, maximum hat hónapra, meghosszabbítása újabb fél évvel (tizenkét, tizenhét hónap) lehetséges.

Telekommunikációs forgalom (telefon, e-mail) és postai küldemények ellenőrzése a 332. § szerint bírói engedély alapján lehetséges az előnyomozás és a büntetőeljárás során is maximum hat hónapra, ez további hat hónappal hosszabbítható meg. Halaszthatatlan esetben az ügyész jogosult elrendelni, a bíró 24 órán belüli utólagos jóváhagyásával. A telekommunikációs forgalom ellenőrzését a rendőrség hajtja végre, folyamatos ellenőrzéssel, az információk elemzésével. Titkos kutatás nem hajtható végre.

Fedett nyomozó rendszeres, általános információszerzés céljából a rendőrségi törvény 12. §-a szerint a rendőrségi vezető engedélyével alkalmazható időbeli korlát nélkül.

Fedett nyomozó tevékenységét mélyfedését, bizalmi, átvásárlását, ellenőrzött szállítást bíró engedélyezheti maximum hat hónapra, ennek hosszabbítása újabb fél évekkel (tizenkét, tizennyolc hónap) lehetséges.

Szlovénia

Szlovéniában a speciális, fedett nyomozási tevékenységeket a büntetőeljárás-törvény¹⁴ 15. fejezete szabályozza a bírósági eljárást előkészítő részben. A 148. § értelmében, ha bűncselekmény elkövetésének gyanújára okot adó okok vetődnek fel, a rendőrségnek meg kell tennie a felderítéshez és az elkövető megállapításához szükséges lépéseket, össze kell gyűjtenie a büntetőeljárás megindításhoz (megalapozott gyanú) szükséges információkat. Ennek során a törvényben felsorolt nyílt, illetve együttműködői információgyűjtő tevékenységeket folytathat. Az információgyűjtés során, annak eredményéről jelentést vagy feljegyzést kell készíteni. A gyanú megalapozása esetén a rendőrség által folytatott információgyűjtésről összefoglaló bűnügyi jelentés készül az ügyésznek.

A 149/a § alapján ha megalapozott a gyanú, hogy a törvényben meghatározott bűncselekményt követtek el, követnek el, szándékoznak elkövetni, illetve előkészületet tesznek az elkövetésre, és más módon nem lehet felderíteni, megakadályozni, abban az esetben speciális, fedett nyomozási tevékenységet lehet alkalmazni a gyanúsítottal és ismeretlen elkövetővel szemben. Speciális nyomozási tevékenységet a rendőrségi vezető, az ügyész és a nyomozási bíró engedélye alapján lehet végrehajtani.

¹⁴ <http://www.policija.si/eng/images/stories/Legislation/pdf/CriminalProcedureAct2007.pdf>

A 153. § értelmében a (149a,150., 151., 155a § szabályozott) speciális nyomozási tevékenységek eredményét (közlemények, iratok, tárgyak stb.) a tevékenység összefoglaló jelentésével együtt át kell adni az ügyésznek. A nyomozási bíró engedélyével rögzített eredményt az ügyész átadja a nyomozási bírónak törvényességi vizsgálat céljából.

Az eredményt a nyomozási iratokban kell elhelyezni az adatvédelmi szabályoknak megfelelően.

Szlovéniában a büntetőeljárás folyamán és az előtt is lehet *informátorokat* alkalmazni *rendőrségi vezetői döntés* alapján, ők időbeli megkötés nélkül alkalmazhatók a törvényben meghatározott bűncselekmények felderítése érdekében. A *közterületen történő megfigyelés* a büntetőeljárás 149/a §-a szerint a büntetőeljárás során ügyészi, illetve bírói engedéllyel lehet alkalmazni maximum két hónapra, amelyet hosszabbítani lehet további fél évvel, maximum harminchat hónapig bűncselekménytől függően. A magánterületen történő megfigyelés a büntetőeljárás 149/a § (6) bekezdése szerint a büntetőeljárás során bírói engedéllyel lehetséges maximum két hónapra, a meghosszabbítása újabb két hónappal lehetséges.

Telekommunikációs forgalom (telefon, e-mail) és postai küldemények ellenőrzése a 150. és 151. § szerint bírói engedély alapján lehetséges a büntetőeljárás idején maximum egy hónapra, és további egy hónappal hosszabbítható meg (maximum hat hónapig, bizonyos esetekben maximum három hónap). *Titkos kutatás nem hajtható végre.*

Fedett nyomozó tevékenységét rendszeres, általános információszerezés, mélyfedés, bizalmi, átvásárlás, ellenőrzött szállítás céljából a büntetőeljárasi törvény 155. §-a szerint ügyész (bizonyos esetekben, például hangfelvétel rögzítéséhez nyomozási bíró) engedélyével maximum két hónapra, ami további két hónappal meghosszabbítható, maximum huszonnégy hónapig (bizonyos esetekben harminchat hónapig) alkalmazható időbeli korlát nélkül.

Bulgária

Bulgáriában a speciális nyomozási eszközök alkalmazását a speciális hírszerző eszközök alkalmazásáról szóló törvény (*Special Intelligence Means Act*) és a büntetőeljárasi törvény szabályozza.¹⁵ A büntetőeljárasi törvényben elő-

¹⁵ Maria Jordanova: Special intelligence means for collecting evidence of organised criminal activity in Bulgaria. Archivio Penale, 2012
http://www.archiviopenale.it/apw/wp-content/uploads/2013/06/2012_Yordanova.pdf

szőr 2006-ban szabályozták az ellenőrzött szállítást, a titkos vásárlások rendszerét és a fedett nyomozó alkalmazását. A büntetőeljárás törvény speciális, fedett bizonyítékszerző eszközökként és módszerekként fogalmazza meg a „speciális hírszerző eszközöket” a bírósági eljárást előkészítő szakaszban.

A büntetőeljárás törvényben szabályozott speciális, fedett hírszerző tevékenységeket súlyos bűncselekmények megelőzése és felderítése érdekében, tekintettel a szervezett bűnözői csoportokra, akkor lehet alkalmazni, ha más módon, a büntetőeljárás törvényben meghatározott eljárási rendben nem lehet beszerezni az eredményt. Mindkét törvényben ugyanazokat a speciális, fedett tevékenységeket lehet alkalmazni, csak eltérő célból. A büntetőeljárás során annak elősegítése érdekében (bizonyítékszerzés céljából) a bírósági eljárást előkészítő hatóságok alkalmazzák a speciális tevékenységeket. A speciális hírszerző eszközök alkalmazásáról szóló törvény alapján ugyanezek a hatóságok bűncselekmények megelőzése, felderítése céljából speciális szolgálatok igénybevételével alkalmazhatják speciális eszközeiket. A speciális tevékenységek akkor is alkalmazhatók, ha a súlyos szándékos bűncselekmények megelőzése és felderítése a nemzet biztonságának a védelme érdekében is szükséges. A speciális hírszerző eszközök alkalmazásáról szóló törvény 12. §-a értelmében speciális tevékenységek olyan személyekkel, csoportokkal szemben és helyszíneken is alkalmazhatók, akikről, illetve amelyekről feltehető, hogy megpróbálnak súlyos bűncselekményeket elkövetni, vagy ilyeneket követtek el. Továbbá személyek, helyszínek védelme érdekében, illetve akiknek az élete védelmében szükséges ilyen eszközök alkalmazása (például tanúvédelem). Ezenkívül a törvényben szabályozott eljárási rendben más, nem rendvédelmi szervek is folytathatnak feladataik végrehajtása érdekében speciális módon végrehajtott információgyűjtést.

A büntetőeljárás során alkalmazott speciális, fedett tevékenységeket az ügyész egységes eljárási rend alapján kérheti a nyomozási bírótól. A büntetőeljárás idején halaszthatatlan esetben csak a fedett nyomozó bevetése esetén engedélyezheti az alkalmazást az ügyész (24 órán belüli utólagos bírói jóváhagyással), a speciális hírszerző eszközök alkalmazásáról szóló törvény alapján folytatott speciális, fedett tevékenységek esetén minden eszköz, módszer alkalmazása esetén lehetőség van halaszthatatlan elrendelésre a hatóság/szerv vezetőjének engedélyével, utólagos bírói jóváhagyással.

A cikk szerzője maga is kifejti, hogy a speciális hírszerző eszközök alkalmazásáról szóló törvény alapján folytatott speciális, fedett eszközök alkalmazása, az esetleges visszaélés nem kontrollálható megfelelően, az engedélye-

ző bíró nem látja az aktát, csak az elé tárt kérelem alapján dönt, mivel az ilyen eljárás minősített adatokkal dolgozik és a „need to know” elvet alkalmazzák.

Bulgáriában a büntetőeljárás során, és az megelőzően is lehet *informátorokat* alkalmazni *rendőrségi vezetői döntés* alapján, időbeli megkötés nélkül alkalmazhatók súlyos bűncselekmények felderítése érdekében. A *közterületen, magánterületen történő megfigyelés, telekommunikációs forgalom (telefon, e-mail) és postai küldemények ellenőrzése, fedett nyomozó tevékenysége rendszeres, általános információszerezés, mélyfedés, bizalmi, átvásárlás, ellenőrzött szállítás* céljából egységes eljárási rend szerint a speciális hírszerző eszközök alkalmazásáról szóló törvény 3., 4., 13. §-a alapján, és a büntetőeljárás törvény 172–177. §-a alapján *bírói engedéllyel* két hónapra engedélyezhető, ez további négy hónappal meghosszabbítható (maximum hat hónap lehet).

A speciális hírszerző eszközökkel végrehajtott hírszerzés eredményét bizonyítékként fel lehet használni. Az elektronikus adatok rögzítését és feldolgozását végző belügyminisztériumi szerv a feldolgozás befejezése után 24 órán belül köteles két hitelesített elektronikus példányt készíteni a rögzített, feldolgozott adatokról, és azt a bizonyítékként felhasználást kérő ügyésznek, illetve a törvényességi engedélyezést gyakorló bíróságnak megküldeni.

Málta

Máltán a büntetőeljárás előtt és a büntetőeljárás alatt is lehet postai küldeményeket ellenőrizni és közterületen megfigyelést végrehajtani. Egyéb speciális nyomozási eszköz nem alkalmazható.

Ciprus

Cipruson a büntetőeljárás előtt lehet informátorokat, fedett nyomozókat általános információszerezés és mélyfedés alkalmazásával bevetni, időbeli korlátozás nélkül. Egyéb speciális nyomozási eszköz nem alkalmazható.

Németország

Németországban alapvetően a szövetségi szintű büntetőeljárás törvény és a tartományi szintű rendőrségi törvények szabályozzák a fedett nyomozási in-

tézkedések (*Verdeckte Massnahmen*) alkalmazásának szabályait. A tartományi szintű szabályozások eltérők lehetnek, de figyelemmel vannak a büntetőeljárás szabályaira. A rendőrség az elsődleges információk ellenőrzése érdekében, illetve az ügynevezett veszélyelhárítás (*Gefahrenabwehr*) érdekében nyílt és speciális nyomozási intézkedéseket alkalmazhat a tartományi szintű törvényi szabályozásokban is részletezett módszerekkel. A tartományi szintű rendőrségi törvényekben nevesített bűncselekmények, illetve az állam biztonságát veszélyeztető bűncselekmények felderítése, megakadályozása érdekében „különleges módszerekkel végrehajtott személyes adatok gyűjtését” folytathatja a rendőrség előzetes nyomozás keretében. Már a büntetőeljárás megindítása előtt is lehetséges akár elektronikus hírközlési adatok ellenőrzése is bírói engedéllyel, de csak ügynevezett veszélyelhárítási célból.

Alapvető szabály azonban, hogy a gyanú konkrét, ténszerűvé válása esetében haladéktalanul értesíteni kell az ügyészt, és nyomozást kell indítani az ügyész által adott nyomozási számon. Ettől kezdve a rendőrség az ügyész rendelkezéseinek megfelelően hajtja végre a bűncselekmények felderítését, nyomozását.

Németországban informátorok (egyszeri) és bizalmi személyek (hosszú távú, szerződéses együttműködés) alkalmazására van lehetőség a büntetőeljárás törvény általános felhatalmazása szerint, amelynek részletszabályait egy belügy- és igazságügyi minisztériumi közös iránymutatás szerint kell végrehajtani.¹⁶ Az iránymutatás szerint bizalmi személyek alkalmazása, azaz bizalmasság/titkosság szavatolásával történő együttműködés kialakítása és azok „bevetése” elsősorban a súlyos bűncselekmények, szervezett bűnözés, az illegális fegyver- és kábítószer-kereskedelem, pénzhamisítás és az állam biztonságát veszélyeztető bűncselekmény esetén lehetséges. Ezenkívül a közepesen súlyos bűncselekmények esetében mindig az eset súlyossága, fontossága szerint egyedi mérlegeléssel lehetséges. Csekély súlyú bűncselekmények felderítése, bizonyítása esetén nem alkalmazhatók.

A bizalmassági ígérvényt az ügyész biztosítja (halaszthatatlan esetben rendőrségi vezető) az együttműködő személy részére, amikor más módon a nyomozás célja nem érhető el. Az együttműködő személy kiválasztása, tanulmányozása után egy 4110-es számú, valódi név nélküli, általános aktában kerül sor a bizalmi személyek bevonására az ügyész beleegyezésével.

Az iránymutatás részletezi a fedett nyomozók és a fedésben lévő nyomozók alkalmazásának szabályait is.

¹⁶ Richtlinien für das Strafverfahren und das Bussgeldverfahren (RiStBV)

Németországban a speciális, fedett nyomozási intézkedések a következők lehetnek¹⁷:

- *informátorok és bizalmi személyek bevetése*, alkalmazása (StPO¹⁸ 152., 161., 163. §);
- *fedett nyomozó, fedésben lévő nyomozó bevetése*, alkalmazása (StPO 110a–110c §);
- *rövid távú megfigyelés* – amely 24 óránál rövidebb időtartamú, illetve két napnál többet nem hidal át – rendőrségi vezetői, illetve ügyész engedély alapján lehetséges [StPO 161. § (1), 163. § (1)];
- *tervszerű, hosszú távú megfigyelés* (24 óránál hosszabb), amelyet bíró engedélyez, halaszthatatlan esetben rendőrségi vagy ügyészi engedéllyel a bíró három napon belüli utólagos jóváhagyásával (StPO 163f §);
- *speciális technikai eszközök bevetése* (StPO 100h §);
- speciális kép- és hangrögzítés megfigyelés során a tényállás felderítése vagy az elkövetők tartózkodási helyének megállapítása céljából alkalmazható. Veszélyelhárítás során rendőrségi engedélyezés, utólagos ügyészi tájékoztatás mellett, egyéb esetben ügyészi, bírói jóváhagyással lehetséges;
- *határon átnyúló megfigyelés* a schengeni végrehajtási egyezmény 40., 44 §-a szerint lehetséges;
- *minta-, bizalmi, átvásárlás* (StPO 110aff §) az ügyész engedélyével lehetséges;
- *ellenőrzött szállítás* (StPO 152., 161., 163. §) részletszabályait nemzetközi egyezmények tartalmazzák, ügyészi engedélyhez kötött;
- *telekommunikációs ellenőrzés* (StPO 110a, 100b, 100g, 101., 148. §, TKG¹⁹) – telekommunikációs ellenőrzés a büntetőeljárás törvény és a telekommunikációs törvény alapján lehetséges meghatározott bűncselekmények esetében, bírói engedéllyel, maximum három hónap időtartamban, ez további három hónappal meghosszabbítható;
- *mobiltelefon-ellenőrzés készülék- és kártyaszám alapján* (IMSI Catcher, StPO 100i, 100a §) – meghatározott bűncselekmények esetében, bírói engedéllyel maximum hat hónapig lehetséges, ez egy alkalommal további hat hónappal meghosszabbítható. Halaszthatatlan esetben ügyészi engedéllyel a bíró utólagos, három napon belüli jóváhagyásával;

17 Frank Thiede – Sabrina Winkler – Bianca Lehrmann – Judit Müller – Nadja Golz: Offene und Verdeckte Ermittlungsmassnahmen. Bundeskriminalamt, Wiesbaden, 2014

18 <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf>

19 Telekommunikationsgesetz, a német telekommunikációs törvény.

- *akusztikai lehallgatás magánlakáson kívül* (StPO 100f, 101. §) – meghatározott bűncselekmények esetén, bírói engedéllyel, maximum három hónap időtartamra engedélyezhető, ez további három hónappal meghosszabbítható;
- *akusztikai lehallgatás magánlakásban* [StPO 100c § (1), 100d §, 100e §, 101. §] – meghatározott bűncselekmények esetén, bírói engedéllyel, maximum egy hónapra engedélyezhető, ez további egy hónappal meghosszabbítható, ötszöri hosszabbítás után a legfelsőbb bíróság dönt a további alkalmazhatóságról;
- *postai küldemények ellenőrzése* (StPO 99., 100., 101. §) – meghatározott bűncselekmények esetében, bírói engedéllyel, maximum három hónap időtartamban, ez további három hónappal meghosszabbítható. Halaszthatatlan esetben ügyészi engedéllyel a bíró utólagos, három napon belüli jóváhagyásával.
- *bankkártya-ellenőrzés* (StPO 161., 163., 161a §) – a bankkártya-tranzakciók figyelése meghatározott bűncselekmények esetében ügyészi engedéllyel lehetséges.

A felsoroltakon kívül a tanúvédelem és a koronatanú-védelem során alkalmaznak speciális, fedett nyomozási intézkedéseket Németországban.

Franciaország

Franciaországban országos szintű szervként működik a nagyobb városokban a *National Police*, a kisebb városokban és vidéken a *Gendarmerie*, és ezen kívül a városoknak is van közigazgatási rendőrségük. Tevékenységüket több törvény szabályozza.

A bűncselekmények felderítését és nyomozását a bünyügyi rendőrség végzi, amelynek alkalmazottai egyebek között a *National Police* és a *Gendarmerie* testületéből verbuválódnak. Az igazságügyi rendőrség intézkedéseinek irányítása a kerületi ügyészség alá tartozik. A bünyügyi rendőrség feladata a bűncselekmények felderítése, bizonyítékok beszerzése és az elkövetők beazonosítása a bünyügyi nyomozás kezdeményezéséig. Az előzetes nyomozás megindításáról haladéktalanul tájékoztatni kell az ügyészt, és a befejezése után a teljes ügyiratot, tárgyakat át kell adni.

A bünyügyi nyomozás elrendelése után az igazságügyi hatóságok rendelkezéseinek megfelelően hajtják végre feladataikat.

A büntetőeljárás törvény²⁰ első könyv 2. fejezete tartalmazza az előzetes rendőrségi nyomozásra vonatkozó szabályokat, és a negyedik könyv tartalmazza a speciális eljárásokat, köztük a telekommunikációs ellenőrzés és a szervezett bűnözés elleni fellépés során alkalmazható eljárási szabályokat.

Az első könyv 1. fejezet 11. cikke leszögezi, hogy a védelem jogainak érvényesülését megengedő jogszabályhelyek alkalmazásán kívül a nyomozás és az annak folyamán végrehajtott intézkedések hivatali (szolgálati) titoknak minősülnek. Az esetleges visszaélések elkerülése és a gyanúsított jogainak érvényesülése érdekében az ügyész saját kezdeményezés alapján vagy a felek megkeresésére jogosult az intézkedések törvényességét ellenőrizni.

Az előzetes rendőrségi nyomozást a büntügyi rendőrség alkalmazottja saját kezdeményezésre vagy az ügyész felhívására indíthat. A saját kezdeményezésű előzetes nyomozás esetén az ügyészt hat hónapon belül tájékoztatni kell annak a fejleményeiről, ügyészi felhívás esetén az ügyész rendelkezése szerinti határidőre kell befejezni az előnyomozást. Az előzetes nyomozás során a bűncselekmény elkövetőjének beazonosítása után az ügyészt tájékoztatni kell ennek a tényről, és az azt alátámasztó bizonyítékokról. Az ötévi vagy annál súlyosabb szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény esetén a nyomozási bíró engedélyezheti az ügyész előterjesztése alapján a gyanúsított tudta nélkül kutatási, házkutatási, lefoglalási cselekmények végrehajtását.

Telekommunikációs közlemények lehallgatását legalább kétévi szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények felderítése, nyomozása érdekében engedélyezi a nyomozási bíró a büntügyi nyomozás során maximum négy hónapra, amely meghosszabbítható. A közleményeket a rendőrség hivatalos jelentés formájában rögzíti az ügyiratban, és mellé csatolja a zárt, hitelesített formátumú adathordozókat.

A negyedik könyv XXV. fejezetben meghatározott bűncselekmények esetében speciális eljárási szabályok alkalmazhatók.

Az előzetes nyomozás, vizsgálat (*inquiry*), és a büntügyi nyomozás (*investigation, prosecution, trial*) keretében végrehajtott eljárási cselekmények során, a fejezetben meghatározott bűncselekmények esetében, eltérő nyomozási tevékenységek alkalmazhatók. Ezek a következők:

- *felderítés* – az igazságügyi rendőrség az ügyész tájékoztatását követően felderítő tevékenységet folytathat olyan személyekkel szemben, akik a törvény 706-73,74 cikkeiben foglalt bűncselekmények elkövetésével feltehetően gyanúsíthatók vagy gyanúsíthatók, illetve bűncselekménnyel összefüggésbe

²⁰ <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/preview>

- hozható tárgyak, javak, termékek hollétét, meglétét felderíthetik. A kerületi ügyészt vagy a kerületi bíróságot értesíteni kell előzetesen arról, hogy területükön ilyen felderítő tevékenységet folytatnak.
- *bűnszervezetbe beépülés (infiltráció)* – ha az előzetes nyomozás vagy a nyomozás célja más módon nem érhető el, az ügyész vagy az ügyész véleményének a kikérése után a nyomozási bíró engedélyezheti a törvényben felsorolt bűncselekmények esetében az igazságügyi rendőrség tagjának a bűnszervezetbe beépülést, hogy felderítse a bűncselekmény elkövetőit. Tevékenysége során nem bírhat rá bűncselekmények elkövetésére más személyeket. A beépülés során a nyomozás vezető tisztje készíti el a hivatalos jelentéseket, amely csak azokat az elemeket tartalmazza, amelyek a bűncselekmény felderítését szolgálják. A beépülés négy hónapra engedélyezhető, ezt a nyomozási bíró meghosszabbíthatja. A nyomozási bíró bármikor megszüntetheti az engedély időtartama alatt is a beépülést. A beépülési akció befejezése után az engedélyt az ügy irataihoz kell csatolni. A beépülést végrehajtó speciális nyomozó valós adatait az eljárás egyik szakaszában sem lehet nyilvánosságra hozni, kivételesen tanúként meghallgathatja az engedélyező vagy perbíró;
 - *kutatás, házkutatás, lefoglalás végrehajtható magánlakásnak nem minősülő területen, illetve halaszthatatlan esetben magánlakásban is* a felsorolt bűncselekmények felderítése során az előzetes nyomozás keretében a törvényben meghatározott időtartamon kívül is, nyomozási bíró engedélyével (ügyész előterjesztése alapján);
 - *telekommunikációs rendszerek ellenőrzése* – ha szükséges, a felsorolt bűncselekmények esetén az előzetes nyomozás keretében is végrehajtható telekommunikációs rendszer lehallgatása, rögzítése, közlemények fordítása, feldolgozása az ügyész előterjesztése alapján, nyomozási bírói engedéllyel, maximum tizenöt napig, ami egyszer meghosszabbítható.
 - *kép- és hangrögzítés gépjárműben és magánlakásban* – ha szükséges, a felsorolt bűncselekmények esetén az ügyész előterjesztésére a nyomozási bíró engedélyezheti az büntügyi rendőrség tagjainak, hogy technikai eszközöket helyezzenek el és szereljének ki gépjárműből és magánlakásban. A kép- és hangrögzítés maximum négy hónapra engedélyezett, ez meghosszabbítható. A végrehajtásról készült jelentést és a hitelesített hanganyagokat az ügyirathoz kell csatolni.

Románia

Romániában a bűncselekmények nyomozását a büntügyi rendőrség, az ügyészség vagy speciális nyomozó hatóság (katonai bűncselekmények) hajtja végre. A szervezett bűnözés, terrorizmus és korrupció elleni fellépés jegyében, meghatározott bűncselekmények nyomozásának irányítását az ügyészség végzi.

A román büntetőeljárás törvény²¹ 56. § (3) szerint *kötelező az ügyésznek a nyomozást irányítania a következő bűncselekmények esetében:*

- olyan bűncselekmények esetében, amelyek kivizsgálása a legfelsőbb bíróság vagy ítélőtábla hatáskörébe tartozik, a büntető törvénykönyvben meghatározott következő bűncselekmények esetén (188–191., 257., 276., 277., 279., 280–283., 289–294. §), életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények esetén;
- *olyan bűncselekmények esetén, amelyek nyomozása az ügyészség szervezett bűnözés vagy terrorizmus elleni igazgatósága vagy az antikorrupciós igazgatósága alá tartozik.*

A büntetőeljárás törvény négy fejezete „*a felderítés vagy nyomozás speciális módszerekkel*” címet kapta (*Surveillance or investigation special methods*). Az alkalmazható módszerek a következők:

- kommunikációs vagy egyéb távközlési rendszerek lehallgatása;
- számítógépes rendszerhez hozzáférés;
- video-, audio- vagy vizuális felderítés;
- technikai eszközökkel nyomozás;
- személyek pénzügyi tranzakcióinak felderítése;
- e-mail, postai küldemények ellenőrzése;
- speciális nyomozók, informátorok alkalmazása;
- speciális tevékenységekben engedélyezett részvétel;
- ellenőrzött szállítás;
- elektronikus kommunikációs hálózaton keresztül továbbított adatok megszerzése.

Az „elektronikus felderítést” és a postai küldemények ellenőrzését az ügyész indítványára a nyomozási bíró engedélyezi, ha elegendő gyanú van a törvényben felsorolt vagy öt évnél súlyosabb szabadságvesztéssel fenyegetett

²¹ http://www.vertic.org/media/National%20Legislation/Romania/RO_Criminal_Procedure_Code.pdf

bűncselekmények elkövetésére vagy azok kísérletére, amennyiben más módon nem szerezhető be a bizonyíték, és az intézkedés alkalmazása arányos. Az ellenőrzés maximális időtartama harminc nap, ez további harminc nappal meghosszabbítható, maximum hat hónapig. Az audio-, video- és vizuális felderítés maximum százhusz napig engedélyezhető magánlakásban, halaszthatatlan esetben az ügyész 48 óra időtartamig engedélyezheti, a bíró utólagos jóváhagyásával. Az ügyész vagy a nyomozó hatóság az elektronikus felderítő tevékenységről jelentést készít, amelyhez hitelesített formátumban csatolja a felderítés eredményét, és továbbítja az ügyésznek.

A fedett nyomozók és informátorok alkalmazását az ügyész engedélyezheti maximum hatvan napra, ha elegendő gyanú van a törvényben felsorolt bűncselekmények elkövetésére vagy azok kísérletére. Hogyha a fedett nyomozó kép- vagy hangrögzítést alkalmaz tevékenysége során, annak végrehajtását a nyomozási bíró engedélyezi. A fedett nyomozó és informátor a bírósági eljárásban védett tanúként hallgatható ki, az eljárásban valódi identitása nem kerülhet nyilvánosságra. Valódi adataikat az ügyész, a nyomozási bíró és az eljáró bíró ismerheti meg, hivatali titoktartási kötelezettség mellett. Az ellenőrzött szállítást az ügyész engedélyezi.

Az ügyész a nyomozási bíró jóváhagyásával pénzügyi adatok, tranzakciók adatait szerezheti be a gyanúsított személyről.

Összegzés

A tagállami jogrendszerek nyomozási gyakorlatának összehasonlítása alapján megállapítható, hogy minden tagállamban vannak olyan bűnüldözési feladatok, amelyek általában a rendőrségi törvényben szabályozott és eltérő karakterisztikájúak, mint a formális büntetőeljárás keretei között végrehajtható feladatok. Ilyenek tipikusan a tagállami törvényekben katalogizáltan meghatározott bűncselekmények megelőzése, felderítése, elkövetőik beazonosítása, amely a büntetőeljárás elrendelése előtti „előstádiumnak” tekinthető nyomozás folyamán valósítható meg. Ennek a tevékenységnek a rendeltetése a kezdeti információk ellenőrzése, pontosítása, további információk, esetleg bizonyítékok beszerzése. Tagállamonként eltérő, hogy melyik törvény hogyan szabályozza a speciális, fedett nyomozási intézkedések, tevékenységek végrehajtását. *Finnországban* külön előnyomozó egységeket jelölnek ki, amelyek a rendőrségi és kényszerintézkedésekről szóló törvény alapján, az ügyész értesítésével hajtják végre feladataikat. *Hollandiában* a büntetőeljá-

rasi törvény szabályozza felfedező nyomozásként a bűncselekmények megelőzését, felfedezését szolgáló cselekmény-, személy- vagy csoportalapú előzetes nyomozásokat. Továbbá a holland büntetőeljárás eltérő nyomozati lehetőségeket engedélyez a súlyos, szervezett bűnelkövetés körébe tartozó tevékenységek felderítése során, hasonlóan a francia büntetőeljárás törvényéhez, ahol annak külön fejezete foglalkozik a szervezett bűnözés elleni fellépés speciális nyomozati módszereivel. Romániában az ügyészség speciális antikorrupciós vagy szervezett bűnözés elleni egységei irányítják az ilyen jellegű nyomozásokat. Litvániában külön bűnügyi hírszerzési törvény és a büntetőeljárás törvény szabályozza az előzetes speciális nyomozási feladatokat.

Lengyelországban a rendőrségi törvény alapján bűncselekmények megelőzése, felderítése érdekében előzetes nyomozást és műveleti ellenőrzést lehet végrehajtani. Szlovákiában a rendőrségi törvény alapján hasonló célból nyomozási műveleti tevékenység elnevezés alatt lehet a speciális nyomozási tevékenységeket folytatni. Horvátországban a legújabb büntetőeljárás reform jegyében a büntetőeljárás részévé tették az előzetes nyomozást azzal, hogy megkülönböztették a büntetőeljárás informális és formális megindítását. Az előnyomozás folyamán az ügyész formálisan nem hoz döntést annak megkezdéséről, csak a beszerzett eredmény alapján indítja meg formálisan is az eljárást a gyanúsított egyidejű értesítésével és a beszerzett bizonyítékok közzétételével. Németországban csak veszélyelhárító típusú, illetve korlátozott eszköztárú előnyomozati tevékenység végezhető a büntetőeljárás formális megindítása előtt.

Az előbbiekből látható, hogy a tagállamokban elég heterogén az „előnyomozati tevékenység” szabályozása és elnevezése (*preliminary investigation, surveillance, investigative operational activity, Verdeckte Massnahmen, inquiry...*). Megállapítható, hogy a tagállamok nagyjából hasonló speciális, fedett nyomozási tevékenységeket folytatnak, amelyek alkalmazásához kapcsolódó speciális ismeretek, taktikák belső használatú információk.

A megvizsgált tagállami jogrendszerekhez képest a hazai titkos információgyűjtés szabályozása kevésbé részletes, és túl általános felhatalmazású. Az összes a kutatásban megvizsgált jogrendszerben, csak abban az esetben kerülhet sor speciális, fedett nyomozási tevékenységekre, ha az konkrétan, törvényben meghatározott bűncselekmények megelőzése, felderítése, nyomozása érdekében szükséges, és arányos az elérendő céllal.

Az „előnyomozási tevékenységek” és az azok folyamán beszerzett eredmény minden megvizsgált tagállamban ügyészségi engedélyezés vagy irányítás alatt áll (Lengyelországban és Horvátországban a közterületen történő

megfigyelés kivétel). A humán hírszerzés alkalmazása marad alapvetően rendőrségi engedélyezésű (Németország kivétel, ott ügyészi engedélyű bevonás). A hazai titkos információgyűjtés rendszerében végrehajtott „előnyomozási” tevékenységek többnyire nem az ügyész tudtával, engedélyezésével, esetleges irányításával folynak, és az eredmény értékelése, a további eljárás folytatása is belső, rendvédelmi szervei vezetői döntésű.

Néhány tagállamban a súlyos, szervezett vagy bünszervezetben elkövetett bűnözés, terrorizmus elleni fellépéséhez adnak többletjogosítványokat a nyomozások során, vagy speciális ügyészi szervezet vezet az ezeket az előnyomozásokat, nyomozásokat. Ez a megoldás elgondolkodtató a büntetőeljárás reformkoncepcióban megfogalmazott „kétszintű” eljárási modell alapján, amely szerint *„a jelentős tárgyi súlyú, komplex bűncselekmények esetében az érintett hatóságok feladatkörének markáns elhatárolása mellett, az ügyészség érdemi közreműködésének és az ehhez igazodó eszközzrendszer kialakításának van helye”*.

HORVÁTH GEORGINA

A bizonyítási tilalmak

A bizonyítás a büntetőeljárás egyik legfontosabb része, olyan eljárási cselekmények sorozata, amelyeken keresztül fel lehet deríteni és meg lehet állapítani a történeti tényállást. A büntetőjogi felelősség kimondásának ugyanis előfeltétele a történeti tényállás valóságnak megfelelő megállapítása. A bűnügyi vizsgálók, az ügyészek és a büntetőügyekben eljáró bírák tevékenységének jelentős részét adja a bizonyítás, amelyet éppen az (anyag) igazság megállapításának biztosítása érdekében szigorú szabályokkal vesz körül a jogalkotó. Jelen tanulmány az e szabályok között található tilalmakat tekinti át. A bizonyítási tilalmakon belül rövidebben tárgyalom a bizonyítás tárgyára, valamint módjára vonatkozó tilalmakat, és hosszabban fejtem ki az egyes bizonyítási eszközökre vonatkozó tiltó szabályokat. Végezetül a bizonyításra vonatkozó szabályok megszegésének a következményeit mutatom be.

A büntetőeljárás törvényben a bizonyításra vonatkozóan pozitív és negatív szabályokkal találkozzunk. Pozitív szabályok azok, amelyek a bizonyítás tárgyára vonatkoznak, a negatív szabályok azok, amelyek a bizonyítást korlátok közé szorítják, például az eljárásban részt vevők jogainak érvényesülése miatt. Az eljárási törvények a bizonyítás tárgyául szolgáló tényeket többségükben ez utóbbi, negatív értelemben közelítik meg.¹ Mindazokat a rendelkezéseket, amelyek a bizonyítás tárgyára, az eszközeire, eljárásaira és az egyes bizonyítási módokra nézve tiltó szabályokat tartalmaznak, bizonyítási tilalmaknak nevezzük. A törvényben nem egyetlen helyen találjuk meg ezeket, hanem elszórtan rendelkezik róla a jogalkotó az adott jogintézménynél. Ez a szabályozás azonban alapvetően bizonytalansághoz vezethet.²

A bizonyítási tilalmakat csoportosíthatjuk aszerint, hogy abszolút vagy relatív tilalmakról beszélünk. Előbbi esetén a tárgy vonatkozásában egyáltalán nem folytatható bizonyítás, míg utóbbi esetén csak meghatározott bizonyítási eszközzel nem folytatható le a bizonyítás. A relatív tilalmak első csoportja az általános tilalmak, mint például azok az esetek, amikor a tanú megtagad-

¹ Cséka Ervin: A bizonyítást kizáró szabályok a büntető eljárásban. In: Tóth Károly (szerk.): In memoriam dr. Kovács István akadémikus, egyetemi tanár. Szeged, 1991, 73. o.

² Cséka Ervin: „Örökzöld” kérdések a büntető bizonyításban. In: Farkas Ákos – Görgényi Ilona – Lévai Miklós (szerk.): Ünnepi tanulmányok Horváth Tibor 70. születésnapja tiszteletére. Miskolc, 1997, 173. o.

hatja a vallomástételt. Második csoportja a különös tilalmak, ebben az esetben csak egy-egy tényre, kérdésre nem hallgatható ki a tanú.³

A jogirodalom a bizonyítási tilalmaknak a korábban említett hármas felosztását használja, tehát hogy a tilalom a bizonyítás tárgyára, eszközére vagy módszerére vonatkozik, így ezt használom én is. A bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmakat külön pontban fogom kifejteni, ezen keresztül jelezve a tilalmakra és a bizonyítás szabadságára vonatkozó észrevételeimet.

A bizonyítás tárgyára vonatkozó tilalmak

A bizonyítás tárgyát a büntető anyagi és eljárásjogilag releváns tények teszik ki. Emellett adott esetben a polgári jogilag⁴ vagy a szabálysértési jog⁵ szempontjából releváns tények is adhatják a bizonyítás tárgyát.⁶ Büntető anyagi jogi értelemben így például releváns tény az elkövető személye, a cselekmény tárgyi, alanyi oldala. Az eljárásjog oldaláról ilyen körülmény például az előzetes letartóztatás elrendeléséhez, perújítási ok eldöntéséhez, az illetékesség megállapításához szükséges tény.⁷ Ezeknek a tényeknek a körét részleteiben a jogtudomány útmutatásait figyelembe véve a jogalkalmazási gyakorlat alakítja⁸, alapvető követelmény, hogy a ténymegállapítási és a jogi relevancia közötti kapcsolat fennálljon.⁹ Vannak azonban olyan tények, amelyeket célszerűségi szempontból nem szükséges bizonyítani. A Be. 75. § (3) bekezdése szerint a köztudomású tényeket, valamint azon tényeket, amelyekről a hatóságnak hivatalos tudomása van, nem kell bizonyítani. A jogtudomány ezeken kívül kimunkált további kategóriákat is, ahol szükségtelen bizonyítani: a tudományos tételek¹⁰, illetve a vélelmek.¹¹

³ Király Tibor: A bírói megismerés határai a büntető eljárásban. Jogtudományi Közlöny, 1969/11., 554. o.

⁴ A polgári jogi igény elbírálásához szükséges tények.

⁵ A szabálysértés elbírálásához szükséges tények.

⁶ Hack Péter témavezetővel való konzultáció alapján.

⁷ Király Tibor: Büntető eljárásjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 246. o.

⁸ Cséka Ervin (1991): i. m. 72. o.

⁹ A bizonyítandó tény ugyanis ekkor válhat bizonyítottá.

¹⁰ Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről. KJK, Budapest, 1972, 88. o.

¹¹ Vida Mihály a vélelmeket nem kezeli külön kategóriaként, hanem beolvasztja ezeket a hatóság által hivatalosan tudott tények közé. A többségi álláspont a jogtudomány által kimunkált további tények között ad teret a vélelmeknek. Cséka Ervin – Fantoly Zsanett – Károlyi Judit – Lőrinczy György – Vida Mihály: A büntetőeljárási jog alapvonalai I. Bába Kiadó, Szeged, 2006, 202. o.

A megdönthetetlen vélelmekkel ellentétes, és a tudományos tételek cáfolására irányuló bizonyítás viszont tilos. Jogszabályok tartalma ugyancsak nem lehet a bizonyítás tárgya, hiszen a vélelem (vagy olykor fikció¹²) szerint azok ismertek az eljárásban részt vevők, a hatóságok és az állampolgárok előtt is.

Mindezek mellett *Cséka Ervin* külön tiltott kategóriaként kezeli az országgyűléssel ellentétes bizonyítást is.¹³ Ebben az esetben arról van szó, hogy az alaptörvényben meghatározott alapelvekkel ellentétes bizonyítást nem szabad folytatni.

Király Tibor és *Cséka Ervin* egyetért abban, hogy a büntető törvénykönyvet figyelembe véve melyek azok a tények, amelyekre nem lehet bizonyítást folytatni. Így a tizennegyedik életévét el nem érő elkövető nem büntethető, és ezáltal a belátási képességére¹⁴ nézve nem lehet bizonyítást folytatni. Ebben újdonságot hozott a 2012. évi C. törvény, az új Btk., ugyanis az abszolút tilalmat relatívvá tette, tekintve, hogy öt bűncselekmény megvalósítása esetén engedi a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátásra nézve a bizonyítást, amennyiben az elkövető a tizenkettedik életévét már betöltötte.¹⁵ Emellett a becsületsértés, rágalmozás, kegyelemsértés tényállásainak megvalósulása esetén is tiltott a valóság bizonyítása, kivéve, ha a bizonyítást a közérdek vagy a magánérdek indokolja.¹⁶ Ha ez az indok nem áll fenn, nem lehet bizonyítást folytatni.¹⁷

Az ittas vagy bódult állapotú elkövető beszámítási képessége sem lehet a bizonyítás tárgya. Az elkövető ebben az esetben olyannak számít, mint akinek teljes beszámítási képessége volt – tekintettel arra, hogy a cselekmény tárgyi oldala kerül előtérbe az alanyi oldallal szemben a minősítés során.¹⁸ Utóbbit nem is kell vizsgálni. Az ittas elkövető¹⁹ beszámítási képessége kap-

12 Vélelemlről beszélünk abban az esetben, ha a jogszabály előírja, hogy a bíróság az ítéletet nem közvetlenül bizonyított, hanem csak valószínű tényállásra alapítsa. A vélelemnek két fajtája van: megdönthető vélelemmel szemben az ellenbizonyítást lehetővé teszi a jogszabály, míg megdönthetetlen vélelem esetében nem megengedett a bizonyítás. A fikció esetén ezzel szemben a bíróság valótlan, képzelt tényállásra alapítja az ítéletét, amely tartalmi szempontból nem bizonyítás, hanem a jogfejlesztés sajátos eszköze. Így fikcióval szemben szóba sem jöhet bizonyítás. Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és institúciói*. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2014, 159. o.

13 Cséka Ervin (1991): i. m. 74–75. o.

14 Megjegyzendő, hogy a gyermekkor nem a beszámítási képességet zárja ki. A beszámítási és a belátási képesség közötti különbség elemzése a tanulmány témáját meghaladná, így ettől eltekintek.

15 Btk. 16. § emberölés, erős felindulásban elkövetett emberölés, testi sértés, rablás, kifosztás.

16 Király Tibor (1969): i. m. 555. o.

17 Btk. 229. §

18 Legfelsőbb Bíróság III. Büntető Elvi Döntés.

19 Az önhibából eredő ittaság az elemzés alapja, amennyiben nem áll fenn önhiba, a Btk. 17. §-a alapján eleve kizárt a büntethetősége.

csán elsőre úgy tűnik, mintha a törvény megdönthetetlen vélelmet állítana fel. Vélelem esetén a bíróság az ítéletét nem a közvetlenül bizonyított, hanem csak a valószínű tényállásra alapítja. A beszámítási képesség meglétekor azonban nem valószínűsítés jelenik meg²⁰, hanem a bíró a beszámítási képességet eleve adottnak veszi – tehát valótlán, képzelt tényállásra alapítja az ítéletét²¹, ami azt jelenti, hogy ez fikció, és nem vélelem. Fikció esetében pedig ellenbizonyítás szóba sem jöhet.

Az eljárási törvény is tartalmaz további tilalmakat, így a jogerős ítélettel szembeni bizonyítás is tilos. Ez alapvetően azzal függ össze, hogy az ítélet helyessége, megállapításai nem vonhatók kétségbe – legfeljebb rendkívüli perorvoslattal támadhatók meg. Ez egy teljes hatályú hatósági döntés, amelynek esetében a jogerő alkotórésze a kötelező erő mellett a bizonyítási erő is, tehát egységesen, az ítélet minden rendelkezésére, ténymegállapítására, jogi értékelésére kiterjed.²²

Mindezek alapján a bizonyítás tárgyára vonatkozó tilalmak indoka tehát két oldalról közelíthető meg. Egyfelől célszerűségi okokra vezethető vissza, így az eljárás elhúzódása, a felesleges, irreleváns bizonyítás elkerülése. Másfelől viszont alapvető értékű, biztosíték jellegű rendelkezések is megjelennek benne, így a törvényesség figyelembevétele, valamint a bírósági ítéletek igazságának (és valóságának) elfogadása.

A bizonyítás módjára vonatkozó tilalmak

Az egyes bizonyítási módszereknek a tilalma mögött az a megfontolás áll, hogy ezek törvénytelenek, illetve az igazság kiderítésére veszélyesek.²³ Az idesorolható tilalmak egy része a büntető törvénykönyv tényállásaiba is ütközik. Emellett tág értelemben a büntetőeljárást átható alapelvek megsértése is tiltott módként jelentkezhet (például kontradiktórius elv, közvetlenség, nyilvánosság elvei stb.).

Szűk értelemben beszélhetünk a törvényben rögzített speciális bizonyítási elvekkel ellentétes módszerekről. Példának okáért a büntetőeljárást szabá-

20 A jelenlegi szabályozás az ittasság fokát tudja mérni (Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 13. számú módszertani levele), azonban tekintettel arra, hogy az alkohol valós hatása az emberi szervezetre nagyban függ testi (például testtömeg) tényezőktől, gyakorlatilag kizárt lenne objektív mércét állítani arra nézve, hogy mikortól nem beszélhetünk beszámítási képességről.

21 Földi András – Hamza Gábor: i. m. 159. o.

22 Cséka Ervin (1991): i. m. 77. o.

23 Király Tibor (1969): i. m. 560. o.

lyező 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 78. § (4) bekezdése szerint nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg. *Gácsi Anett* megállapítása, miszerint ennek a szakasznak a grammatikai értelmezése azt vonja maga után, hogy a jogalkotó nem számol a bizonyítási eljárások szabályainak megszegésével, ezáltal hiányosan fogalmaz a jogalkotó, és csak a törvénytelen bizonyítási eszközöket zárja ki az eljárásból, véleményem szerint nem helyes.²⁴ A bizonyítási eljárások célja a bizonyítékok helyállóságának ellenőrzésén túl éppen a bizonyítási eszközök beszerzése²⁵, tehát ha a bizonyítási eljárás szabályait megsértik, ugyanahhoz jutunk: „más tiltott módon” szerzett meg bizonyítási eszközt a hatóság – ki kell rekeszteni a bizonyítékok közül. Kiemelendő a Be. 77. §-a is, amely a bizonyítási eszközök felderítésére, összegyűjtésére, biztosítására, felhasználására a törvény rendelkezéseinek betartását követeli meg, továbbá meghatározza, hogy a bizonyítási eljárások lefolytatásának módját a törvény szabályozhatja. Az egyes bizonyítási eljárásoknál egzaktt módon szabályozza a jogalkotó a lefolytatás menetét²⁶, még ha az adott rendelkezésnél nem jelöl is joghátrányt, amennyiben lényeges eljárási szabálysértés történe, például az arról készülő jegyzőkönyvet mint bizonyítási eszközt ki kellene zárni.

Gyakorlatilag a legfontosabbak azok a tiltott bizonyítási módok, amelyek alkalmazására a törvény kifejezett kizáró, negatív rendelkezései ellenére vagy a pozitív bizonyítási szabályok mellett, helyett, azokat be nem tartva kerül sor.²⁷

A tiltott bizonyítási módok közül a kényszervallatás²⁸ az első, ami érthető módon felvetődik. Az inkvizitórius eljárási rendszer előszeretettel alkalmazta, tekintve, hogy a terhelt beismerő vallomásával mint egyedüli bizonyítási eszköz kicsikarásával bűnösséget megállapító ítéletet lehetett hozni.²⁹

Ma amellet, hogy más bizonyítási rendszert követünk, alapjogi, emberi jogi szempontból is túrhetetlen lenne bármiféle kényszer vagy fenyegetés, bántalmazás, kínzó, embertelen bánásmód egy olyan eljárásban, ahol egyfe-

24 Gácsi Anett Erzsébet: A jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelése a büntetőeljárásban. PhD-értekezés. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2015, 93. o.

25 Hack Péter (szerk.): Büntetőeljárás jog I. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 134. o.

26 Vadász Viktor: A szabad bizonyítás elve és a bizonyítékok felhasználásának törvényi tilalma. *Ügyészek Lapja*, 2009/6., 11. o.

27 Cséka Ervin (1991): i. m. 89. o.

28 Btk. 301. §

29 Hack Péter (szerk.): i. m. 163. o.

löl az ártatlanság védelme él, másfelől a szigorú törvényességnek meg kell felelni. Az ENSZ Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának 5. cikke, a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 7. cikkelye³⁰ kimondja, hogy senkit sem lehet kínvallatásnak alávetni. Az Európa Tanács keretei között először az 1950-ben született Emberi jogok európai egyezményének 3. cikkelye³¹ deklarálta a kínzás általános tilalmát, majd az 1987-es strasbourggi egyezmény is megszületett specifikusan a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről.³² Az ENSZ 1987-ben külön egyezményt fogadott el³³ a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok ellen. Az alaptörvény III. cikke jegyzi mindezeket, míg garanciális szabályként az új Btk. 303. §-a rendelkezik a kényszervallatás büntetendőségéről. Az alapjogi szempontokból egyértelműen látszik, miért tiltott mód.

Király Tibor és Cséka Ervin kérdésként jelöli meg, hogy a narkotikumok, a hipnózis és a poligráf alkalmazása mennyiben megengedett.

A módszerek az idővel és a rendszerekkel változnak ugyan, de az igény ugyanaz: igazat mond-e a terhelt (vagy adott esetben a tanú). Ezért vetődik fel érdekes kérdésként a jelenlegi rendszerben a narkotikumok, a hipnózis és a poligráf alkalmazhatósága. A narkotikumok és a hipnózis alkalmazása visszaélésekre adhat lehetőséget, ez pedig elkerülendő – mindamellett, hogy igazságmegállapításra sem tartják őket kifejezetten alkalmasnak.³⁴ Miután nem bizonyítható alkalmasságuk, és a használatuk sokkal inkább a gyanúsított jogait sértené – figyelembe véve, hogy az eljárás célját tekintve nem engedhetnék meg őket –, véleményem szerint tiltott módként kell őket definiálni.³⁵

Míg régebben a poligráf beengedése a büntetőeljárásba kérdéskör alapvetően megosztotta a jogtudósokat, addig manapság – feltehetően főként a gyakorló jogászok hatására – a „hazugságvizsgáló” alkalmazása (sajnos olykor bizonyítási eszköznek titulálása) nem példa nélküli. Úgy is lehet fogalmazni, hogy a poligráf az egyszerűsítés, gyorsítás eszköze lett, a múlt tényei feltárásának és a bizonyításnak a mesterséges jobbkeze. Az alkalmazás megengedhetőségének dogmatikai alapja azonban nagyban hiányzik, és ezt a nem elha-

30 Az egyezségokmányt az 1976. évi 8. tvr. hirdette ki.

31 Az egyezményt az 1993. évi XXXI. törvény hirdette ki.

32 Az egyezményt az 1995. évi III. törvény hirdette ki.

33 Az egyezményt az 1988. évi 3. tvr. hirdette ki.

34 Király Tibor (1969): i. m. 560. o.; Cséka Ervin (1991): i. m. 91. o.

35 A narkotikumok és a hipnózis nyilvánvaló elfogadhatatlansága miatt nem fejtem ki bővebben az ilyen jellegű eljárások ellen szóló érveket. Emiatt csak a poligráfos vizsgálatra vonatkozó megállapításaimat tárgyalom.

nyagolható szempontot, annak következményeit az időszertőség igénye elfátyolozza.

A poligráf alkalmazhatósága kapcsán azokat a megállapításokat vázolom, amelyek meghatározzák, hogy kikkel szemben alkalmazható, és az eljárás mely szakaszában.³⁶

A kérdéssel Legfelsőbb Bíróság az 1997/115. határozatában foglalkozott, megállapította, hogy a Be. úgy rendelkezik, hogy ha nem sértik meg a törvény rendelkezéseit, akkor a poligráfos vizsgálat eredménye szakvéleményként szabadon felhasználható. A jelenlegi szabályozásban azonban nem szakértő, hanem szaktanácsadó végezheti el a vizsgálatot.³⁷ A vizsgálat tudományos megalapozottságának a kérdése nem a jog területére tartozik, így az eljárásbeli használhatósága az, ami kérdéses.

A nyomozási szakaszban azért lehet elfogadni a poligráfos vizsgálatot – vagy bármilyen más cselekményt, amelyet a törvény kifejezetten nem tilt –, mert a nyomozó hatóság verzióinak a felállításához kitűnő lehetőség.³⁸ A hatóságnak az eljárás elején adott esetben nagyon kevés információja van. Fontos szempont a nyomozási szakaszban, hogy annak időtartamát csökkentheti és az eljárás eredményességét növelheti.³⁹ A terhelt vallomása, ha beleegyez, kizárólag annak érdekében ellenőrizhető a poligráffal, hogy a hatóság tovább haladhasson a gyanú közlése után.

A bírósági szakaszban viszont megengedhetetlen, mert adott esetben automatizálhatja is az eljárást, és átveheti az igazságszolgáltatás szerepét azzal, hogy ténylegesen eldönti a bűnösség kérdését a beismerő/tagadó vallomás igaz/hamis voltáról szóló eredmény.⁴⁰ Emellett gyakorlati oldalról nem elhanyagolható az a szempont sem, hogy az eljárás előrehaladtával túlságosan sok adat jut a kihallgatandó személy tudomására ahhoz, hogy a műszeres vizsgálat hatékony legyen.⁴¹ Az automatizálás a következőt jelenti: a bíróság például szakértőt alkalmazna a vádlott szavahihetőségének a megállapítására, ami eleve mérlegelési kérdés. Ebben a mérlegelési kérdésben a szakértő nyilatkozna, majd a szakértő mérlegelési kérdésben tett nyilatkozatát a bíró-

36 Bővebb elemzésre lásd Horváth Georgina: A poligráf a büntetőeljárás rendszerében. In: Hack Péter – Király Eszter – Korinek László – Patyi András (szerk.): Gályapadból laboratóriumot. Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015, 271–279. o.

37 Be. 182. § (2) bek.

38 Budaházi Árpád: Poligráf a büntetőeljárásban. *Belsőügyi Szemle*, 2011/12., 205. o.

39 Alföldi Ágnes Dóra: A poligráf alkalmazásának anomáliái a büntetőeljárásban. *Ügyészek Lapja*, 2013/1., 35. o.

40 A. M. Larin: Poligráf és személyiségi jogok a büntető eljárásban. *Magyar Jog*, 1982/4., 356. o.

41 Sziójártó István: Poligráf a büntetőeljárásban. *Bűnügyi Szemle*, 1998/7–8., 41. o.

ság mérlegelné. Ez a tevékenység azt idézné elő, hogy „[...] elég különös helyzetbe kerülne a bíróság: azt kellene állítania, képes annak a bizonyítási eszköznek és bizonyítéknak a mérlegelésére, mely azt a mérlegelési tevékenységet pótolja, amelyre képtelennek érezte magát”⁴².

A jelenlegi szabályozás azonban ennél egyszerűbb: miután szaktanácsadóí közreműködést ír elő, bizonyítási eszközként szóba sem jöhet a poligráf eredménye.⁴³ A nyomozás során azonban igénybe vehető, hiszen a hatóság az egyes verziók felállítása és ellenőrzése kapcsán a jog által kifejezetten nem tiltott eszközöket igénybe veheti.⁴⁴

A jelenleg hatályos törvény a gyanúsított és a tanú⁴⁵ esetében engedi meg a poligráf alkalmazását – utóbbi esetében a már említett gyakorlati szempontok dominanciája miatt. Mindkét esetben törvényi követelmény az önkéntes hozzájárulás. A tanúval szembeni alkalmazását látom problematikusnak a következők miatt: a tanúnak eleve igazmondási kötelezettsége van az eljárás során, így a hamis tanúzás Damoklész-kardja a feje felett lebeg minden szakaszban, ahol kihallgatják. A másik ok, hogy ez a vizsgálat a laikusok által is tudottan kemény pszichés intervencióval⁴⁶ jár, aminek – a tanú eljárásjogi pozícióját tekintve – szükségtelen kitenni a tanút. Az eljárási pozíció kapcsán további megállapítás, hogy amíg a gyanúsított számára előnyökkel járhat a vizsgálat, addig a tanú esetében csak hátrányok jelentkezhetnek, ezt egyes szerzők nem kívánják elfogadni.⁴⁷

Az előbbi indokok alapján a poligráfot a nyomozási szakaszban megengedettnek, a bírósági szakaszban megengedhetetlennek találtam. A nyomozási szakaszban is csak a gyanúsított vallomásának ellenőrzésére szolgálhat, tehát a tanúval szemben nem lenne szabad alkalmazni. Emellett csak a gyanúsított önkéntes beleegyezésével – figyelembe véve azt a helyénvaló szempontot, hogy lehetősége van tisztázni magát az eljárásban.

42 Erdei Árpád: Hazugságvizsgálat és igazságszolgáltatás. Magyar Jog, 1988/3., 214. o.

43 Vö. Fővárosi Ítélőtábla Büntető Kollégiuma 5/2014. (IX. 29.) BK véleménye.

44 Budaházi Árpád: i. m. 205. o.; Erdei Árpád: i. m. 215. o.

45 A 2013. évi CLXXXVI. törvény módosította a Be.-t, így került bele a poligráf tanúval szembeni alkalmazhatósága. Az indokolás szerint krimináltaktikai szempontok indokolják a rendelkezés beiktatását. (Korábban csak a kiemelt jelentőségű ügyekben volt erre lehetőség.)

46 Erdei Árpád: i. m. 217. o.

47 Budaházi Árpád: i. m. 109. o.

A bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmak

A büntető-eljárásjog tudománya a bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmak kapcsán egyrésztől általános tilalmakat állít fel, amelyek minden bizonyítási eszközt érintenek, valamint speciális, csak egyes bizonyítási eszközökre vonatkozó kizáró szabályokat.⁴⁸ A bírói megismerés lehetőségének korlátozása szempontjából a helyettesíthető és a nem helyettesíthető bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmakat különíthetjük el. A helyettesíthető eszközöknek – mint a szakértői vélemény – nincs korlátozó hatásuk a bírói megismerésre, miután a kizárt szakértő pótolható más szakértővel, tehát az ügy megismerésére ez nem gyakorol hatást. A nem helyettesíthető eszközök a tanúvallomás, az okirat, a tárgyi bizonyítási eszköz és a terhelt vallomása.⁴⁹ Az egyes eszközöknél elemzem a speciális bizonyítási tilalmakat és a tilalmak megsértésének a következményeit.⁵⁰

A tanúvallomás

Ha egyáltalán nem hallgatható ki a tanú az eljárásban, vagy csak bizonyos tényekre nem hallgatható ki, akkor ez a bizonyítás tárgyára vonatkozó tilalomnak felel meg. A tanúvallomás abszolút akadályai: a lelkes, a védő nem hallgatható ki arról a tényről, amelyről ilyen minőségében szerzett tudomást, ahogyan a hatósági tanú sem, ha titoktartási kötelezettség terheli. Kissé árnyaltabb a minősített adatról való kihallgatás, ez esetben a minősítő adhat felmentést. Az abszolút akadályok közül a Be. 81. § (1) bekezdés c) pontja felel meg a bizonyítási eszközre vonatkozó akadálnak, így akitől a testi vagy szellemi állapota miatt nyilvánvalóan nem várható helyes vallomás, nem hallgatható ki tanúként. A relatív tanúzási akadályok közül pedig a Be. 82. § (1) bekezdés a) pontja szerint a terhelt hozzátartozói minőség alapozza ezt meg. Az első esetben nem várható el a valóság-hű vallomás, ennek a testi vagy szellemi fogyatékoság az oka. A második esetben Cséka azt állapítja meg, hogy a tör-

48 Cséka Ervin (1991): i. m. 84. o.

49 Király Tibor (1969): i. m. 559. o.

50 Gácsi Anett Erzsébet a kutatásában megállapította, hogy a leggyakoribb oka a bizonyítási eszközök kizárásának a Be. 78. (4) bekezdés II. fordulatában meghatározott „más tiltott módon” való beszerzés. Gácsi Anett Erzsébet: Bizonyítási tilalmak a magyar büntetőeljárásban: a törvénysértő (jogellenes) bizonyítékok kizárása. In: Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett (szerk.): Sapienti sat. Ünnepi kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2012, 181. o.

vény elfogultságot vélelmez.⁵¹ Véleményem szerint itt nem vélelem áll fenn, hanem az a probléma, hogy a törvény mennyiben kötelezheti a tanút arra, hogy a hozzátartozóját érintően igazat valljon. Ez sajátos dilemmát okoz. A tanú vagy elmondja az igazat, ami a hozzátartozója számára terhelő és akár a legsúlyosabb következményeknek is kiteszi, vagy hamisan vall és vállalja a következményeket.⁵² Belátható, hogy ekkora terhet nem lehet a tanú vállalni. A hozzátartozói viszony és a tanúzási kötelezettség ütközik itt össze, amelynek során a jogalkotó a hozzátartozói viszonyt tekinti elsődlegesnek, és nem várja el a tanútól, hogy aktívan közreműködjön a hozzátartozója büntetőjogi felelőssége megállapításában.

A tanúvallomás esetén a mentességi okok ellenére történő kihallgatás következménye, hogy az bizonyítékként nem vehető figyelembe. Ennek törvényességi indokai vannak. A Be. 82. § (2) bekezdése alapján a mentességi okokra történő figyelmeztetés elmaradása ellenére kihallgatott tanú vallomása úgyszintén nem vonható a bizonyítékok közé – a jegyzőkönyvnek is tartalmaznia kell a tanú figyelmeztetését és a figyelmeztetésre adott válaszát is. A problémát a legegyszerűbben egy példával lehet bemutatni.

Tételezzük föl, hogy egy többszörösen minősülő emberölés miatt folyamatban lévő büntetőeljárásban a nyomozó hatóság elmulasztotta figyelmeztetni a tanút a mentességi okokra, és kihallgatták. A tanú nem tagadta volna meg a vallomástételt a hozzátartozói minőségre vonatkozóan. Ez a tanú – közkeletű kifejezéssel élve a koronatanú – az egyetlen, aki teljes mértékben a vallomásával alá tudja támasztani a bűncselekmény megtörténtét, látta, hogy a terhelt az elkövető stb. A tanút a tárgyalásra idézik, hogy kihallgassák – immár törvényes módon, de időközben meghal. Fel lehet ilyen esetben olvasni a tanú vallomását a tárgyaláson? Bevonható-e a vallomása a bizonyítékok közé?

A példa szándékosan olyan helyzetet ír le, hogy az olvasó azt érezhesse, teljes bizonyossággal nem tagadta volna meg a tanú a vallomástételt, és a tárgyaláson is ugyanazt vallotta volna, mint a nyomozási szakaszban. Az elkövető a terhelt, aki megkapja a méltó büntetését. Az igazságérzetünk első pillantásra azt sugallhatja, hogy ebben az esetben a bíróság felolvashatja a nyomozási iratokban szereplő tanúvallomást. A törvény 296. § (1) bekezdés a) pontja szerint a bíróság ismertetheti vagy indítványra felolvashatja a tanúvallomást, ha a tanú a tárgyaláson nem hallgatható ki. Ennek alapján a bizo-

⁵¹ Cséka Ervin (1991): i. m. 86. o.

⁵² Király Tibor (1969): i. m. 562. o.

nyitás anyagává lehetne tenni a tanú korábbi vallomását. Az ellenérv – és véleményem szerint a helyes gyakorlat – az, hogy a Be. 82. § (2) bekezdését hívjuk segítségül, és ennek alapján megállapítjuk, hogy törvénytörtő a bizonyíték, hiszen a törvényben meghatározott mentességi okokra figyelmeztetés nélkül hallgatták ki. Bár nem pótolható a vallomásából származó bizonyíték, kirekesztjük a bizonyítékok köréből.

A Be. 291. § (3) bekezdése azt mondja ki, hogy a vádlottnak a nyomozási szakasz során tett tanúvallomása csak akkor olvasható fel, ha a mentességi okokra történő figyelmeztetés és a figyelmeztetésre adott válasza kiolvasható a jegyzőkönyvből. A javaslatom az, hogy ezt a szabályt a tanúvallomás felolvasásáról és ismertetéséről rendelkező szabályok közé is be kellene építenie a jogalkotónak: 296. § (5) *A tanúnak az (1) bekezdés a) pontja szerinti tanúvallomása csak akkor olvasható fel, ha a mentességi okokra történő figyelmeztetés és a figyelmeztetésre adott válasza kiolvasható a jegyzőkönyvből.*

A szakvélemény

A szakvéleményre vonatkozó bizonyítási tilalmak ismertetése előtt szólni kell arról, hogy a szakértők alkalmazása és a bizonyítás szabadságának elve milyen kapcsolatban áll egymással.

A szakértőkre vonatkozóan a törvény kötelező alkalmazásukat rendeli bizonyos esetekben. Ekkor más bizonyítási eszközt nem lehet igénybe venni. Mindez a bizonyítás tárgyára, az adott tényekre vonatkozóan olyan korlátokat állít fel, amelyek a szabad bizonyítás szó szerinti, klasszikus értelmének a csorbítását vonják maguk után – egyben megerősítik azt a megállapítást⁵³, hogy a szabad bizonyítás relatív fogalom.

E helyütt kizárólag a bizonyítási eszközre vonatkozó tiltó szabályként az úgynevezett kizárási okok jelennek meg. Ezeket Cséka intern jellegű – belső – tilalomnak tekinti, amelynek során a tény bizonyítására kijelölt szakértő mégsem járhat el.⁵⁴ A törvény a 103. § (1) bekezdésében tárgyalja ezeket az eseteket, taxatív felsorolva, hogy az eljárásban ki nem vehet részt szakértőként.

A szakvélemény kapcsán fontos megjegyzés, hogy ez a bírói megismerésnek alapvető, esetlegesen perdöntő, de egyben áttételes forrása.⁵⁵ A bíró mi-

⁵³ Erdei Árpád: Az igazság megállapítása, törvényesség és igazságosság – szempontok a büntetőbírói döntés minőségének a megítéléséhez. In: Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett (szerk.): i. m. 112. o.

⁵⁴ Cséka Ervin (1991): i. m. 87. o.

⁵⁵ Király Tibor (1972): i. m. 67. o.

után a szakértő elkészítette a véleményét, megvizsgálja, szabadon mérlegeli azt, ellentmondás, hiányosság esetén a szakértőt a szakvélemény kiegészítésére hívja fel vagy meghallgatja. Ez után tud dönteni arról, hogy az abban foglaltakat mennyire tekinti döntő jelentőségűnek. Tekintve, hogy a Be. kötelezően írja elő a szakértő alkalmazását abban az esetben, ha különleges szakértelem szükséges a döntéshez – amely szakértelemnek egyébként akár a birtokában van (esetleges további képzettsége kapcsán), akár nem, mivel ez egy objektív mérce –, ki kell rendelnie a szakértőt. Majd a szakvélemény megállapításaira alapozva meggyőződése szerint kell döntenie.

A szakvélemény egyetlen esetben sem jelenthet abszolút értelemben elfogadott bizonyítási eszközt, tehát a bíró dönthet úgy, hogy kizárja, nem veszi figyelembe. Ebben az esetben is indokolási kötelezettség terheli a tekintetben, hogy miért nem fogadta el a szakvéleményt. Ez az indokolási kötelezettség azonban többet jelent más bizonyítási eszközökhöz viszonyítva, hiszen itt szakkérdésekből következő tények el nem fogadásáról dönt – amivel kapcsolatban a kiindulópontonról (szakmai jártasság) elvben nincs ismerete. Fontos azonban megjegyezni, hogy önmagában a szakértelem hiánya nem vezethet odáig, hogy egy szakvéleményben foglaltakat abszolút érvényűnek fogadjon el a bíró. A bíróságnak minden esetben egyenként és összességében kell értékelnie a bizonyítékokat, így mérlegelés alá kell vonnia a szakvéleményből mint bizonyítási eszközökből következő bizonyítékokat is. Meg kell találnia azt a középutat, amikor is nem mond le a szakvélemény jogi értékeléséről (egyben perdőntőnek elfogadva az ott írtakat), mindazonáltal nem lehet megkövetelni azt sem, hogy a szakkérdések kapcsán laikus bíró tudományos értékelést végezzen.⁵⁶

Tárgyi bizonyítási eszköz

A tárgyi bizonyítási eszközök köre nem meghatározható, folyamatosan bővül. tekintve a technika előrehaladását. Így külön, speciális tilalmakat aligha lehet rájuk vonatkozóan találni vagy szabni.⁵⁷ Itt sokkal inkább a pozitív jellegű előírások jelennek meg, mégpedig, hogy az egyes eszközöket hogyan lehet beszerezni, és mi ennek a módszernek a törvényi követelménye (például motozásnál, lefoglalásnál stb.). Tehát magára a bizonyítási eszközre nem található tilalmat. Ezt állapítja meg Cséka is, aki a tárgyi bizonyítási eszközök univerzális jellegéből adódóan nem talált tilalmat, legfeljebb a Király által is emlí-

⁵⁶ Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben. KJK, Budapest, 1987, 233–235. o.

⁵⁷ Király Tibor (1969): i. m. 560. o.

tett dologkiadási kötelezettség alóli mentességet.⁵⁸ E szerint nem terheli sem a tanút, sem a terheltet a dolog kiadása a hatóságok részére, ha megtagadhatja a vallomástételt. Azonban ezt a rendelkezést a törvény a 152. § (1) bekezdésében fel is oldja, amikor kimondja, hogy ha a birtokos nem szolgáltatja a dolgot, akkor az megszerzhető házkutatás vagy motozás útján is.⁵⁹

A szabályozás mögött a következők állhatnak. Ha tanú a vallomástételt – mint arról szó is volt – a hozzátartozói minőség kapcsán tagadja meg, akkor feltételezhető az elfogultsága. A házkutatás során a hatóság a vallomást megtagadó tanútól szerez meg tárgyi bizonyítási eszközt. Számomra kérdéses, hogy ez mennyire helyes gyakorlat, tekintve, hogy nem kíván például a hozzátartozóját terhelő vallomást tenni a tanú, de tárgyi bizonyítási eszközt közvetlenül szolgáltat. Mindazonáltal belátom azt, hogy a törvény alapján nincs erre vonatkozó köteleessége, továbbá más az elméleti alapja a tanúvallomás megtagadásának és a házkutatásnak. Ennek alapján megállapítható, hogy a bűncselekmény felderítésére vonatkozó érdek kerül előtérbe, és sajnos nem azt mérlegeli a jogalkotó, hogy a tárgyi bizonyítási eszköz közvetett szolgáltatása ugyanahhoz vezet, mintha a hozzátartozójára terhelő vallomást⁶⁰ tenne a tanú.

Okirati bizonyítás

Az okiratok esetében nem igazán találni kifejezetten a bizonyítási eszközre vonatkozó tilalmat. Negatív irányú megközelítés jelenik meg, ugyanis egyes tényeket csak okirattal lehet bizonyítani, ezáltal a más bizonyítási eszköz alkalmazásának a tilalmáról beszélhetünk. Az okiratok valamilyen tény, adat valóságának, esemény megtörténtének vagy nyilatkozat megtételének bizonyítására készülnek. Okiratnak nevezhető az előbbieket bizonyítására alkalmas okirati kivonat vagy tárgyi bizonyítási eszköz is. Az okirati bizonyítás során az előbbieken nem esett szó az adott tény szempontjából kötelező bizonyításról. Mivel vannak tények, amelyeket csak adott okirattal lehet bizonyítani (például az eljárásban a terhelt büntetettsége csak korábbi jogerős bírói ítélettel bizonyítható, vagy a fiatalok terhelt életkora, ami kizárólag közokirattal

⁵⁸ Cséka Ervin (1991): i. m. 88. o.

⁵⁹ Király Tibor (1969): i. m. 560. o.

⁶⁰ A tanúvallomásnál irtak kapcsán megállapíthatóvá vált, hogy a tanúzási kötelezettség és a hozzátartozói viszony értékelésekor a jogalkotó az utóbbit preferálja. Jelen esetben viszont a hozzátartozói viszony megkerülése történik azzal, hogy tárgyi bizonyítási eszközt szerez be a hatóság házkutatás útján. Itt a mérleg a bűncselekmény felderítésének érdeke felé húz a hozzátartozói viszony hátrányára.

bizonyítható), ezáltal egyértelmű, hogy minden más lehetőség kizárt. Ez egyfelől a bizonyítás tárgyára vonatkozóan tilalom, de tilalom a más eszköz alkalmazására is.⁶¹

A terhelt vallomása

A terhelt vallomásával kapcsolatos tilalmak az önkéntes és a szabad vallomástételnek a garanciái.⁶² Így a törvény nem kötelezheti a terheltet a vallomás megtételére semmilyen esetben sem, továbbá az igazmondásra sem.⁶³ Ez utóbbinak egyetlen korlátját állítja fel, mégpedig, hogy mást hamisan bűncselekmény elkövetésével nem vádolhat. Emellett az eljárásban bármikor dönthet úgy, hogy bár korábban megtagadta a vallomástételt, mégis tesz vallomást. A terhelt vallomása tekintetében csak olyan tilalmat találhatunk, amely irányadó a szakértőkre és a tanúkra nézve is, ezzel általánosabbá téve a rendelkezést. Így nyilván a befolyásolására alkalmas kérdésfeltevés, a kényszerből, fenyegetéstől mentes vallomástételi lehetőség. Ezek az esetek mind a bizonyítási módszerekre vonatkozó tilalmak körét adják meg.

A terhelti kihallgatás két nagy egységének tárgyalása (nem érdemi kihallgatás, érdemi kihallgatás) kapcsán Gácsi Anett érdemi részi kihallgatásnak tekint a Be. 117. § (3) bekezdésében található kérdések feltevését.⁶⁴ Ezzel a megállapítással vitatkoznom kell, mert az elhatárolás alapja a tényállás felderítésére vonatkozó kérdésfeltevés. Tehát a nem érdemi rész azt jelenti, hogy formális kérdéseket tesznek fel a gyanúsítottaknak, és ezek magukban foglalják a munkahelyére, családi, vagyoni viszonyaira [Be. 117. § (3) bekezdés] vonatkozó kérdéseket is. Az érdemi kihallgatás a tényállás tisztázására vonatkozik.⁶⁵ Teljes mértékben helyes Gácsi Anett megállapítása, miszerint a Be. 117. § (3) bekezdésében foglaltakra adott válasz befolyásolja a bünteteskiszabást. Ugyanakkor a terhelt bűnössége nem ezen dől el, hanem a tényállás felderítésén és bizonyítékokkal való alátámasztásán, tehát az említett (3) bekezdés szerinti kérdések csak és kizárólag a bűnösségi – enyhítő és súlyosító – körülményeket befolyásolják, de a bűnösség megállapítását magát nem.

61 Cséka Ervin (1991): i. m. 88. o.

62 Király Tibor (1969): i. m. 560. o.

63 Az angolszász eljárásban a vádlott vallomása a tanúvallomások körében értékelendő, ezáltal igazmondási kötelezettsége van. Érdekes – de a tanulmány terjedelmét jócskán meghaladó – kérdés, hogy átvethetnénk-e ezt a fajta szabályozást. Vö. Hack Péter: A kihallgatás rendszere a tárgyaláson. *Collega*, 1997/6., 14. o.

64 Gácsi Anett Erzsébet (2015): i. m. 157. o.

65 Király Tibor (2008): i. m. 273. o.

Király Tibor szerint különleges a helyzete a terhelti vallomásnak, hiszen az összes többi bizonyítási eszköz pontosan ennek a pótlását szolgálja.⁶⁶ A terhelt vallomása kapcsán is felvetődik azonban gyakorlati kérdés. Ha a terhelt megtagadja a vallomástételt, a hatóság nem tehet fel további kérdéseket. Ennek a szabálynak a megkerülése azonban a gyakorlatban úgy történhet, hogy a terhelt nem kíván vallomást tenni, majd a hatóság tagja megkérdezi, hogy kérdésekre kíván-e válaszolni, mire a terhelt azt válaszolja, hogy igen. A neuralgikus pont: ezekből a válaszokból szerezhető bizonyíték a későbbiekben felhasználható-e? Véleményem szerint ha a terhelt megtagadja a vallomástételt, akkor le kell zárni az ügyre vonatkozó kérdésfeltevést, így jogszerű bizonyíték egyáltalán nem szerezhető a válaszaiból. Az ilyen gyakorlatot – amely a kérdésfeltevésre épül – hibásnak tartom, mert a kérdésekre való válaszadás terhelti vallomáshoz vezet, amely felhasználható (ellené) bizonyítási eszközként. Tehát a vallomásmegtagadás jogával hiába él a terhelt, ugyanoda jutunk, hogy a törvény „kijátszásával”, akarata ellenére vallomást tesz. A törvény csak azt jelzi, hogy nem lehet kérdéseket intézni a terhelthez, ugyanakkor a szabály megkerülésének (egyben látszólagos betartásának) a következményeiről nem szól.

Tremmel Flórián azt az elvet vallja, hogy ha a vádlott a bíróság előtt a Miranda-figyelmeztetésekre⁶⁷ reagálva megtagadja a vallomástételt, akkor a korábbi szakaszban tett vallomása ettől függetlenül a bizonyítás anyagává tehető felolvasással.⁶⁸ Az egyik érve az, hogy figyelmeztetés után tesz vallomást a terhelt. Véleményem szerint a figyelmeztetéshez, továbbá a védekezés szabadságához hozzátartozik, hogy a terhelt bármikor megtagadhatja a vallomástételt, továbbá nem használható fel – éppen a védekezés szabadsága miatt – a korábbi vallomása. A másik érvét a „mérgezett fa gyümölcse” doktrínájára vezeti vissza, ennek alapján azt állapítja meg, hogy a vallomásból szerzett további bizonyítékok kizárására is sor kerül, de ez nem engedhető meg. Szerintem ebben az esetben a kizárt bizonyíték nem a törvénysértés miatt nem kerül bírói értékelés alá, hanem amiatt, hogy a vádlott él a hallgatás jogával a tárgyalási szakaszban. Még ha ezek után elfogadnánk is Tremmel állítását, a magyar jog szerint a törvénysértő bizonyítékból is eredhet törvé-

66 Király Tibor (1969): i. m. 559. o.

67 Miranda-figyelmeztetésnek nevezzük a terhelt vallomásmegtagadási jogára figyelmeztetést. *Miranda v. Arizona*, 384. US. 436. 1966

68 Tremmel Flórián: „Örökzöld kérdések” és új kihívások a büntető bizonyításban. In: Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett (szerk.): i. m. 494. o.

nyes bizonyíték: az alapvetően törvénysértő bizonyítékot (a mérgezett fa) kizárják, míg az abból következő bizonyíték (a gyümölcs) egészséges.⁶⁹

A bizonyítási előírások megsértésének következményei

A bizonyítási tilalmak ellenére beszerzett bizonyítékokat ideális esetben a bíróság kirekeszti a többi bizonyíték közül, és nem is mérlegeli őket.⁷⁰ A nem egyértelmű, a törvény által nem szabályozott és a tanulmányban is bemutatott bizonyítási szabálytalanságok esetén is ugyanígy kell eljárnia. A következőkben azt fogom megvizsgálni, hogy a mindezek ellenére hozott bírósági ítélettel a másodfokú eljárásban mi történhet.

A hatályos törvény 348. § (1) bekezdése alapján a másodfokú eljárásban a teljes revízió elve érvényesül. (A másodfokú eljárás megindulásának feltétele, hogy az elsőfokú határozat ellen az arra jogosultak éljenek a fellebbezési jogukkal.) A teljes revízió elvéből következik, hogy a másodfokú bíróság nemcsak az elsőfokú határozatot, hanem magát az elsőfokú eljárást is felülvizsgálja. Ebben az értelemben a bizonyításra vonatkozó eljárási cselekményeknek, a bizonyítás általános szabályainak a törvényességét is nézi.⁷¹

A hatályon kívül helyezési okok csoportosíthatók abszolút és relatív hatályon kívül helyezési okokra. Az abszolút okok⁷² esetében a hiba a hatályon kívül helyezésre okot adó körülmény természetében keresendő (például a tárgyaláson nem vett részt az ügyész), súlyos eljárási szabálysértés vezet hozzá. Korábban semmisségi okoknak nevezték őket⁷³, ez és az abszolút jelző is azt fejezi ki, hogy a bíróságnak mérlegelés nélkül kell hatályon kívül helyezni a határozatot.

A relatív hatályon kívül helyezési okok⁷⁴ esetében a bíróság mérlegeli az ok kihatását az érdemi elbírálásra, és csak ez alapján semmisíti meg a hatá-

69 Erdei Árpád: Tilalmak a bizonyításban. In: Erdei Árpád (szerk.): Tények és kilátások. KJK, Budapest, 1995, 53. o.

70 A bíróság csak annyiban vizsgálja meg őket, hogy meg tudja állapítani a bizonyíték jogsértő voltát. A bizonyítékok kizárásának okáról pedig számot kell adnia az ítéletében. Vö. Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata. IV. kötet. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2008, 188. o.

71 Uo. V. kötet, 39. o.

72 Be. 373. § (1) bek. II., III. és IV. pont

73 Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2012, 331. o.

74 Be. 375–378. §

rozatot.⁷⁵ Relatív ok alapján hatályon kívül helyezésre három okból kerülhet sor: eljárási szabálysértés; megalapozatlanság; az oportunitás elve.⁷⁶

Akkor kap jelentőséget ez a kategória, ha az elsőfokú eljárásban „*olyan eljárási szabálysértés történt, amely lényeges hatással volt az eljárás lefolytatására, illetőleg a bűnösség megállapítására, a bűncselekmény minősítésére, illetőleg a büntetés kiszabására vagy intézkedés alkalmazására. Ilyennek kell tekinteni különösen, ha a bizonyítás törvényességére vonatkozó szabályokat megsértették, az eljárásban részt vevő személyek a törvényes jogaikat nem gyakorolhatták, vagy ezek gyakorlását korlátozták.*”⁷⁷ Az eljárás időszerecségére figyelemmel így mindazok az apróbb szabálysértések, amelyek nem befolyásolták lényegesen az érdemi döntést, csak megállapításra kerülnek, de nem vonnak maguk után jogkövetkezményt.⁷⁸

A tanulmányban felhozott és véleményem szerint kardinális eseteknél jogal vetődik fel a kérdés, hogy a szabálysértések az érdemi döntésre kihathatnak-e olyan mértékben, hogy megalapozzák a hatályon kívül helyező határozat meghozatalát. Úgy gondolom, hogy a (korona)tanú és a terhelt esetében mindenképpen megállapítható, hiszen döntően befolyásolják a bűnösségről való döntést a törvénytől a bíróság elé vitt vallomásukban szereplő információk. A törvényben a (például személyiségi) jogokat sértő adatok nyilvánosságra hozatalára sem találunk az eljáró hatóságra vonatkozóan szankciót, holott mint a bizonyítás speciális elvének, érvényesülnie kellene.

A bizonyításban elkövetett hiba közvetlenül megalapozatlansághoz vezet. Az eljárási hibát nem lehet reformatórius jogkörben kijavítani, ezáltal az eljárási hiba miatt beálló helyzetet sem lehet orvosolni megváltoztató döntéssel. Ezek alapján, ha az adott – lényeges kihatást előidéző – bizonyítékot kizárjuk, akkor előáll a helyzet, hogy megalapozatlan lesz az ítélet.

Az elsőfokú bíróságnak nem az a feladata, hogy a nyomozás egészét nézze, és ennek alapján állapítsa meg, hogy a bizonyítási eszközök összegyűjtése és rögzítése során a törvénynek megfelelően járt-e el a hatóság.⁷⁹ A bíróságnak az összes bizonyítékot meg kell néznie egyenként, beleértve az összegyűjtés törvényességét is, ezután kell logikailag kirekeszteni a nem megfelelő bizonyítékokat, és végül összességében értékelnie. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróságnak ezt az eljárását is vizsgálja.

⁷⁵ Cséka Ervin: A büntető jogorvoslatok alaptanai. KJK, Budapest, 1995, 258. o.

⁷⁶ Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás. Complex Kiadó, Budapest, 2012, 384. o.

⁷⁷ Be. 375. § (1) bek.

⁷⁸ Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. V. kötet, 181. o.

⁷⁹ Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 236. o.

Mindezeket összevetve a problémát ugyanabban látom, mint *Hack Péter*: az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat a hibás vagy téves ítéleteknél kevés dolog tudja jobban rombolni.⁸⁰ Az eljárási szabálysértések tömege – miután nincs pontosan megfogalmazott garanciális szabály sem – egyrésztől hibás ítéletekhez vezet, másrésztől megmagyarázhatatlan a következmények nélkül maradásuk az eljárásban részt vevő személyek számára. Éppen erre is hangsúlyt helyezve lehetne a bizalmat építeni, másik oldalról viszont a bírói mérlegelés szabadságát is figyelembe venni.

Összegzés a szabad bizonyítás oldaláról

Az előbbieket összegezve elmondható az is, hogy a bizonyítás tárgyára, módjára és az eszközökre vonatkozó tilalmak megjelenése korlátozza a szabad bizonyítás rendszerét. Amint azt *Erdei Árpád* megállapítja, ahol korlát vagy tilalom létezik, ott szabadság aligha élhet.⁸¹ Ezek a korlátok az eljárásban részt vevők jogaira is tekintettel kerültek a törvénybe, miközben az is elmondható, hogy a kötelező alkalmazásuk vagy a kötelező alkalmazásuk ellenére történő használatuk tiltása a szabadságra vetítve „akadály” az eljárásban.

A bírónak a tilalmak ellenére beszerzett bizonyítékokat ki kell rekesztenie, és nem mérlegelheti azokat semmilyen formában, még csak sejtetnie sem szabad, hogy azokból bármiféle – még ha az igazság szempontjából helyes – következtetést vont le. Az egyes bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmakból jól látszik, hogy mennyire szűk azok felhasználhatóságának a szabadsága. A bírói mérlegelésben korlátot jelentő tényező, hogy akár bevonja, akár kizárja az adott bizonyítékot a bizonyítékok köréből, köteles azt megindokolni. Köteles továbbá a döntéséhez vezető logikai következtetésekről, folyamatról is beszámolni a határozatában. Tehát a szabad meggyőződés alapján való döntés klasszikus értelemben aligha található meg a törvényben. A bírói vezeteti egyfajta zsinórmérték, és csak ezután jelenhet meg a mérlegelési szabadsága.

Amit a törvény nem tilt, azt szabad – szokás mondani. Ez anyagi jogi értelemben helyes megállapítás. Eljárásjogi értelemben azonban nem. A kételyek, a kételyekből következő utólagos bizonyítási szabálytalanságok mind-mind jogbizonytalansághoz vezetnek. Visszaélésre ad módot, ha nem szabályozzuk

⁸⁰ Hack Péter: A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 49. o.

⁸¹ Erdei Árpád (1995): i. m. 50. o.

jól a bizonyítási kérdéseket. Az említett javaslatok egyértelművé tennék a problémás „lappangó” tilalmak kapcsán felvetődő bizonyítási nehézségeket. A tisztességes eljárás megköveteli a szabályozottságot – szabályozottságban pedig soha nem lesz szabad a bizonyítás.

IRODALOM

Alföldi Ágnes Dóra: A poligráf alkalmazásának anomáliái a büntetőeljárársban. *Ügyészek Lapja*, 2013/1.

Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007

Budaházi Árpád: Poligráf a büntetőeljárársban. *Belügyi Szemle*, 2011/12.

Cséka Ervin – Fantoly Zsanett – Károlyi Judit – Lőrinczy György – Vida Mihály: A büntetőeljárársi jog alapvonalai I. Bába Kiadó, Szeged, 2006

Cséka Ervin: „Örökzöld” kérdések a büntető bizonyításban. In: **Farkas Ákos – Görgényi Ilona – Lévai Miklós (szerk.):** Ünnepi tanulmányok Horváth Tibor 70. születésnapja tiszteletére. Miskolc, 1997

Cséka Ervin: A bizonyítást kizáró szabályok a büntető eljárásban. In: **Tóth Károly (szerk.):** In memoriam dr. Kovács István akadémikus, egyetemi tanár. Szeged, 1991, 71–95. o.

Cséka Ervin: A büntető jogorvoslatok alaptanai. KJK, Budapest, 1995

Erdei Árpád: Az igazság megállapítása, törvényesség és igazságosság – szempontok a büntetőbírói döntés minőségének a megítéléséhez. In: **Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Erdei Árpád:** Hazugságvizsgálat és igazságszolgáltatás. *Magyar Jog*, 1988/3.

Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben. KJK, Budapest, 1987

Erdei Árpád: Tilalmak a bizonyításban. In: **Erdei Árpád (szerk.):** Tények és kilátások. KJK, Budapest, 1995, 47–61. o.

Fantoly Zsanett (szerk.): Sapient sat. Ünnepi kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2012, 112. o.

Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárárs. Complex Kiadó, Budapest, 2012

Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2012

Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intérciái. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2014

Gácsi Anett Erzsébet: A jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelése a büntetőeljárársban. PhD-értekezés. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2015

Gácsi Anett Erzsébet: Bizonyítási tilalmak a magyar büntetőeljárársban: a törvénytértő (jogellenes) bizonyítékok kizárása. In: **Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett (szerk.):** Sapient sat. Ünnepi kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2012, 181. o.

Hack Péter: A kihallgatás rendszere a tárgyaláson. *Collega*, 1997/6.

Hack Péter: A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008

Hack Péter (szerk.): Büntetőeljárás jog I. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014

Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata. IV. kötet. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2008

Horváth Georgina: A poligráf a büntetőeljárás rendszerében. In: **Hack Péter – Király Eszter – Korinek László – Patyi András (szerk.):** Gályapadból laboratóriumot. Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015, 271–279. o.

Király Tibor: A bírói megismerés határai a büntető eljárásban. *Jogtudományi Közlemények*, 1969/11.

Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről. KJK, Budapest, 1972

Király Tibor: Büntető eljárásjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008

Larin, A. M.: Poligráf és személyiségi jogok a büntető eljárásban. *Magyar Jog*, 1982/4.

Szijártó István: Poligráf a büntetőeljárásban. *Bűnügyi Szemle*, 1998/7–8.

Tremmel Flórián: „Örökzöld kérdések” és új kihívások a büntető bizonyításban. In: **Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett (szerk.):** Sapientia sat. Ünnepi kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2012, 494. o.

Vadász Viktor: A szabad bizonyítás elve és a bizonyítékok felhasználásának törvényi tilalma. *Ügyészek Lapja*, 2009/6.

FÓRIZS SÁNDOR

Egy bírósági tárgyalás 1947-ben

Az 1946–1947-es évek egyik nagy határőrizeti problémája a megállíthatatlannak tűnő ember- és árucsempészség volt. Ez a két terület mondhatni örökzöld téma az államhatárok történetében, de a második világháború után hosszú ideig nagy haszonnal kecsegtető, viszonylag veszélytelen foglalkozásnak bizonyult. A háború utáni gazdasági összeomlás, az inflációs hullám és áruhiány táptalaja lett a kiterjedt csempészetnek, amelyet különösen a határmenti lakosok űztek az államhatár mindkét oldalán. Lényegében mindent csempészttek, de természetesen voltak kiemelt kategóriák, hiánycikkek, mint a valuta, a só, a tűzke, az élelmiszerek, az élő állatok, autókhoz gumibroncs stb. A határőrizet és a vámtevékenység gyerekcipőben járt, csak a felszínét érintette a jelenségnek, igazi veszélyt sokáig nem jelentett a csempész szakma legjobbjaira. Természetesen ehhez a tevékenységhez gyakran kapcsolódtak egyéb bűncselekmények, amelyek már valóban befolyásolták az akkori rendészeti munkát.

Az államhatár mentén 1945-től kialakult körülmény kedvezett a legsúlyosabb bűncselekmények, fegyveres rablások, emberölések elkövetésének, utazók és tanyasi lakosok kifosztásának. Nem csak azért, mert a rendvédelmi szervezetek felállítása és felkészítése még kezdeti stádiumban leledzett. Az elkövetők többnyire katonaviselt személyek, kiképezve a különböző fegyverek tökéletes kezelésére. Sokan közülük jelentős harci tapasztalatokkal bírtak, és számukra már nem okozott gondot megtámadni valakit. A határtérségben fegyver is bőségesen maradt a háborúból. A határvadászok éjjelente rendszeresen hallották a lövéseket az erdőkben. Többnyire csupán orrvadászatról volt szó, de kétszer is meggondolta mindenki, hogy ilyen körülmények között merre kószáljon sötétedés után. Speciális lehetőség nyílt az államhatár két oldalán párhuzamosan elkövetni a cselekményeket. Egyrészt kijátszották a bűnüldözést, hiszen a rendőri szervezetnek ekkor többnyire nincs kapcsolatuk a másik országgal, nehézkes és lassú lett a bűnüldözés. Másrészt a rablott értékek, élő állatok és áruk eladását a szomszédos országban könnyebben meg lehetett oldani. Szemrebbenés nélkül hajtották el a szarvasmarhát, birkát, lovakat és ökröket. Gyakran erőszakkal törték fel az istállókat, ál-

lították meg az országúton a járműveket, fogták ki fegyveres fenyegetés mellett a lovakat.

Szembetűnő, egyesek milyen gyorsan ismerték fel a szovjet csapatok itt-létével, a szövetséges katonai megszállással kialakuló szituációnak az ilyen jellegű cselekmények elkövetéséhez nyújtott előnyeit. Az orosz egyenruha mindenkor jelentős védelmet kínált a viselőjének. A megszálló alakulatok katonái egyébként is egyfajta területenkivüliséget és jogszabályok felettségét vindikáltak maguknak, mint mindig, mindenhol hasonló helyzetben. Még a szervezett alakulatokkal is gyakran jelentős problémák mutatkoztak, nem vették alá magukat az előírt ellenőrzéseknek, járműveikkel nem álltak meg. Határátlépéskor nemcsak saját magukat, hanem a velük utazókat és azok poggyászeit is kivonták az ellenőrzés alól. Tudunk olyan esetről, amikor a Nyugatról hazatérő csapatszállító katonavonat személyzete kifosztotta a magyar határállomás raktárait, az állomásfőnök engedélye nélkül elindították az így feltöltött szerelvényt. Ilyen feltételek mellett érthető, ha a határvadász és határrendőr vezetők szovjet összekötő tiszteket vagy legalábbis szovjet katonai járőröket kértek a rend fenntartásához. Természetesen ezért sokan igyekeztek az orosz szállítmányokhoz csapódni, megfizetni az ellenőrzés elkerülésének lehetőségét. A viszonyokat nehezítette, hogy egyes huzamosabb ideig itt tartózkodó külföldi egységek Ausztriában és Magyarországon a határ két oldalán szétszórva helyezkedtek el, és a megszállási körzeteiket eleinte nem igazították hozzá az államhatárhoz. Ezért ügyintézés céljából sokan naponta hivatalosan átvártak a másik ország területére. Gyorsan kapcsolatot építettek ki a helyi ügyeskedőkkel, és bekapcsolódtak az általánosság való csempészetbe, egyenruhával, cirill betűs okmányokkal fedezve magukat. A határon rendszeres átutazással járó beosztás, ingázás Bécs és Budapest vagy csak egyszerűen a két ország között, jelentős családi vagyoniakat alapozhatott meg ezekben a szűkös időkben, ha az érintettben megvolt a szükséges hajlandóság.

Veszélyes kategóriát alkottak a szovjet hadseregtől megszökött dezertőrök. Különösen azok a nyugat-ukrán és nyugat-belorusz származásúak, akik valójában eredetileg sosem voltak a Szovjetunió állampolgárai, leszámítva az 1939. szeptember és 1941 nyara közötti rövid időszakot. A háború folyamán, amikor a Vörös Hadsereg egymás után szabadította fel a németek által megszállt nyugati területeket, a fegyverforgatásra alkalmas férfiakat azonnal besorozták, pótlandó a folyamatos veszteségeket, függetlenül attól, milyen érzelmeket táplált a delikvens az új rendszer iránt. Alakulatuktól megszökve igyekeztek Nyugatra jutni, és nem ritkán belekeveredtek a helyi banditizmusba.

Egy konkrét eset

Egy konkrét, Sopron közelében történő, bírósági tárgyaláshoz vezető esetet kívánok bemutatni a tisztelt olvasónak. Magáról a bírósági tárgyalásról lényegében alig vannak információink, de érdekes az esemény elő- és utóélete. A Magyar Nemzeti Levéltár iratgyűjtője¹ tartalmazza a vonatkozó okmányokat. A mappát 1947. február 6-án nyitották meg. A benne található dokumentumokat részben kézzel, részben géppel írták, gyakran rossz helyesírással.² Esetenként más jellegű, még a háború előtt vagy alatt rendszeresített formanyomtatványok hátoldalára dolgoztak (például leventeképzéssel kapcsolatos kiadványokra), mutatva az általános papírhiányt, az ellátási gondokat. A *Honvédelmi Minisztérium* fejrész az okmánygyűjtőn azért szerepelhet, mert a honvéd határőrség ebben az időben e minisztérium alárendeltségében tevékenykedett. Az okmányok nagyobbik része is láthatóan a határőrségnél készült, majd összeállítva megjárta a minisztériumot, hogy végül visszakerüljön a határőrségi ügyvitelre.

A helyzet megértéséhez át kell gondolnunk, hogy Magyarországnak ebben az időben nem volt önálló állami léte, a háborúban győztes szövetséges nagyhatalmak megszállása alatt állt. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság felügyelte az összes fontos államigazgatási kérdést. Fenntartották maguknak a lehetőséget – adott esetben katonai ügyészségük és bíróságuk útján – az őket érintő kérdésekben közvetlenül, a magyar szerveket mellőzve nyomozni, illetve jogszolgáltatást végezni. Nem volt ez másként a többi megszállt országban sem, Japánban közvetlenül a háború után hatezer emberrel szemben folytattak le bírósági eljárást az amerikai hatóságok.

A történések látszólag egyszerűen indultak. A dosszié belső oldalán kézzel írva „*Házi feljegyzés*” szövegezéssel „*Magyar Belügyminiszter Úrnak*” címmel rövid összefoglaló található a tudnivalókról, aláírója kézírással a határőrség vezérkari főnöke. A 7. határvadász zászlóalj akkori állomáshelye Csepreg, nyomozói mint nyomozó hatóság képviselői, hosszabb ideig figyeltek 1946 őszén egy csempészcsoportot. 1946. november 21-én vették először őrizetbe a személyeket, mert osztrák részről feljelentés érkezett ellenük rablás és csempészség vádjával. Egy osztrák finánc, egy csendőr és a falusi bíró személyesen jött át Nagycenkre feljelentést tenni, e szerint 1946. november 3-ra vir-

¹ Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. év 7. sz. doboz, 0464. folyószám, „Magyar Honvédelmi Miniszter” fejrészes iratgyűjtő. „Tárgy: Bongár féle csempészárságról értesítés”. Eredeti nyilvántartási száma: 11235 sz. eln. I.b. 1947.

² Az idézetek az eredeti helyesírást követik.

radóan négy tehenet és két birkát raboltak el Deutschkreutzból. A gyanúsítottakat meg is nevezték. Azonnal közös házkutatást tartottak, és az állatokat megtalálták. Az osztrák hatóságok továbbá négy ember meggyilkolásával vádolták a csoportot Deutschkreutz környékén, valamint rablások elkövetésével. Lényegében rettegésben tartották az embereket a határ két oldalán ingázva. A nyomozati és vizsgálati munka után a határőrség a soproni rendőrségnek adta át a személyeket. A soproni államügyészség szabadlábra helyezte az érintetteket a bírósági tárgyalás kezdetéig, mert mindegyiküknek bejelentett lakása volt, és így állítólag szökésüktől nem kellett tartani. Kettő közülük – későbbiekben rendőrök meggyilkolásával gyanúsították meg őket – már másnap eltűntek.

Az események ekkor vettek váratlan fordulatot, összefüggésben az ország megszállt helyzetével. A második világháborúban győztes nagyhatalmak érdekeit a Szövetséges Ellenőrző Bizottság képviselte, amelyben szovjet vezető is érvényesült, tekintve, hogy a Szovjetunió fegyveres erői tartózkodtak nálunk és a szomszédos Ausztria felénk eső részén.

A dossziében található egy „*Jelentés*”, amelyben a zászlóalj nyomozó tisztje jelenti, hogy 1947. január 10-én „*a legfelsőbb orosz katonai ügyészség utasítására*” őrizetbe vett három peresztegi lakost. „*Ezen intézkedését az orosz katonai ügyészség azért foganatosította, mert nyomozásaik során kétségtelenül beigazolódott, hogy a nevezett egvének orosz egyenruhában, különböző bűncselekményeket követtek el. Nevezetesen úgy osztrák, mint magyar területen raboltak, fosztogattak, egy gyilkosság beigazolódott, és orosz egyenruhában 2 éven át csempészést folytattak. Tudomásomra hozta az orosz katonai ügyészség, hogy azért véteti őrizetbe általunk ezeket a bűnözőket, mert a Sopron-i rendőrségben nem bízik meg.*”⁴

Az előállítottakat a nagyeceni határvadász őrsőn tartották fogva, itt folyt a kivizsgálás a szovjet katonai ügyészséggel közösen. Ide idézték be a magyar és osztrák tanúkat. A vizsgálati munka tizennyolc napig tartott. Ezt követően kerültek át a gyanúsítottak a Szövetséges Ellenőrző Bizottság őrizetébe Sopronkőhidára. A csempészcsoporthoz huszonnégyen tartoztak. Az eljárás során a soproni rendőrség is képviseltette magát, de az ügyet kérésük ellenére sem kapták meg, azt a határőrség vitte végig. Az elfogottakat nem kívánták átadni a rendőrségnek, azzal az indoklással, hogy katonapolitikai és az államhatáron átnyúló eseményekről volt szó. Mint kiderült, a csoport tagjai Magyarországon két próbarendőrt is meggyilkoltak. Ez az információ a kihallgatásokon került napfényre, és az áldozatok sírját azok maradványaival,

³ Jelentés, 1947. 02. 14. „Tárgy: Bongár István és társainak ügyét jelenti”. Nyilvántartási szám nélkül.

⁴ Uo.

egy korábbi tankcsapdát, 1946. november 16-án a kópházi erdőben tartott helyszíni szemlén megtalálták. Az a két ember, akiket később rendőrgyilkossággal gyanúsítottak, *Szigeti József* és *Fekete József* sopronperesztegi lakosok, miután az ügyészség korábban szabadlábra helyezte őket, eltűnt, az ideig elfogásukra nem került sor.

A nyomozó tiszt másik, február 6-án kelt jelentésében⁵ írja, hogy az orosz katonai ügyészség utasítására őrizetbe vett az ügyben érintett személyeket, négy sopronperesztegi lakost (*Bongár István, Horváth Antal, Horváth Magi József* és *Sléger János*). Közösen hallgattak ki az orosz katonai ügyészséggel több mint negyven tanút Ausztria és Magyarország területéről. A társaság Ausztria területén is rablásokat hajtott végre. Bongárnál a házkutatáskor pisztolyt találtak. Az orosz katonai ügyész kifogásolta, hogy az első vizsgálatnál szabadlábra helyezték őket. Egy bekezdés a jelentésből: *„Az orosz katonai ügyész tudomásomra hozta azt, hogy a rendőrségre és a soproni ügyészségre súlyos következmények várhatók azért, mert ilyen nemzetközi veszélyes banditákat szabadlábra helyeztek.”* Ehhez a bekezdéshez tintával kézírással feljegyezték: *„Erre a részre részletes jelentést.”* Olvashatatlan aláírás.

Érdekelhetően jelentős feszültség húzódott meg az egyik oldalon a soproni rendőrség és ügyészség mint az eljárást részben korábban lefolytató szervek, valamint a határőrség és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság ügyészsége között. Ezt szemlélteti a dosszié belső felén a határőrség törzsfőnöke által kézzel írt feljegyzés, amely szerint ismeretlen személyek *„tervszerűen a gyilkosok mellett és azok érdekében igen nagy agitációt fejtettek ki és a közhangulatot a leleplező határőrök ellen izgatták”*. A miniszternek címzett anyagba bejegyzett észrevétele: *„Mivel felmerül annak a gyanúja, hogy az államügyész szabadlábra helyezési végzését annak az ismeretlen és a gyilkosok mellett erőteljes agitációt kifejtő szervezetnek a befolyására abból a célból hozta, hogy azok magukat az igazságszolgáltatás alól kivonhassák, kérem a szükséges kivizsgálás elrendelését.”*⁶

Külön jelentésből ismerhetjük meg a bírósági eljárás lefolytatását.⁷ Az anyagot a 7. határvadász zászlóalj nyomozó (D) tisztje készítette, és a zászlóalj fejrészével ellátott okmányon terjesztették fel a Honvéd Határőr Parancsnokság-

5 Jelentés, 1947. 02. 06. „Tárgy: Bongár István és tsa-i ügyét jelenti”. Eredeti nyilvántartási száma: 62. szám. „D”-1947.

6 Belső feljegyzés. Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. év 7. sz. doboz, 0464. folyószám, „Magyar Honvédelmi Miniszter” Fejrészes iratgyűjtő. „Tárgy: Bongár féle csempésztársaságról értesítés”. Eredeti nyilvántartási száma: 11235 sz. eln. I.b. 1947.

7 Jelentés, 1947. 03. 07. „Tárgy: Bongár István és társainak elítélését jelenti”. Eredeti nyilvántartási száma: 92. szám. „D”-1947.

ra. A D tiszt jelent a bírósági tárgyalásról: Bongár István és Sléger János ügyét a március 1-jén, 2-án és 3-án, Sopronban tartott főtárgyaláson tárgyalták.

„1947. évi február hó 28-án a Baden-i Szovjet megszálló erők Hadbíró-ságának Ügyészégtől idézést kaptam Sopronban megtartott Orosz Hadítörvényszéki tárgyalásra. A tárgyalásra ugyancsak beidézettek mindazon Osztrák és Magyar állampolgárok akik, mint tanúk, vagy károsultak a Bongár féle ügyvel kapcsolatban állottak. [...] A tárgyaláson egy Bádénból kiküldött Hadbíró alezredes 2 bíró és egy ügyész kíséretében jelent meg. A peranyagát és a vádat mindazon jegyzőkönyvek képezték, amelyeket mi vettünk fel.” Külön tárgyalták az Ausztriában és külön a Magyarországon elkövetett cselekményeket. A magyar vádat a zászlóalj D tisztje ismertette kétórás, tolmács által fordított beszédében. A magyarországi vonatkozású tárgyalási rész alapját a határőrség által készített okmányok adták. Mint a jelentés tartalmazza, a szovjet bíró alapvetően azt vizsgálta, hogy a szovjet érdekeket, a szovjet katonaságot mennyiben érte sérelem az ügyben.

Miután ismertették a két ország területén elkövetett cselekményeket: *„Először a tárgyaláson Osztrák és Magyar területen elkövetett bűncselekmények részletes elbírálását vezették le. Ezt követőleg előállították azt a két szökött Orosz katonát, akik Bongár befolyására szöktek meg csapattestüktől s akiket Bongár nemcsak bújtatott, hanem fel is fegyverzett, lőszerral táplált és bújtatott annak érdekében, hogy közösen Orosz katonai álca alatt rabolják és fosztogassák Ausztria és Magyarország határmenti lakosságát. A tárgyaláson megtörtént szembesítéskor a két szökött Szovjet katona bevallotta mindazon bűncselekményeket, amiket Bongár Istvánnal és Sléger Jánossal elkövettek. A Szovjet törvények alapján, mivel Horváth Marci Antal és Horváth Magi József nem állottak közvetlen összekötetésben a két szökevényvel, hanem csak közvetett kapcsolataik voltak Bongár útján, ezért a két utóbbinak elítélésétől az Orosz Hadbíró-ság eltekintett és nevezetteket szabadlábra helyezte. Bongár Istvánt és Sléger Jánost, mivel Oroszokkal mint felbújtók és Orosz egyenruhában követtek el számtalan bűncselekményt, bűnösnek találták és ezért Bongár Istvánt 10 /Tíz/ évi, Sléger Jánost 8 /Nyolc/ évi Szibériában letöltendő kényszermunkára ítélte el. Tudomásom szerint a két szökevény hasonló foku büntetést kapott.”*

A hadbíró-ság nem tárgyalta azokat a bűncselekményeket, amelyeket polgári ruhában követtek el, és amelyekhez nem használtak szovjet katonai álcázást. Ezt a feladatot láthatóan a nemzeti bíróságra hagyták, de az okmánygyűjtő ilyen irányú információkat nem tartalmaz.

Az iratgyűjtőben 1947. május 22-i dátummal megtalálható a belügyminiszter átirata a honvédelmi miniszternek.⁸ Láthatóan a honvédelmi miniszter levelére válaszol, amely nincs az okmányok között. A levélből kikövetkeztethető, hogy a honvédelmi miniszter részletesen felpanaszolta a rendőrség és az ügyészség ezen ügyben nyújtott teljesítményét. A belügyminiszter tájékoztatásul közli, részletes kivizsgálást folytatott le. Ennek folyamán megállapították, hogy ebben az ügyben három rendőrtisztet mulasztás terhel. Velük szemben eljárást indítottak. A magyar bíróságra vonatkozó határőrségi panaszokat, felvetéseket pedig továbbítja az igazságügy-miniszternek.

Talán nem is meglepő módon a levél nagy része a határőrség által elkövetett hibákkal foglalkozik, a legjobb védekezés a támadás elve alapján. Látható, ott és akkor milyen gyenge volt az együttműködés a rendőrség és a határőrség között.

A felemlgetett panaszok között szerepel, hogy a határőrség több olyan esetben is nyomoz, amiben nem illetékes, rendszeresen túlterjeszkedik a hatáskörén. Esetenként megakadályozza a rendőrség nyomozását. Próbarendőrt is őrizetbe vettek. Az előállítottak több mint egy hónapig voltak a határőrség őrizetében, és meg nem engedhető módon bántak velük. Meglehetősen vonakodva ismeri be, hogy az eljárásnak köszönhető a két próbarendőr meggyilkolásának felderítése. Mindazonáltal a felvetéseknek megvan az alapjuk. Elméletileg az eljárás a rendőrségre tartozott volna egészen addig, amíg azt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság ügyészsége magához nem vonta, illetve a határőrségre nem szignálta. Az alkalmazott módszerek kifogásolása is érthető bizonyos szintig. A határőrök az elfogottakat csoportosan, nyilvánosan Pereszteg utcáján vezették a gyilkosság helyszínére, helyszíni szemlére. Közben kiabálniuk kellett: „*rendőröket öltünk, a húsukból kolbászt készítetünk*”. A soproni rendőrség írásban tájékoztatta a belügyminisztert, hogy a lakosság körében jelentős riadalmat keltett az a nem igazolt állítás, miszerint a holttesteket részben kolbászba dolgozták be.

Utóregzések

Az előbbi események nyilvánvalóan jelentős feszültséget generáltak a határőrség és a rendőrség kapcsolatában. Bár a bírósági tárgyalás márciusban lezaj-

⁸ Belügyminiszteri átirat. „Tárgy Bongár József féle csempész társaságról értesítés.”

lott, a történések nem jutottak nyugvópontra. Ezt mutatja egy 1948. november 13-i dátummal szereplő dosszié felbukkanása a határőrség irattárában.⁹

Az okmánycsomag megszületésének apropója a belügyminisztertől a honvédelmi miniszterhez érkezett levél, átirat. Ebben két alárendelt szervezet a csepregi járási rendőrkapitányság szolgálati úton Budapestre felküldött jelentését és a budapesti főkapitányság ehhez fűzött és a Belügyminisztériumba beküldött saját anyagát juttatja el a Honvédelmi Minisztériumba a szükséges intézkedések megtétele céljából.

A csepregi járási kapitányság felterjesztése: „*Tárgy: A 7. honv. hv. zlj. parancsnokság által rablások és gyilkosságok miatt őrizetbevevett egység felvonultatása*”. Felveti, hogy a határőrség „*a Sopron vármegye területén az utóbbi időben nagymértékben elharapózott vetkőzések, rablások, gyilkosságok felderítése tárgyában nyomozást folytatott és folytat még ma is. A nyomozás során kb. 30-40 személyt vettek őrizetbe, s tartanak jelenleg is fogva*.” A kapitányság nehezményezi, hogy ezen esetek kapcsán nincsenek adatai, tájékoztatást nem kap.

A határőrizeti szervek által alkalmazott módszereket elfogadhatatlannak tartja, és a következőképpen mutatja be: „*F. évi november hó 24.-én /vasárnap/ déli 12 órakor az őrizetbevevett és fogvatartott egységeket a parancsnokság egy beosztott tisztjének és hozzátartozóinak részvételével, fegyveres katonák kíséretében, dobszó mellett, tüntetésszerűen felvonlattatta Csepreg nagyközség forgalmasabb utcáiban. A felvonuló csoport több helyen megállt és az ilyen megállási helyen, valamint az egész felvonulási útvonalon az őrizetbevevettekkel jó erős hangon a következő szöveget mondatták: »Rendőroket, polgári személyeket gyilkoltunk, a húsukat feldolgoztuk, a kolbászt a soproni piacon eladtuk, 8 forintért kilóját.«*”

A budapesti főkapitányság levele megismétli a csepregi felvetéseket, finomítja az észrevételeket. Véggkövetkeztetése, hogy a határőrök foglalkozzanak a csempészekkel, és a nyomozást hagyják a rendőrökre. Egy rövid bekezdésben viszont igen súlyos kérdést említ. Felvetik, hogy esetleg a két rendőrt részeg orosz katonák gyilkolták volna meg, akiket láttak gépkocsiban ülni a település egyik utcájában. Abban viszont a főkapitánysági levél sem biztos, és ezt be is ismeri, hogy vajon a két rendőr menetvonala érintette-e ezt az utcát, találkozhattak-e az említett katonákkal. Láthatóan ilyen irányú bizonyítékaik, adataik nincsenek.

⁹ Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1948. év 12. sz. doboz, III-1 tárgykör 004. folyószám, „Magyar Honvéd Határőr Parancsnokság” fejrészes iratgyűjtő. „Tárgy: Határvadász közegek szabálytalan eljárásának megszüntetése”.

A dossziében megtalálható a belügyminiszternek írt határőrségi felterjesztés, amivel lényegében szeretnék lezárni ezt a kínossá vált ügyet: „*Értesítem Miniszter Urat, hogy az átiratban foglaltakat kivizsgáltam és ez alkalommal megállapítást nyert, hogy a 7. határvadász zászlóalj akkori »D« tisztje /Lipcsey Ákos hdgy./ részéről merültek fel ugyan szabálytalanságok- bár nem olyan mérvűek, mint ahogy azt a Belügyminiszter Úrhoz felterjesztett jelentések vázolják. Ez azonban a »D« tiszt hozzá nem értéséből és nem szándékosságából történt. A kivizsgálás megtörténte után a szabálytalanul eljáró »D« tisztet beosztásából azonnali hatállyal leváltottam és fegyelmi úton is felelősségre vontam.*” Aláírta a határőrség törzsfőnöke. Mindenesetre még hozzáfűzi, hogy a rendőrség nagyfokú passzivitása is hozzájárult a határőrök magatartásához.

Az előző eseményekhez nem kapcsolódó egyéb felvetések is szerepelnek a belügyminiszter levelében, mutatva a két szervezet más területeken is megtalálható ellentéteit, illetve az akkori idők szegényes helyzetét. Kifogást emelnek a határőrség azon tevékenysége ellen, hogy razziáznak, s ennek során katonai ruházatot és felszerelést gyűjtenek be a lakosságtól. Bár erre a honvédséget jogszabály hatalmazta fel, a rendőrség a végrehajtási módot kifogásolta. Esetenként sor került települések körülzárására és a lakóházak, melléképületek szisztematikus átkutatására. Ehhez viszont már a rendőrségi értelmezés szerint a honvéd határőrségnek nem volt jogi felhatalmazása.

GERINGER PÉTER

A munkatársak motiválása¹

Adott egy munkahely (rendőrség), ahol – ahogy máshol is – különböző típusú emberek nehéz körülmények között (akár extrém stresszhelyzetekben is), sokszor kiszámíthatatlan munkaidőben dolgoznak együtt. Feladataik jelentős részében emberekkel foglalkoznak. Fáradtak, nincs elegendő pihenőjük, sok a túlóra, s a feladatok végrehajtása fizikailag és mentálisan is keményen próbára teszi őket. Hogyan serkentse a vezető a beosztottjait munkára úgy, hogy szorosan kötik a parancsuralmi rendszer, a szigorú – katonai – hierarchia korlátai és az ebben a szervezeti kultúrában szocializálódott felső vezetői és beosztotti állomány beidegződései?

A Rendőri Hivatás Etikai Kódexének 11. pontja is fogalmaz meg követelményeket a vezetői viselkedéssel kapcsolatban. Nézzük ezeket!

„A vezető tiszteletben tartja beosztottjai emberi méltóságát, gondoskodik róluk, megbecsüléssel és részrehajlás nélkül irányítja őket. Személyes példamutatóásával is ösztönzi munkatársait, igényli és meghallgatja véleményüket, tanácsaival és iránymutatásával segíti a munkavégzést. Betartja és betartatja a törvényeket, magas szintű követelményeket támaszt.” (Kiemelés tőlem – G. P.)

Napjainkban ebben a hatalmas szervezetben két generáció találkozik. Az egyiknek a tagjai még akkor nőttek föl, amikor minden fiatal férfi – kötelező – sorkatonai szolgálatot teljesített hosszabb-rövidebb ideig, amikor az állampárti ideológia irányította a mindennapokat, és a rendőrség deklaráltnan politikával átitatva működött. A másik egy fiatal generáció, amelynek képviselői az után születtek, hogy újra demokratikus választásokat tartottak Magyarországon (annak pozitív és negatív hozadékaival). Miképpen építhet ilyen szervezeti keretek között az említett vezető munkahelyi közösséget úgy, hogy az azt alkotó emberek hasznosnak, megbecsültnek érezzék magukat, szívesen vegyenek részt a napi munkában, egyszersmind hatékonyak legyenek?

¹ A cikk a szerzőnek a Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Kar MA szakán készített diplomamunkája alapján készült. Témavezető dr. Molnár Katalin főiskolai docens.

² A Rendőri Hivatás Etikai Kódexe. 11. A vezetőkről. <http://www.police.hu/a-rendorsegrol/testulet/altalanosan/a-rendori-hivatas-etikai-kodexe>

A motiváció fogalma

Vizsgáljuk meg a motiváció fogalmát kicsit közelebbről. A motiváció az értelmező kéziszótár meghatározása szerint „*indíték, ill. valamely cselekvésre készítő vagy érdeklődést, kíváncsiságot kiváltó tényezők együttese*”³.

A rendészettudományi kar pszichológiajegyzete szerint azokat a késztetéseket nevezük motivációnak, amelyek a szükségletet csillapító viselkedésekre irányulnak. Tágabb értelemben tehát minden célirányos viselkedés motivált viselkedés.⁴

Századunkban „*a vezetés számára állandó kihívást jelent, hogy a dolgozókat ösztönözzék: ne pusztán csak »részt vegyenek« a szervezet mindennapi tevékenységében, hanem a célok megvalósítására komoly energiát áldozzanak. Ezek, és más hasonló okok miatt a motiváció mérésének a lehetősége nagy fontosságot kap. Az emberek teljesítményének megjósolásánál és fejlődésirányuk megtervezésénél nem elegendő csak a képességeikkel [...], érdeklődési körükkel [...] és személyiségükkel [...] tisztában lenni. A motiváció is elengedhetetlen része az egyenletnek. [...]...az ember alapos értékelésének – legyen a célja kiválasztás, tanácsadás, fejlesztés vagy kutatás – többoldalúnak kell lennie: magában kell foglalnia a képességeket, az érdeklődést, a személyiséget és a motivációt egyaránt.*”⁵

Általánosan elfogadott tény, hogy az emberek belső és külső készítése a munkavégzés egyik legfontosabb tényezője, és a munkahelyi sikerek legfőbb hajtóereje. Hogy minderről világosabb képet kapjunk, meg kell vizsgálnunk a motiváció néhány, véleményem szerint lényeges összetevőjét.

Szükségletek – Olyan belső állapotok, amelyek valaminek a hiányát jelzik, amelyek szükségesek a kielégítő állapothoz. Ezek általában sajátos viselkedésre készítetik az embert, s minél erősebb a szükséglet, annál intenzívebb lesz a cselekvés.⁶

Motívumok – „*David McClelland szerint a motívumok érzelmi felhangokkal rendelkező ismeretkészletek, amelyek bizonyos élménymintőségek iránti preferencia vagy készenlét köré szerveződnek. A táplálékszükséglet például az éhségnek nevezett motívációs állapotot alakítja ki.*”⁷

3 Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006, 944. o.

4 Pedagógiai és pszichológiai ismeretek rendőri vezetőknek (MA szak). Rendőrszítási Főiskola, Budapest, 2009, 50. o.

5 Klein Sándor: Vezetés- és szervezetszichológia. Edge 2000 Kiadó, Budapest, 2009, 295–296. o.

6 Uo. 296. o.

7 Uo. 297. o.

Hajtóerő (drive) – „A szükséglet és a hajtóerő fogalmainak elkülönítéséhez a homeosztázis elméleti keretét szokták felhasználni. Homeosztázisnak nevezzük a szervezet azon törekvését, hogy a változó külső környezettel szemben megőrizze belső környezetének állandóságát. [...] Ebben a fogalmi keretben a szükséglet az ideális értéktől való fiziológiai eltérés, és az ennek a nyomán fellépő aktivált állapot, vagy készletés a drive.”⁸

Arousal – „Az agykéreg általános aktivitásának szintjét szokták illetni ezzel a magyarul nehezen kiejthető szóval. Az arousal részt vesz az éberség és a figyelmi összpontosítás fenntartásában valamint az alvás – ébrenlét ciklus szabályozásában.”⁹ Napjainkban a pszichológusok azt vallják, hogy az emberek az optimális arousalszint elérésére törekcsenek, ezért ha annak szintje az optimális alá csökken, keresni fogják azokat az ingereket környezetükben, amelyek az arousalszint növekedéséhez vezetnek. A szükségletek, a motivációs állapotok, a nem optimális arousalszint bizonyos viselkedésekre készítetik az embereket. A vezetők feladata, hogy megtalálják azokat a célokat, amelyek elérése kielégíti a beosztottjaik szükségleteit, hogy így elégedetté válva hozzájáruljanak a munkahelyi szervezet normális működéséhez, fejlődéséhez.¹⁰

Frustráció – Ebben a fogalmi környezetben frustrációként fogalmazhatjuk meg azt az érzést, amikor a dolgozó motivált állapotban van, hogy elérjen egy célt, amivel valamely szükségletét elégíthetné ki, de a parancsnok nem veszi észre, hogy a beosztott sokkal többre képes.¹¹ Ennek a frusztrált-ságnak pedig lehet ösztönző hatása is, amikor például a beosztott – sokkal jobb teljesítménnyel – mindenáron föl akarja hívni magára vezetője figyelmét. A csalódás egyúttal teljesítménycsökkenéshez is vezethet, ha a beosztott hiábavalónak látja a képességei további bizonygatását.

A munka világában különbséget kell tennünk három motiváció között:

- A munka motivációja.
- A pályamotiváció.
- A teljesítménymotiváció.

Dolgozatom szempontjából a motiváció második és harmadik fajtáját tartom lényegesebbnek. A *pályamotiváción* azon kézzelfogható indítékok működését értjük, amelyek egy konkrét szakma, munkakör választására, az abban való helytállásra ösztönöznek valakit.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

A *teljesítménymotiváció* egyfajta törekvés, amely az egyén teljesítményét a sikerrel vagy kudarccal kecsgetető tevékenységekben fokozza, vagy magas szinten tartja; s a munka eredményére, annak mennyiségi és minőségi jellemzőire irányul.

A motivációelméletek közül a következő három nagy csoportba tartozók hivatottak megértetni a motiváció szerepét a munkahelyen:

- a szükségleten alapuló motivációs elméletek;
- az eszközelméletek;
- a méltányosságelméletek.¹²

A szükségletelméletek lényege szerint léteznek olyan belső állapotok, amelyek feladata az emberi viselkedés energiaellátásának biztosítása, illetve annak irányítása. *Taylor* szerint a teljesítményt egyénileg kell előírni, s ehhez képest kell a munkásoknak egyéni bért meghatározni, mert a dolgozók teljesítményre irányuló erőfeszítéseit közvetlenül az anyagi elismerés határozza meg. Javasolta, hogy a csoportmunkát töröljék el, mert – megítélése szerint – a munkások egyéni ambíciójának táplálása sokkal hatékonyabb munkához vezet.

„*McGregor X-Y elmélete szerint a vezetőnek a beosztottjaival való viselkedését tipizálja az, ahogyan a vezető az emberek munkához való viszonyát megítéli.*”¹³ Így az X-elmélet szerint a munkások alapvetően lusták, s ösztönzés nélkül nem teljesítenek. Ezzel szemben az Y-elméletben leszögezi, hogy bizonyos beosztottak támogatják a szervezetet, törekszenek minél jobb teljesítményre, amennyiben a szervezet céljait világosan látják.

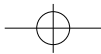
McClelland azon a véleményen van, hogy *alapvetően három szükséglet* létezik. A teljesítmény elérésének, a valahová tartozás iránti igénynek és a hatalom iránti igénynek a szükséglete.

Az egyik legismertebb elmélet a motivációkutatás alaptétele, a *Maslow-féle szükségleti hierarchia*.¹⁴ A hierarchia első szintjén a legalapvetőbb fiziológiai szükségletek állnak, aztán sorrendben a biztonság, az igény a szeretetre, az önbecsülés és végül az önmegvalósítás következik. Az elmélet szerint az alsóbb szintű igényeknek elsőbbségük van a piramisban feljebb lévőekkel szemben, s csak akkor lehet a magasabb szintű igényekhez lépni, ha az alacsonyabb szintűeket kielégítették.

¹² Uo. 299. o.

¹³ Czuprák Ottó – Kovács Gábor: Vezetés és szervezésemélet. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2013, 76. o.

¹⁴ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Maslow-piramis>



Véleményem szerint számunkra a *Herzberg* amerikai pszichológus által kidolgozott *kéttényezős elmélet*¹⁵ a fontosabb, mert ez volt az, amelyik alapvetően a munkakörülmények motivációra gyakorolt hatását vizsgálta.

Herzberg kétféle szükségletet különböztet meg. Az egyik – hasonlóképpen Maslow elméletéhez – az önmegvalósítással kapcsolatos, a másik pedig abból a törekvésből fakad, hogy elkerüljük a fájdalmat.

Herzberg vélekedése szerint az alapvető szükségletek mindenkinél ki vannak elégítve, ezért a Maslow által megfogalmazott alacsonyabb szintű szükségletek kielégítése még nem vezet elégedettségre, viszont ki nem elégítettségük feltétlenül elégedetlenségre vezet.¹⁶ *„Ugyanakkor a munkával való elégedettség alapvetően a magasabb rendű szükségletek kielégítettségétől függ; a magasabb rendű szükségletek ki nem elégítettsége viszont nem vezet a munkával szembeni semleges attitűd kialakulására.”*¹⁷ Mindezek szerint Herzberg elméletének a lényege, hogy a munkával való elégedetlenség higiénés tényezőktől függ, míg a munkával való elégedettség az izgalmas, kihívást jelentő (munka)feladatokról.

Elméletek sokasága áll rendelkezésre, amelyek megállapításai külön-külön, sőt olykor összefüggéseikben is helytállóak, de véleményem szerint egyik sem magyaráz meg mindent a (munkahelyi) motiváció tárgykörében. Ezért célszerű, hogy minden modern gondolkodású – rendészeti – vezetőnek átfogó ismeretei legyenek ebben a témában.

Milyen lehet jelenünk ideális rendőri – közép- – vezetője? Szeretném a civil életből vett példa segítségével megvilágítani a kérdést, s úgy hiszem, a válasz is ott van valahol a sorok között. Arról az SAS légitársaságról van szó, amely már hosszú ideje dolgozott csödközeli állapotban, amikor vezetési szemléletváltás következett be. Addig a cég a klasszikus piramiselvnek megfelelően működött. *„Jan Carlzon, amikor a vállalat elnöke lett, éppen ellenkező megközelítést tűzött ki célul és valósított meg nagy sikerrel. Vonjuk be a dolgozókat a folyamatokba, ruházzuk fel őket valódi felelősséggel és döntési lehetőséggel – mondta –, de ehhez egy, a korábbiaktól gyökeresen eltérő vállalati struktúra szükséges. [...] A szervezet decentralizált, a felelősség lekerül azokhoz, akik eddig csak parancsvégrehajtók voltak a piramis alján. A piramis felsőbb rétegeinek a feladata, hogy az alsóbb rétegek hatékony munkavégzését minden tudásukkal támogassák. A piramis gyakorlatilag fejtetőre áll. [...] A vállalat megítélését az a néhány perc határozza meg legin-*

¹⁵ Klein Sándor: i. m. 48. o.

¹⁶ Uo. 347. o.

¹⁷ Uo.

dekü kérdésben kikéri a csoport véleményét. A csoport tagjai tevékenyen részt vesznek a döntés előkészítésében. A döntés a vita folyamán alakul ki. A vezetői döntés tehát alternatívákból történő választás eredménye. [...] megköveteli a feladatok végrehajtását mindenkitől, függetlenül attól, hogy ki milyen véleményt képviselt a vita folyamán.”²¹ Így az emberek önmagukat a szervezet értékes „részének” tekintik, s mintegy önmagukat megvalósítva, kiélhetik kreativitásukat is. Az ilyen vezető mindig konszenzust keres, s az abban való részvételre alapoz. Ennek a demokratikus vezetői stílusnak szerves része a helyzetorientált vezetés, amikor a vezető felnőttként kezeli beosztottjait.

A verbális jelzések szerepe a motiválásban

Ki lehet az ideális – rendészeti – vezető? Csakis az önállóan, leleményesen, ötletesen – nem sémákban – gondolkodó és cselekvő szakember²², aki kiválóan tud alkalmazkodni a különböző helyzetekhez, érti beosztottjai cselekedeteinek mozgatórugóit, képes közvetlen munkahelyi környezetéhez pontosan eljuttatni a lényeges információkat, és ezt a megfelelő csatornán teszi. A befolyásolás, ösztönzés egyik legfontosabb eszköze a megfelelő kommunikáció.

„A közvetlen emberi kommunikáció jelenségei és szabályszerűségei a társadalmi gyakorlat minden terén fontosak, és mindenütt lehetséges a főbb folyamatok és tényezők vizsgálata és értelmezése a kommunikáció szemszögéből. Érthetően azonban ott a legfontosabbak ezek a jelenségek és szabályszerűségek, ahol az emberek közötti érintkezés lényegi tartalma a kommunikáció. Minden ilyen területen az emberek valamiképpen befolyásolni igyekeznek egymást, próbálják kontroll alatt tartani egymás cselekvését, vagy pedig meg akarják változtatni egymás személyiségét. Minden ilyen területen szervezett módon, organizációs keretekben folyik az emberek érintkezése egymással, ez azt jelenti, hogy a kölcsönhatások egy része normák által szabályozott, és az egymással kapcsolatba kerülő emberek elsődlegesen szervezeti szerepeiken át lépnek interakcióba egymással. A köztük lévő viszonylatokban szervezeti erők határozzák meg, ki hogyan és milyen célból akarja befolyásolni a másikat, miben és milyen mértékig ki kit próbál kontroll alatt tartani, és ki az, akinek feladata és joga a másikat megváltoztatni. [...] A kommunikációs ismeretek egyik legfontosabb és mindinkább bővülő területe a kommunikációs képességek közvetlen felhasználása szervezeti célok, illetve más emberek intenzív befolyásolása ér-

²¹ Czuprák Ottó – Kovács Gábor: i. m. 31. o.

²² Molnár Katalin: Rendészeti kommunikáció vezetőknél. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 2007, 19. o.

dekében. [...] Legfőképpen a döntések lényegesek, azonban ezek helyessége sokban függhet a beosztottakkal való kapcsolattól és a vezető kommunikációs érzékenységétől. [...] A munkások körében régen leírták, hogy a rossz üzemi légkörben hagyják tönkremenni a gépeket, nem törődnek a minőséggel, a különböző feladatot ellátó munkakörök betöltői nem segítenek egymásnak. [...] Valójában a saját feladatát mindenki elvégzi, csak hogy a szervezeten belül a feladatok mindig bonyolultabbak, mint a munkaköri szabályozások. [...] A vezető közvetlen beosztottjainak körében mindez úgy nyilvánulhat meg, hogy a beosztottak tarthatják magukat ahhoz az elvhez, hogy amire nem kaptak utasítást, azzal nem törődnek, és amit nem kérdeztek tőlük, azt nem jelentik. [...] A vezető tehát nem tudja jól betölteni szervezeti funkcióját, ha kizárólag a hozzá eljutó információk tartalmi és a döntések racionális oldalával foglalkozik, hanem szabályoznia kell a körülötte lévő emberi kapcsolatokat is.”²³

Vessünk egy pillantást arra, hogy a rendészeti vezető miképpen és milyen kommunikációs eszközökkel élhet! Hogyan kommunikáljon a beosztottjaival? Egyszerűen fogalmazva azt kell mondanunk, hogy értse meg a beosztottak jelzéseit, üzeneteit és értesse meg magát velük. Világos, hogy a vezetőnek olyan kommunikációs képességekre van szüksége, amelyek segítségével a róla kialakuló összetett kép egy hatékony kommunikációra képes vezetőt mutat. Ha valakiben ez meglévő adottság, az jó. Ám az esetek többségében nem született szónokok kerülnek vezetői beosztásba, s egyéb képességeik alkalmassá teszik ugyan vezetőnek, a kommunikáció terén fennálló hiányosságok közvetlenül ronthatják a vezető és így a vezetett szervezet hatékonyságát, s közvetve akár a tekintélyét is. A jó hír az, hogy a kommunikáció mikéntje tanulható. Megfelelő „edzéssel” jelentős haladást érhetünk el. Nézzük meg, hogy a kommunikációs folyamatnak – témánk szempontjából – milyen elemei s ezekkel a vezetőnek milyen elsődleges feladatai vannak!

Motiválás szóban

„Mindaz, amit az ember mond, a beszélőről magáról is árulkodik. Arról, akit beszélni hallunk, önkéntelenül is kialakul bennünk egy benyomás, s ha újra és újra halljuk őt, a benyomásaink egy komplex képpé állnak össze.”²⁴

A legtöbbször használt kommunikációs csatornánk az élőbeszéd. Ha valaki beszél, jusson eszünkbe a szinergia: amikor valakit hallgatunk, nemcsak a

²³ Buda Béla: A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Animula Kiadó, Budapest, 1986, 178–184. o.

²⁴ Molnár Katalin: i. m. 26. o.

szavakat értjük meg külön-külön, hanem az egész mondatot, vagy egy hosszabb beszédet is, amely jóval több információt tartalmaz, mint csak a szavak összességét.

A *beszédértés* leginkább azon múlik, hogy a befogadónak milyenek a szellemi képességei. Nézzük meg, hogy miképpen fejleszthetjük a beszédértés képességét!

Leghatékonyabb módja, ha a körülöttünk elhangzó beszédeket elkezdjük tudatosan hallgatni. Ezek minősége és tárgya is rendkívül fontos, hiszen nem mindegy, hogy egy sütemény elkészítésének módját hallgatjuk meg, vagy egy pszichológus előadását a kognitív disszonancia tárgyában. Figyeljük meg, hogy mely részeit, elemeit nem értjük a szövegnek, s ha világossá vált, hogy mit nem értünk, akkor hozzákezdhetünk a fejlesztéshez. Nézzünk utána az adott kifejezésnek, szófordulatnak, kérdezzük meg a beszélőt, hogy mit jelentenek az általa mondottak.

Fontos eleme a szóbeli kommunikációnak a partner megértése, a *meghallgatási készség*. Tudni kell azt is kifejezni, hogy megértettük a beszélőt. Jeleznünk kell, hogy készek vagyunk meghallgatni, érdekel minket a mondandója, s biztos remélhet választ is a kérdéseire. Úgy kell meghallgatnunk, hogy legyen bátorsága elmondani, amit szeretne, még akkor is, ha várhatóan csak kedvezőtlen választ kaphat. Így tudhatja azt, hogy személye, mondandója valóban fontos a vezetőnek, s nem csak egy sorszám a „szolgáltatvezénylésben”.

„Számos szervezetszociológiai tapasztalat és empirikus adat bizonyítja, hogy a vezetők intézkedései általában nem elég hatékonyak, ha nem használnak fel a vezetésben nem formális kommunikációs lehetőségeket is, melynek a szervezet működése szempontjából különös jelentősége van. Leginkább akkor mutatkozik meg a vezető nem formális szabályozásának fontossága, amikor a szervezet változásban van, vagy különös megterhelést kell elviselnie. [...] Nagyon gyakran előfordul, hogy az alárendelt munkájának megítéléséhez kell, hogy a vezető beleélje magát annak helyzetébe. Igen gyakran személyes nehézségek, munkahelyen kívüli problémák nehezítik a megfelelő minőségű és mennyiségű tevékenységet. A vezetők ezt gyakran felfogják, a beosztottak viselkedéséből, nem verbális megnyilvánulásaiából megértik, és a szokásos szankciók helyett megpróbálnak segíteni. [...] Ha a bajban lévő embert a vezető empátiásan megérti, lényegében kulcsot is kap annak befolyásolásához, szabályozásához: elkerülhet konfliktusokat, kellemetlen reakciókat, elkerülheti, hogy hagyományos szabályozókhöz nyúljon, és ezzel kitegye magát annak, hogy azok a szabályozók nem hatnak, és ugyanakkor még nehezebb helyzetbe sodorja beosztottját.”²⁵

Rendkívül fontos, hogy megfelelő beszédtechnikát alkalmazzunk, jó beszédképességünk legyen, azonban vezetőként el is kell tudnunk fogadtatni magunkat a beosztottakkal. Ha nincs meg az összhang beszédünk tartalma és formája között, valószínűleg nem jut el az üzenet a célközönséghez.

*„Hogyan lehet határozottnak, magabiztosnak lenni? Vajon meg lehet-e tanulni annak látszani, vagy inkább arra kellene törekedni, hogy alapot adjunk határozottságunknak, magabiztosságunknak? [...] Az a szakmai vezető, akinek megfelelő képzettsége és részben a képzés során, részben a gyakorlatban szerzett tudása van, magabiztosabban közlekedik a munkája során előálló helyzetekben. S ha mindehhez még magas szellemi és érzelmi intelligencia, valamint vezetői képesség is társul, szinte nincs olyan ismeretlen, váratlan szituáció, amiben ne állná meg a helyét, amelyre ne találna meg a megoldást.”*²⁵ Személyes véleményem és tapasztalatom, hogy igazán magabiztosan akkor lehet egy álláspontot képviselni, ha annak szilárd alapot ad tudásunk, erkölcsi meggyőződésünk. Az ilyen magabiztosság kikezdetetlen. Mindamelllett tisztában kell lennünk hiányosságainkkal, s el kell viselnünk a kritikát is. Legyen tehát a vezető fejlett önismeret birtokában, s gyakorolja az önkritikát is!

A nem verbális jelzések szerepe a motiválásban

A *testbeszéd* szerepének jelentősége tagadhatatlan a közvetlen kommunikációs helyzetekben. A rendőrségi hierarchiában is megfigyelhetjük azokat a rögzült, részben előírt, részben „csak” elvárt eljárásokat, amelyek ezt a hierarchiát igyekeznek szilárdabban körülhatárolni.

Szorosan kapcsolódik a testbeszédhez a térközszabályozás, vagyis az, hogy a beszélgetőpartnerek milyen távolságban, illetve milyen elrendezésben helyezkednek el egymáshoz képest a beszélgetés során. Más az üzenete, ha a vezető az íróasztala mögött marad ülve, s beosztottját az asztal túloldalára állítja vagy ülteti. Ugyanez a vezető az irodájába érkező beosztottat az ott található kényelmes fotelok egyikébe ülteti, s maga is helyet foglal vele szemben, jelezve, hogy partnerként tekint rá. Természetesen ennek a szituációnak is több variációja lehetséges, de a lényeg, hogy ha ez a bizonyos térközszab-

²⁵ Buda Béla: Empátia. Urbis Könyvkiadó, Budapest, 2006, 190–192. o.

²⁶ Molnár Katalin: i. m. 41. o.

bályozás illeszkedik a mondandóhoz, akkor sokkal érthetőbbé teszi az üzenetet, és a cél elérésében is sokat segít.

Előfordulhat az is, hogy a vezető keresi föl a beosztottját annak territóriumán, s szinte mindent elárul kettőjük viszonyáról és a vezetőről az, ahogy a helyzetben viselkednek. Például, ha a főnök a beosztotthoz belépve megkérdezi, hogy helyet foglalhat-e, vagy megvárja, amíg az hellyel kínálja. A gesztusokról szólva nem feledkezhetünk meg a másik ember érintésének szerepéről, s e szerepről *Buda Béla* a következőket mondja: „...a státuszkülönbség kifejeződik az érintés differenciális jogában. A magasabb rangú fél megérintheti a másik karját, vállon veregetheti azt stb.”²⁷ Ez fordítva nem lehetséges.

Véleményem szerint az érintés – például vállveregetés – kapcsán mindenképpen fontos megjegyezni, hogy különös érzékenységgel kell a témát kezelni. Ügyeljünk arra, hogy semmiképpen ne legyen a gesztus „leereszkedő”, mert pontosan az ellenkező hatást érhetjük el vele. Fontos az is, hogy illeszkedjen az ember személyiségéhez és az általa képviselt vezetési stílushoz.

A nem verbális csatornák közül ki kell emelnünk a mimikát és annak részeként a tekintetet. Azt mondják, „a szem a lélek tükré”. Ez annyiban mindenképpen igaz, hogy nézésünk, tekintetünk árul el talán a legtöbbet arról, hogy mit érzünk, gondolunk a másiról. Természetesen uralkodhatunk magunkon, s közlekedhetünk úgynevezett pókerarcra naphosszat, de az ilyen magatartás is árulkodik valamiről. A tekintet irányítását is lehetséges és szükséges megtanulni, mert egészen más hatást érhetünk el azzal, ha beszélgetés közben egyáltalán nem nézünk a másik szemébe, vagy folyamatosan bámuljuk őt.

„Érdekes megfigyelés az is, hogy a hatalmi különbség megmutatkozik a tekintetben is. A főlérendelt kevesebbet néz az alárendeltre, általában elnéz a feje felett (valószínűleg innen ered a »fenn hordja az orrát« kifejezés is), vagy félrenéz, az alárendelt viszont követni igyekszik a főlérendelt tekintetét, és folyamatosan arra figyel.”²⁸

A harmadlagos jelzések szerepe a motiválásban

„A rendészeti vezetők megjelenése, kinézete, öltözete, továbbá az a munkahelyi környezet, amelyben kollegáikkal érintkeznek, sok mindent elárul. [...] Van egy olyan »varázsszó«, amelyegy vezetőnek a beosztottjai előtt való köz-

²⁷ Buda Béla (1986): i. m. 186. o.

²⁸ Uo. 185. o.

elkedését minden körülmények között kell hogy jellemezze. Ez pedig a példamutatás.”²⁹ Teljesen természetesen várható el egy vezetőtől, hogy megjelenése, fellépése tiszteletet, tekintélyt s nem utolsósorban bizalmat ébresszen, s a beosztottak jogos elvárása, hogy vezetőjük példaként szolgáljon nekik ezen a területen is. Annak a vezetőnek, aki rendszeresen borotvátlanul, hanyag öltözékben jelenik meg a munkahelyén, semmiféle erkölcsi alapja nincs ahhoz, hogy a munkatársaitól számon kérje a szalonképes megjelenést. Arról nem is beszélve, hogy bizonyos esetekben a külvilágnak éppen a szervezetet kell reprezentálnia.

Vallom, hogy a rendőrség egyenruhájának elsősorban funkcionálisnak s kiváló minőségűnek kell lennie. Szerintem nem az, de ebből is meg kell próbálni kihozni a legjobbat. „*Ma is van jelentősége az egyenruhának, ez általában a szimbolizált viszonylat kötelező betartását írja elő az interakciós partner számára. A rendőri egyenruha birtokosának engedelmelkednie kell, míg civil ruhában esetleg egy magas rangú rendőrtiszt is csak úgy tud befolyást gyakorolni valamilyen rendészeti kérdésben, ha előbb azonosítja magát, ha előbb interpretálja a viszonyt az interakciós partnerével.*”³⁰

A ruházaton kívül a vezetők felszerelési tárgyai, munkaeszközei is kifejezők, ugyanakkor azok minősége meghatározó a munkavégzés szempontjából is. Ugyanígy a rend vagy rendtelenség is árulkodik „gazdájáról”. Ma a rendőrség ellátottsága – ilyen szempontból is – sok kívánnivalót hagy maga után. Néhány ellenpélda van, de alapvetően elkeserítő a helyzet. Mit tehet az adott vezető, ha egy volt panelházban kialakított ócska bútorzatú irodában kell dolgoznia, fogadnia beosztottjait, vendégeit? Ennél fontosabb az a kérdés, hogy a sokszor leírhatatlan körülmények – penészes fal, málló vakolat – dacára is dolgozó beosztottja érdekében, tudniillik az elhelyezési körülmények, a munkafeltételek javítására mit tegyen a vezető? Válaszom: mindent, amit csak tud. És itt jön a képbe az empátia. Vajon én vezetőként tudnék olyan körülmények között dolgozni, mint a beosztottam?

A közösségi oldalakon és a különböző levelező-, chat-, ingyenes üzenetküldő stb. programokon keresztül folytatott kommunikáció hatalmas mennyiségű információt továbbít adók és befogadók között. Sajnos azt kell mondani, hogy a rendőrség egyes szervezeti egységeinél nagyon gyenge a különböző számítástechnikai eszközökkel és megfelelő gyorsaságú internetkapcsolattal való ellátottság. Ez persze elsősorban valószínűleg anyagi kérdés, de vélemény-

²⁹ Molnár Katalin: i. m. 67. o.

³⁰ Buda Béla (1986). i. m. 109. o.

nyem szerint nem ezen a területen kell spórolni, sőt valószínűleg az olcsóbb mindenképpen drágább lesz. Ehhez a gondolatmenethez szervesen kapcsolódik mindaz, amit erről *Less Ferenc* írt, s talán érdemes egy kicsit hosszabban idézni: „*Vallom, hogy a rendőr nem több, mint a közösség speciális jogkörökkel felruházott tagja, akit egy fontos szolgálatra rendeltek, arra, hogy megvédje közösségét, annak tagjait, azok anyagi és eszmei értékeit. [...] akkor tudja jól végezni szolgálatát, ha együttműködik a lakossággal, és a közös cél érdekében bevonja embertársait munkájába. [...] A hatékony együttműködéshez a felek között hatékony kommunikációt kell kialakítani, amely nem csak abból áll, hogy a rendőrség tájékoztatást ad arról, hogy milyen bűncselekmények, balesetek történtek az adott területen, vagy az állampolgároknak mit kellene tenniük, hogy elkerülhessék a hasonló helyzeteket, hanem be kell vonni őket a rendőrségi munkába, megosztva az információt egymás között oda-vissza. A kommunikáció csatornáit kialakítani nem könnyű, hiszen ahhoz, hogy egy időben és a lehető leggyorsabban, sok emberhez juttathassuk el azt, olyan komoly infrastruktúrára van szükség, amit a rendőrség nem képes és nem is szükséges kialakítani és üzemeltetni (sic!). A XX. század végéig ezeket a kommunikációs csatornákat kizárólag a mára már hagyományos médiának nevezett fórumok (televízió, rádió, nyomtatott sajtó) jelentették. Ezeket a csatornákat politikai rendszerektől függően mindig valamilyen formában irányították, befolyásolták, rosszabb esetben cenzúrázták. A XXI. század elején robbanásszerűen elterjedő internetben azonban kihívó félre talált a hagyományos média, és felborult az addig jól megszokott rend. Az internet egyszerre jelent kihívást és lehetőséget a társadalmak részére. Kihívás, mivel szinte lehetetlen ellenőrizni, és ez sok esetben negatív következményekhez is vezet (pénzügyi csalások, gyermekpornográfia terjeszkedése, terrorizmus globalizálódása stb.), de más részről megteremtette azt a típusú nyilvánosságot, amelyre addig még a modern demokráciákban sem mertek gondolni. Ma már nehéz kontroll alá helyezni a gondolatot és a véleményt, amely a fény sebességével, határokat nem ismerve terjed a világhálón. Az információ blokkolásához egy adott országban az egész internetet le kell állítani, azonban ez azonnal nyilvánvalóvá teszi az adott kormányzat politikai jellegét, és mint számos példa mutatja, ez sem nyújt százszázalékos megoldást.*

Az internet világán belül a 2010-es évekre kialakultak azok a közösségi hálózatok (Facebook, Twitter, Youtube stb.), amelyek még magasabb szintre emelték a nyílt társadalmi kommunikációt, lehetővé téve felhasználóik számára azt, hogy a világon bárhol bárkivel szabadon kapcsolatba kerüljenek, azokkal valós időben párbeszédet folytathassanak, véleményt cserél-

hessenek.”³¹ Egyetértve a szerző által leírtakkal, meg kell jegyeznem, hogy amíg vannak olyan szervezeti egységek a rendőrségnél, amiknél előfordulhat, hogy a technika elavultsága miatt akár öt-tíz percig is eltart egy-egy oldal „betöltése”, addig a rendőrség hatékony és modern kommunikációja csupán hiú ábránd.

A vezetői motivációs eszköztár gazdagításának lehetőségei

Számtalan olyan módja van a fejlesztésnek, amelyek minimális befektetést igényelnek, ráadásul az is hamar megtérül, és a hatás hosszú távon is tartós marad, sőt tovább is terjed. A következő alfejezetben – szintén saját tapasztalatból – az e téren rendelkezésre álló lehetőségekre szeretnék egy-egy példát mutatni. Hiszek abban, hogy az a vezető, aki ilyen tapasztalatokra tesz szert, megéri e módszerek hatását, és mindenféle győzködés nélkül maga is elkezd hinni bennük. Ezekhez az eszközökhöz bármikor nyúlhatunk, és nagyon rugalmasan alkalmazhatjuk őket: ahány ember van, annyiféle módon variálhatjuk őket.

Fontos, hogy egy-egy kiválasztott megoldás ne csak a célszemélyhez, hanem az azt alkalmazó vezetőhöz is illeszkedjen. Itt kell kiemelni az emberismeret mellett az önismeret fontosságát, hiszen a technikákat testre kell szabni, s nemcsak a vezetőnek saját magára, hanem a beosztott személyiségére is.

A folyamatos visszajelzések motiváló ereje

Mindenképpen jelentős mértékben motiválhatja az embereket, ha *folyamatosan* megkapják a munkavégzésükkel, feladatuk végrehajtásával kapcsolatos *visszajelzéseket*. Itt alkalmazhatjuk az úgynevezett „szendvics” technikát, vagyis a negatív visszajelzést – kritikát – csomagoljuk két pozitív közé. Ehhez kapcsolódik szorosan az elvárások egyértelmű megfogalmazása s az ezekkel kapcsolatos reális határidők meghatározása.

„A munkacsoportokban kialakult magatartási formák, erkölcsi normák a csoport minden tagjára jelentősen hatnak, magatartásukat befolyásolják: jobb munkavégzésre ösztönzik, vagy a teljesítmény visszafogására készítik.

³¹ Less Ferenc: A közösségi hálózatok és a közösségi rendőrség kapcsolata. Mi keresnivalója van a rendőrségnek a Facebookon? Kézirat. 2. o. Felhasználva a szerző engedélyével.

Elismerés. *Az önbecsülés igénye minden emberben megtalálható. Minthogy a munkamegosztás és a szakosodás mai színvonalán az emberek többségének már nem áll módjában, hogy munkájának eredménye közvetlenül kielégítse ezt az igényt, ezért a vezetők elismerése [...] különösen lényegessé vált. Igen fontos motivációs tényezőt jelent az elismerés formái közül a ranglétrán való előrehaladás, az előmeneteli lehetőség. A dolgozók jelentős része különféle negatív következmények – nagyobb felelősség, több tanulás, élesebb bírálat, több gond – ellenére is elfogadna magasabb beosztást.*³² Utóbbi motivációs tényező több elemből tevődik össze:

- magasabb bérezés;
- változatosabb munkafeladatok lehetősége;
- a magasabb beosztással járó társadalmi megbecsülés;
- az egyéni elképzelések nagyobb megvalósítási lehetőségei.

A munkahely mint motiváló tényező?

A foglalkoztatottsággal kapcsolatos elvárások és félelmek jelentős mértékben befolyásolják az emberek motivációját. Elkerülhetetlenül a munka rovására megy hosszú távon, ha a légkör feszültséggel, félelemmel és bizonytalansággal terhes. A beosztottak nem tudják, hogy mi lesz velük, mi történik körülötük az addig biztosnak tűnő munkahelyen. Ezek együttesen a motiváció csökkenéséhez vezetnek. Nézzük meg ezt egy aktuális példán!

Magyarország köztársasági elnökének védelmét 2015. március 31-ig a Terrorelhárítási Központ (TEK) Személyvédelmi Igazgatósága látta el. Azonban 2015. április 1-jei hatállyal a védett személyek és a kijelölt létesítmények védelméről szóló 160/1996. (XI. 5.) kormányrendeletet módosította a 83/2015. kormányrendelet, amelynek értelmében a köztársasági elnök további védelmét a Készenléti Rendőrség látja el. Ez fontos – az egyes emberek munkahelyét is érintő – változásokat jelent. Ráadásul hosszú folyamat végére került pont(?). A személyvédelmi igazgatóság állományában a köztársasági elnök védelmével kapcsolatos munkakörökben dolgozó emberek meglehetősen hosszú ideig bizonytalan helyzetben voltak. Féltek, hogy elveszítik munkájukat, nem tudták, hogy mi lesz további sorsuk, s ez bizony a hangulatukra, a motivációjukra egyaránt negatív hatást gyakorolt.

Ugyanígy kevésbé lehet ösztönző, ha *túlzott biztonságban* vannak, amikor tudják, hogy még nagyobb hiányosságok, hibák esetén sem kell különösebb

³² Klein Sándor: i. m. 305–306. o.

következményekkel számolniuk. Például ha egy kolléga nem teljesíti még a minimális erőnléti követelményeket sem, s mégis maradhat a szervezetben, akkor a többiek ilyen irányú motivációja is nagymértékben csökkenni fog. „Minek is hajtsam magam, amíg a másik negyedannyi energiát sem fektet be az edzésekre, s mégis ugyanúgy megbecsülik?”

Igen nagy a jelentősége a *bérezésnek, a pénzbeli jutalmazásnak*, hiszen pénzért szerezhetőek meg a különböző anyagi javak, s elégíthetőek ki a fiziológiai szükségletek is (gondoljunk megint Maslow szükségleti piramisára). Ez az eszköz alkalmas még azok ösztönzésére is, akik magasabb jövedelmi viszonyok biztosította körülmények között élnek, hiszen az igények a lehetőségekkel együtt nőnek, s az illetmény nem kizárólag az anyagi szükségletek kielégítésére szolgál, hanem egyfajta szimbóluma is az elismerésnek.

Emberi tényezők

„A vezetési tevékenység lényeges eleme továbbá a humán erőforrás hatékony kezelése megfelelő érdekeltségi és ösztönző rendszer bevezetésével, a vezetői irányítási, információs és kommunikációs rendszer kialakítása, működtetése.”³³

Fontos ösztönzőként tartható számon, ha a beosztottnak az adott feladat elvégzésénél saját mozgásteret hagyunk, s „felelősséget teszünk” a vállukra. Példaként a következő esetet szeretném említeni.

A TEK által védett személy látogatott az egyik megyei jogú városunkba. A program során több épületet, objektumot tekintett meg, a biztosítás erejét így meg kellett osztani. A helyszínbiztosítás parancsnoka elegendő idő hiányában nem tudott minden programhelyen végig – az átvizsgálás megkezdésétől – jelen lenni. Így az egyik programhelyszínen, amely a város polgármesteri hivatalának közvetlen közelében volt, csak rövid időt tudott tölteni, amíg a szükséges eligazítást megtartotta. Az ott szolgálatot teljesítő helyszínbiztosítók – mindannyian tiszthelyettesek, zászlósok – tapasztalt kollégák voltak. A helyszínbiztosítás parancsnoka – az eligazítás után – visszament a másik programhelyre, de előtte az egyik törzszászlós rendfokozatú kollégának adta át a helyszínt, hogy ott irányítsa a munkát a szakma szabályainak megfelelően, önállóan. A kolléga a feladatát precízen, hibátlanul – s nem utolsósorban – lelkesen hajtotta végre.

A demokratikus vezetési stílus egyik jellemzője, hogy a vezető az együttgondolkodás eredményeképpen határoz meg a jövőre vonatkozó közös – a

³³ Koczor Zoltán: i. m. 71. o.

beosztottak által is elfogadott – célokat. Csak akkor fogadják el nagy, de legalább a színvonalas munkavégzéshez szükséges mértékben a célokat a beosztottak is, ha azok közösek, ha legalább részben, de ideális esetben egészében tudnak velük azonosulni. Ha egy rendészeti szervezetnek tisztázatlan és definiálatlan a társadalmi szerepe, és ebből adódóan a centralizált vezetés folyton változó, esetenként ad hoc, egymásnak ellentmondó célokat tűz a szervezet elé, azokkal nehéz azonosulniuk a beosztottaknak. Ennek a hiánya aztán meg is látszik a munkavégzéshez való hozzáállásban, ez pedig nyilvánvalóan megmutatkozik a célok elérésének sikertelenségében.

A munkafeltételek motiváló ereje

Egy vezetői készségfejlesztő tréningen – egy alosztályvezető szájából – hangzott el, hogy motiváló tényezőként használja a *megfelelő munkafeltételek megteremtését*. Aggodalomra ad okot, hogy ma Magyarországon így kell gondolkodnunk. Véleményem szerint ez a munkavégzés kötelező minimuma, de megléte/hiánya kétségtelenül lehet pozitív és negatív hatású a munkahelyek mindennapjaiban.

Ugyancsak a munkafeltételek körébe sorolnám a megfelelő mennyiségű és minőségű pihenőidőt. Ez fizikailag, szellemileg és érzelmileg megterhelő munkakörökben sarkalatos kérdés, és sajnálatos módon mifelénk ez a téma is igen kényes. Valószínűleg majdnem mindenki tudna negatív – akár még jogszabályt is sértő – eseteket mondani ennek kapcsán. Például amikor egy főosztályvezető kiadja szóbeli utasításban (időbeli hatálya addig tart, ameddig vissza nem vonja), hogy a lakásbiztosító nem veheti ki 24 órás szolgálatában a neki járó négyórás pihenőt. És ennek indoka semmi más, mint a hozzá nem értéssel társuló hatalmi arrogancia. Amikor a jelen lévő beosztottak felhívták a figyelmét a jogszabálysértésre, annyi volt a válasza: „Nem érdekelnek a jogszabályok! A feladatot végre kell hajtani!”

Amikor egy szervezet – egyebek között a motivációs technikák terén mutatkozó hiányosságai miatt is – nehézségekkel küszködik, akkor mindig érdemes megvizsgálni, milyen az adott terület szakembereinek kiválasztása és képzése.

„Napjainkban a szervezetek emberi problémái nagyobbak, mint korábban voltak, és ez a társadalmi változások következtében alakult így. Még fél évszázaddal ezelőtt is alig volt érdekes a munkaerő, hiszen bőven rendelkezésre állt, az embereket könnyen lehetett pótolni, hiszen mindig volt jelentkező, és a munkahelyek többsége nem kívánt nagy szakismeretet. Ma szinte mindegyik nehézkes és nem olcsó a szakképzett munkaerő pótlása, ezenkívül a szer-

vezeteket különféle törvények, szabályok kötik, így tagjaiktól nem szabadulhatnak meg olyan könnyen, mint régen. [...] A hagyományos ösztönzőkkel nem lehet ezért olyan magatartást biztosítani, amely a szervezet érdekeit a lehető legjobban szolgálja. A legalkalmasabb, leghelyesebb szervezeti viselkedéshez szükséges a beosztottak saját kezdeményezése, felelősségérzete, gyakran szükséges a többletvállalás, az egész szervezet ismeretében átlátott, megértett új helyzetek megoldásának készsége. Ez csak akkor van meg a beosztottakban, ha munkaszervezetükkel azonosulni tudnak, ha azt a magukénak érzik, ha abban önmagukat megtalálják, némileg legalább megvalósítani képesek. Ez pedig a személyiségük és a szervezet összefonódásából jön létre. Éppen ezt [...] segíti elő, szabályozza a vezető a maga empátiás képességével...[...] Ezért különösen nagy a vezetők empátiás képességének a fontossága, és ezért válik egyre szükségesebbé, hogy a vezetők szervezett segítséget, képzést kapjanak e növekvő jelentőségű szabályozási feladat (amelyet szervezeti viselkedés- és motivációs szabályozó feladatnak nevezhetünk) jobb ellátása érdekében.”³⁴ (Kiemelések tőlem – G. P.)

Hogyan tanuljunk motiválni?

Ha ösztönözni szeretnénk munkatársainkat, nem árt tisztában lenni a motivációs elméletekkel. Ehhez híven a dolgozatban foglalkoztunk ezekkel a gondolatokkal, de az elmélet önmagában kevés. Ismerni kell a módszert, a „hogyant”, hiszen a gyakorlatot közelebb kell hozni az elmülethez. Például a különböző készségfejlesztő csoportos gyakorlatok során az alcímben megfogalmazott feladatot kellene közösen megoldani. Mint ahogyan például azt a már említett Maslow-féle szükségleti hierarchiához kapcsolódva a rendszertudományi kar MA képzésén, a vezetőikészség-fejlesztés órán az *Öltöztess föl a piramist!* című feladatban tettük. Ennek során az oktató kiosztott mindenkinek egy darab cetlit, s kérte, hogy írjuk rá egy-két szó vagy egy rövid mondat erejéig, hogy mivel lehetne motiválni minket arra, hogy az amúgy is hosszú gyakorlati nap végén még ott maradjunk önként, és plusz két órában folytathassa az okításunkat. Miután leírtuk, összeszedte a cetliket, felrajzolt egy piramist a táblára, s a piramis különböző szintjein – egyetértésben – elhelyeztük a különböző cetliket. A választék széles volt: „Egy jó ebéd”, „Ha a tanárnó megkér”, „Valamilyen izgalmas feladattal”, és még sorolhat-

³⁴ Buda Béla (2006): i. m. 200. o.

nánk. A feladat színesen, a humort sem nélkülözve, nagyon plasztikusan mutatott rá a Maslow-elmélet igazságaira.

Ugyanígy tanulságos, meggyőző és rendkívül hasznos volt a közszolgálati személyzetfejlesztési főigazgatóság trénerai által tartott gyakorlati képzés is, amelyben a szituáció szerint egy képzeletbeli szerkesztőség különböző képességű, mentalitású és motiváltóságú beosztottjait kellett eredményes munkára ösztönözni. Az ilyen és ehhez hasonló helyzetek modellezése, „kipróbálása” segít elsajátítani a helyes magatartást adott körülmények között. Óriási erénye még a tréning jellegű kiscsoportos képzéseknek, hogy megtanítják a résztvevőket csoportban „működni”. Hiszen nemcsak személyesen a vezető, hanem a csoport tagjai is motiválják – vagy ellenkezőleg: demotiválják – egymást, s a vezetőnek ezzel a hatással is tisztában kell(ene) lennie.

A Rendőrtiszti Főiskolán – felismerve az idők szavát – 1998-ban kötelező jelleggel bevezették a kommunikáció oktatását. Véleményem szerint az eltelt majd húsz év alatt el kellett volna jutni oda, hogy e gyakorlati jellegű tárgy oktatása terén nagy fejlődés következzen be, s egyre növekvő óraszám-ban tanulhassák az alap- és mesterképzés, a nappali és levelező tagozat hallgatói egyaránt. Nyugodt szívvel mondhatom – évfolyamtársaim nevében is –, hogy a mesterképzés egyik leginkább hasznosítható eredménye kommunikációs készségeink fejlődése. De sajnos a BA képzésnek sem a nappali, sem a levelező tagozatán nem sikerült áttörést elérnie ezen a téren, a tárgyért felelős és elkötelezett oktatói törekvések ellenére sem.

Saját szervezeti egységemből vett példával szeretném illusztrálni az ezzel kapcsolatos problémát. Lőkiképzőink „BM műfajban” a legjobbak között vannak, rengeteg lehetőségünk van ilyen irányú tudásunkat fejleszteni. Taktikai képzéseinken az éles helyzetekhez – a lehetőségekhez mérten – leginkább hasonlító körülményeket próbálunk teremteni például az extrém stresszhelyzetek szimulálására. Ehhez szükséges felszereléseink, illetve a megfelelő szakembergárda rendelkezésre áll. Intézkedéstaktikai képzéseinket is felkészült oktatók tartják. Edzés jelleggel, heti több alkalommal, elismert szakemberek készíténeket föl bennünket különböző közelharc-szituációkra.

Ugyanakkor az egyik legtöbbet használt „eszközünk” az élőszó, a beszéd. Ha ebben a készségben fejlesztjük magunkat, akkor abban a bizonyos néhány percben, amíg kapcsolatba kerülünk a polgárokkal – ahogy már arra *Jan Carlzon*t idézve³⁵ utaltam –, biztosan jóval eredményesebben és nagyobb társadalmi elfogadottsággal működhetnénk. Ezt a tényt szem előtt tartva szü-

³⁵ Péczely György – Péczely Csaba – Péczely György: i. m. 71. o.

kebb szervezeti egység vezetői – felismerve szükségességét – kommunikációs tréninget szerveztek. Annak a végrehajtott állománynak, amelynek tagjai naponta kerülnek – kommunikációs szempontból – éles helyzetbe. Ha úgy kerülnének ki a rendőrképzésből a *gyakorlatba* a pályakezdő rendőrök, hogy a szakmájukhoz szükséges alapvető készségeket – s ilyen a kommunikáció – már a tanintézetek falai között elsajátítanák, akkor sokkal előrébb tartana a rendőrség a társadalmi küldetésének betöltésében.

Érdekes adalék, hogy bár 2014 decemberében miniszteri, 2015 januárjában rektori szinten fogalmazódott meg a rendészet számára a szakmai kommunikációval való fokozott törődés igénye, mégsem nőtt a kiscsoportos oktatás óraszámja. Ellenkezőleg. Évek óta csökken, annak ellenére, hogy a képzésben részt vevő hallgatók – főleg a többéves, évtizedes szakmai tapasztalattal bírók s maguk is középvezetők – is látják az ilyen jellegű képzés előnyeit, hasznát. És még egy gondolat arról, miért központi kérdés a vezetőképzés minden szervezet életében: „*Minőségügyi sajátosságai azonban vannak az emberi erőforrás-fejlesztésnek (ISO 9001:1996.4.18. fejezete). Az emberi erőforrás hatékonysága elsősorban a munkatársak kiválasztásán, képzésén, koordinációján, motiváltságán és a vállalati kultúra fejlettségén múlik. [...] Az egyes vezetői szintekhez különböző képességek, készségek és eltérő ismeretek várhatók el. A magasabb vezetői szinteken, így a felső és középvezetés szintjén az irányítás, a célok kijelölése, ill. a kijelölt célok érdekében a munkatársak bevonása, motiválása az egyik legfontosabb feladat. A képzés céljaként a vezetők személyiségének fejlesztése, a vezetői képességek és az elkötelezettség kialakítása, a minőségügyi szemlélet, a rendszerszemléletű minőségügyi gondolkodásmód és logika jelölhető meg.*”³⁶ (Kiemelés tőlem – G. P.)

A rendészet – eddig zárt univerzuma – változóban van. Egyre inkább új mércével ítélnék meg minket: nemcsak annak alapján, hogy milyen okosak vagyunk, és milyen képzettségünk van, hanem annak alapján is, mennyire tudunk magunkkal és másokkal bánni. És talán eljön az az idő, amikor ez a készség lesz annak eldöntője is, hogy kit vegyenek föl egy adott munkahelyre, kit küldjenek el, vagy kit léptessenek elő. Ez az új mérce a szakértelmet, szaktudást és a megfelelő intellektuális képességet adottnak veszi, s a hangsúlyt olyan szociális kompetenciákra helyezi, mint a kezdeményező-készség, az empátia, az alkalmazkodás, a meggyőzés és a *motiválás képessége*.

Áttekintettük az elméleti alapokat, amelyek segítségével jobban megérthetjük az emberekben zajló motivációs folyamatokat. Megnéztük azt, hogy az

³⁶ Koczor Zoltán: i. m. 71. o.

elméleti alapokhoz képest milyen lehetőségekből – ha úgy tetszik: menüből – választhat a modern – rendészeti – vezető, ha az általa irányított/vezetett munkatársakat próbálja minél hatékonyabb munkavégzésre ösztönözni. Láttuk azt is, hogy az elméletileg rendelkezésre álló – és a valóságban ténylegesen alkalmazható – módszerek/lehetőségek között milyen szakadék tátong.

A következőkben megkísérlek néhány, talán a gyakorlatban is használható gondolatot papírra vetni, amelyek vagy a szakadékot tüntethetik el, vagy hidat alkothatnak a mélység fölött.

Mindennek az alfája a *kiválasztás*. Remélhetőleg nem kell már sokat várni arra, amikor a kiválasztás kizárólag alkalmasság alapján történik majd, ez lesz a szervezetbe kerülés feltétele. Az alkalmasság pedig nem lesz egyenlő a „nem alkalmatlan” kitétellel. (A kettő között ugyanis óriási különbség van.)

A kiválasztás után következik a *képzés*. Az alap-, közép- és felsőfokú szakmai képzés színvonala óriási jelentőségű az állomány minősége szempontjából. A megfelelő kiválasztás után a *gyakorlatorientált képzés garantiálja az állomány, így a vezetői réteg ugrásszerű fejlődését* is.

Ideje volna, hogy a rendőrségi pszichológusokat sokkal gyakrabban bevonjuk a munkahelyi csoportjaink működésével, építésével, fejlesztésével kapcsolatos feladatokba. Kérhetünk tőlük értékelést, tanácsot a csoportos munkával, az emberek motiválásával kapcsolatban. Maguk a (közép)vezetők is tarthatnak csoportos foglalkozásokat, esetmegbeszéléseket, amihez segítséget nyújthatnak a kommunikációs szakemberek, pszichológusok stb. Nagyon hasznos módszer a rendszeres szupervízió és a legmodernebbek közül a rendészeti (vezetői) coaching.³⁷ A csoportmódszerekkel folytatott képzések, a kommunikációs készségek elmélyítése mind azt a célt szolgálják, hogy a vezető képes legyen önnön képességei pontos kalibrálására, bemérésére. Hogy megértse, mire milyen hatást tud gyakorolni, kit milyen mértékben – és mivel – tud ösztönözni.

Láthatjuk, a vezető kommunikál, ha akar, ha nem. Beszél ő maga, beszélnek a kezéből kikerülő írásai, árulkodik a testtartása és a mimikája, megszólalnak a ruhadarabjai, és sok mindent elmond az írodája berendezése. Beszédés az is, ahogy bánik beosztottjaival és vendégeivel. Szinte minden a kommunikációjáról szól.

Rengeteg elméleti tudás áll rendelkezésünkre, hogy miképpen kellene hatékonyan működtetni a szervezetet, s mégsem tudjuk „aprópénzre váltani”. Váltssuk hát gyakorlati tudásra az elméletet! Tartsunk gyakorlati képzéseket,

³⁷ http://www.rvki.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=58&Itemid=68

tréningeket szervezeti egységeken belül, ahol megtapasztalhatjuk azt is, hogy miképpen működhet jól és hatékonyan információs rendszerünk. Szervezetünk minden tagja – s reményeink szerint elsősorban a vezető – megtanulhatja az eredményes kommunikáció módjait. E képzések vezetését bizzuk gyakorlati és elméleti – kommunikációs, pszichológus – szakemberekre. Hiszem, hogy a gyakorlati képzés előtérbe helyezése a jó irány, s még a technikailag szerényebb lehetőségű szervezetek is jelentős fejlődést, javulást érhetnek el ezen az úton.

A dolgozat végéhez közeledve felvetődik több kérdés: milyen eredményekkel kecsegtethet az ideálisnak tartott kiválasztás, és az így pozícióba kerülő vezető miképpen aktivizálhatja a rendelkezésre álló motivációs technikákat? Milyen lehetőségeket kellene elérhetővé tenni, hogy a negatív motiválás ismert és – valljuk be – hosszú távon nem hatékony eszközeit egyre inkább felváltsák a pozitívak? Találó megállapítást tesz a szervezet tanulási motivációja kapcsán Ranschburg Jenő: *„Ha az organizmus időben éli át a fenyegető veszélyt, a félelem hatására minden olyan tevékenységformát, amely a baj bekövetkezését késlelteti vagy megakadályozza, az átlagos időnél gyorsabban sajátít el, illetve hajt végre. [...] A félelem – ma már tudjuk – döntő fontosságú emóció. Nem elhanyagolható szerepet játszott abban, hogy az ember a törzsfejlődés korai szakaszában képes volt megőrizni fajtát a reá leselkedő veszélyek közepette. Hasonló funkciót tölt be az egyén életében is. A veszély elkerülésére készítet, és egyben riadóztatja a szervezetet, vagyis gondoskodik kellő mennyiségű energiáról a szükséges cselekvés végrehajtásához. Ugyanakkor – mint látni fogjuk – néha valóban károsá, ártalmassá válik, értelmetlenül kinozza a gyermeket, és ahelyett, hogy tevékenységre készítene, gyötrő tehetetlenségre kárkoztatja.”*³⁸ Úgy vélem, szavai tökéletesen érvényesek a rendészeti szervezet tanulási képességére is.

³⁸ Ranschburg Jenő: Félelem, harag, agresszió. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998, 33–34. o.

CSOMÓS ISTVÁN – MOLNÁR KATALIN

A 112-es segélyhívó magyarországi bevezetése I.

A hívásfogadók kiválasztásának és képzésének első hazai tapasztalatai¹

2015. január 1-jén Magyarországon is üzembe állt az egységes segélyhívó rendszer, közismert nevén a 112-es segélyhívó. A civilek lassan megszokják, a szakemberek pedig elkezdhetik értékelni a működés első időszakát.

Ez a tanulmány terjedelmi okokból csak a nemzetközi segélyhívás történetére, a 112 magyarországi bevezetésének kezdeti lépéseire és a hívásfogadók kiválasztásának, képzésének első hazai tapasztalataira terjedhet ki. Hamarosan azonban további írásokkal jelentkezünk, amelyekben egy utánkövetéses vizsgálat eredményeit, illetve a hívásfogadók képzésének továbbfejlesztésére tett javaslatainkat adjuk közre.

Valljuk, hogy *egy segélyhívó rendszernek nem lehet más célja, mint a lakossági igények minél magasabb színvonalú kielégítése*. Ez a leghatékonyabban szolgáltatói attitűddel valósítható meg. A hívásfogadó központok szolgáltató jellege és az ott dolgozó szakemberek kompetenciái között szoros összefüggés van. *A szolgáltató jelleg kizárólag akkor teremthető meg és erősíthető, ha a szolgáltatást végző munkatársak kiválasztását (szelekció), felkészítését (képzés) és munkakörülményeit, valamint a velük szemben támasztott követelmények folytonos felülvizsgálatát (minőségbiztosítás) egy professzionálisan felépített rendszerben tesszük lehetővé*. Hosszabb távon ez iránti elkötelezettségünk vezet minket.

Ezúton is köszönjük a Miskolci Rendészeti Szakközépiskola és a Szombathelyi Hívásfogadó Központ segítségét. Sőt többet: két és fél évvel ezelőtt tréner- és szerzőtársként is így találkozhattunk. Pszichológusként, kommunikációs trénerként kértek a hívásfogadók képzésének kidolgozására. Mindketten a rendészet területén szereztünk kb. húszéves tapasztalatot, ebből tíz évet kifejezetten a kompetenciafejlesztést mindennél hatékonyabban megvalósítani képes tréningmódszer alkalmazása és terjesztése terén.

¹ Jelen szöveg *Az ESR-112 Hívásfogadó Központok ügyfélközpontú szolgáltatásának fejlesztési lehetőségei* című tanulmány első része, amellyel a szerzők 2014 őszén a Belügyi Szemle és a Belügyi Tudományos Tanács pályázatán első helyezést értek el.

Kétségtelen, hogy segítő szakemberek és az őket tömörítő szervezetek már korábban is léteztek és működtek, de az értesítésük hosszadalmas és bonyolult volt. A telefon elterjedése ezt nagymértékben felgyorsította, de ehhez a folyamatot szakszerűen meg kellett szervezni. Az eleinte előretárcsázással működő telefonok korszakában vészhelyzet esetén hívás után a kezelő bejelentkezett, és megkérdezte, milyen számot kér a hívó. Vészélyhelyzetben például a rendőrséget, a tűzoltókat vagy a mentőket kapcsolták.

A kézi kapcsolású rendszerek automatizálásával látszólag egyszerűsödött a helyzet, de mivel a számok az egyes telefonközpontokban különbözők voltak, a hívóknak vagy megint a kezelővel kellett beszélniük, vagy meg kellett keresniük a szükséges telefonszámot. Ez pedig, tekintettel a sokféle hívószámra, szintén túl hosszú időt vett igénybe, főleg hogy a segítségre, a beavatkozásra azonnali szükség lett volna. *„Erre volt példa az 1960-as években – a 111-es új-zélandi segélyhívószám bevezetése előtt – Auckland városa, ahol negyven telefonközpont működött, mind más-más segélyhívó-számokkal, és a helyi számokat a város ötszáz oldalas telefonkönyvéből kellett kikeresni. Ezt a problémát részben megoldották az Egyesült Államokban, Kanadában és az Egyesült Királyságban azzal, hogy a 0-t kellett tárcsázni vészély esetén, bár a hívó fél hamarabb juthatott segítséghez, ha közvetlenül hívta a rendőrség vagy tűzoltóság saját számát. Ez a rendszer ennek ellenére Észak-Amerika legnagyobb részében megmaradt egészen az 1970-es évekig. Az első közvetlen számtárcsázással működő segélyhívórendszert 1937. július 1-jén Londonban vezették be a 999 szám tárcsázásával, melyet rövid időn belül kiterjesztettek az egész országban.”*² A 999 hívásakor berregő hang hallatszott, és egy vörös jelzés villant fel, hogy a kezelő figyelmét felhívja a vészhelyzetre.³ *„1946-ban a Southern California Telephone Co. társaság a 116-os számot kezdte erre a célra használni Los Angelesben. A 999-et 1959-ben vette át Winnipeg, Manitoba és Kanada is Stephen Juba, Winnipeg polgármestere sürgetésére. A város 1972-ben váltott át a 911-re, hogy alkalmazkodjon az akkor már általános amerikai segélyhívószámhoz.”*⁴ A mobiltelefonok megjelenése és elterjedése újabb korszakhatárt jelentett. Az országoként különböző hívószámokból eredő nehézségeket (vagyis hogy az utazónak ne kelljen tudnia valamennyi országban érvényes segélyhívószámokat) azzal lehetett leküzdeni, hogy a mobilkészülékekbe és a SIM kártyákba előre beprogramoz-

² Why 999 for an emergency?

http://news.bbc.co.uk/local/london/hi/people_and_places/history/newsid_8675000/8675199.stm

³ U.K. Telephone History. British Telecom Archives. <http://www.britishtelephones.com/histuk.htm>.

⁴ https://hu.wikipedia.org/wiki/Segélyhívószám#cite_note-1

nak néhány fontos telefonszámot. Amikor a felhasználó olyan segélyhívószámot tárcsáz, amelyet egy GSM- vagy 3G-készülék ismer, a hálózat automatikusan a helyi segélyhívószámra irányítja a hívást. A legtöbb GSM-készüléken akkor is hívható ez a szám, ha a billentyűzet le van zárva, ha nincs a telefonban SIM kártya, vagy akár akkor is, ha a PIN kód megadása helyett tárcsázza ezt a hívó fél.⁵ A segélyhívószámok történetének rövid áttekintése alapján látható, hogy az egységes segélyhívószám mindenhol hatékonyabbá teszi a bajba jutott embereknek való gyors és szakszerű segítség nyújtását.

Az ingyenes nemzeti segélyhívó-telefonszámokat Magyarországon először az 1950-es években vezették be, a rendőrség a 07-es, majd a 107-es telefonszámon volt elérhető, a hívások a hívó tartózkodási helye szerint illetékes rendőrkapitányságra futottak be.⁶

Nemzetközi kitekintés

Az Európai Unió tagországai a mobiltelefonok elterjedése okán 1991-ben a belső jogalkotásukban a GSM-szolgáltatók számára egységesítették az ingyenes segélyhívószámok üzemeltetésére vonatkozó előírásokat. Ez az az évszám, amikortól az unió területén működik a 112-es segélyhívószám, amely az Európa Tanács szándékai szerint az unió polgárai számára minden tagállamban azonos elvek alapján kínálja az egységes kapcsolatfelvétel lehetőségét a segítséget nyújtó készenléti szervekkel.⁷ 1999-ben érkezett el az idő, amikor „*az European Emergency Number Association (segélyhívó telefonszámokat üzemeltető szervezetek európai egyesülete) a 112-es segélyhívószám egységes kezelése és üzemeltetése érdekében tagjai számára is kidolgozott egy kritériumrendszert. Ez az anyag tartalmazza mindazokat a minimális előírásokat, amelyeket a 112-es segélyhívószámot kezelő szervezeteknek be kell vezetniük, és a segélyhívások kezelése során érvényesíteniük kell. A nemzeteknek a saját jogrendszerükben kell megteremteniük azokat a lehetőségeket, amelyek lehetővé teszik a segélyhívások gyors, szakszerű és zavartalan kezelését.*”⁸ A 112-ről a legalapvetőbb tájékoztató szöveg a www.112.hu oldalon érhető el magyar nyelven, ebből idézünk: „*Mi a 112? A 112 egy egysé-*

⁵ Uo.

⁶ Frits Ramóna: Jegyzet a Speciális rendőri modulhoz. Miskolci Rendészeti Szakközépiskola, Miskolc, 2013, 34. o.

⁷ <http://www.112.hu/>

⁸ Frits Ramóna: i. m.

ges európai segélyhívószám, amely rendelkezésre áll és ingyenesen hívható mind vezetékes, mind mobiltelefonról bárhol az Európai Unióban, sőt szinte az egész kontinensen. Képzeld el, hogy otthon van, vagy egy másik EU tagállamban jár, és hívnia kell a mentőket, a tűzoltókat, vagy a rendőrséget! Az európaiak – munka vagy pihenés céljából – egyre többen utaznak külföldre, és közben bármikor kerülhetnek vészhelyzetbe. Önnek mégsem kell minden olyan ország készenléti szerveinek a hívószámát kikeresni és megtanulni, ahol megfordul; elég, ha a 112-es számot megjegyzi! Mikor kell hívni a 112-t? A 112 nem lép a meglévő nemzeti segélyhívószámok helyébe, hanem a legtöbb országban azok mellett működik. Néhány tagország azonban – Dánia, Finnország, Hollandia, Málta, Portugália, Románia és Svédország – a nemzeti, központi segélyhívószámának is a 112-es számot választotta. A 112-es hívószámot az EU-n kívül is alkalmazzák segélyhívásra, mint például Svájcban, Szerbiában és a Dél-afrikai Köztársaságban, továbbá világszerte bármely GSM mobilhálózatból elérhető. Hívja a 112-t a mentők, tűzoltók vagy rendőrök beavatkozását igénylő helyzetekben, például ha súlyos közlekedési baleset tanúja, lát egy lángokban álló épületet, vagy észreveszi, hogy épp betörnek egy házba! Ne hívja a 112-t, ha forgalmi információkat, időjárás-jelentést, vagy egyéb, általános tájékoztatást szeretne kapni! Az indokolatlan hívások túlterhelhetik a rendszert, veszélybe sodorva azoknak az életét, akik valóban a készenléti szervek segítségére szorulnak. A készenléti szintet a fals hívások is rontják. A szándékosan félrevezető hívások nagy száma miatt több ország úgy döntött, hogy blokkolja a SIM kártya nélküli mobiltelefonokból bejövő 112-es hívásokat. Mi történik, ha hívta a 112-t? Az Ön hívását egész Európában szakképzett diszpécser fogadja, aki – a készenléti szervek nemzeti rendszerétől függően – vagy közvetlenül koordinálja az esetet, vagy átkapcsol a leginkább releváns szervezethez (ami tipikusan a mentők, a katasztrófavédelem, vagy a rendőrség). A diszpécsernek egyre inkább képesek több nyelven is fogadni a hívásokat, ami különösen akkor előnyös, ha valaki a külföldi tartózkodása alatt hívja a 112-t. Mindig adja meg nevét, címét és telefonszámát! A hívó azonosításával elkerülhető, hogy az egyazon eseményhez kapcsolódó hívások több riasztáshoz vezessenek. Ha véletlenül tárcsázta a 112-t, ne tegye le! Mondja meg a diszpécsernek, hogy minden rendben van, különben megtörténhet, hogy a készenléti szervek szükségtelen akcióba kezdenek. [...] Hogy a szolgáltatás bekerüljön a köztudatba, 2009 februárjában az Európai Bizottság, a parlament és a tanács kijelölte február 11-ét a 112-es európai segélyhívó napjának. Ezen a napon uniószerre népszerűsítő és kapcsolatiépítő programok szolgálják az egységes európai segélyhívószám használatának

elterjesztését. Ezen felül az új, 2009 júliusában hatályba lépő, telekommunikációs szolgáltatásokkal kapcsolatos rendelet előírja, hogy az EU más tagállamaiba beutazó polgárok a mobilkészülékeikre sms-ben tájékoztatást kapjanak a 112-es európai segélyhívószámról. A 112-es napot az Európai Unió tagállamaiban minden év február 11-én tartják. A 112-es nap célja, hogy felhívja a közvélemény figyelmét a 112-es segélyhívószámra. A jeles nap célja továbbá, hogy rámutasson az egymásra figyelés és az egymásnak nyújtott segítség fontosságára. A hivatalos 112-es napot 2009-ben alapította az Európai Unió. Ez a nap kiváló lehetőség a lakosság tájékoztatására arról, hogy a 112-es hívószám életet menthet. Évről-évre egyre több tagállam ragadja meg a lehetőségét annak, hogy uniós mintára megszervezze a saját 112-es napját.⁹

S ha már 112-es nap: „112” Remix címmel 2010. február 11-re, a második 112-es napra Nara Noian, a 112 belga „nagykövete” ragadta magához a kezdeményezést, hogy egy a 112-t népszerűsítő dal szülessen, amely eddig öt nyelven, angolul, németül, franciául, hollandul, svédül, illetve instrumentális változatban készült el. A dalok mp3-változatban meghallgathatók a 112 alapítvány honlapján.¹⁰ Nagyszerű lenne, ha a magyar változat is elkészülne.

Az ESR–112 magyarországi bevezetése és népszerűsítése

„Magyarország 1994-ben társult tagként vállalta az európai segélyhívószámnak – a nemzeti segélyhívószámok mellett történő – bevezetését. 1999-től a rendőrség kezeli a megyei rendőr-főkapitányságok ügyeletein az európai segélyhívószámat.”¹¹

A szám népszerűsítése évek óta különböző csatornákon keresztül zajlik. A legnagyobb felület a rendőrautók oldalán található 112 felirat.

A kormány 2011. június 7-én döntött az egységes, ingyen hívható segélyhívó rendszer kiépítéséről. A döntés és az akkori tervek szerint az ország két pontján, Szombathelyen és Miskolcon egy-egy hívásfogadó központba futnak be a hívások, amelyeket rendvédelmi, tűzvédelmi és egészségügyi kérdésekben jártas operátorok fogadnak. A bejelentéseket úgynevezett „intelligens adatlapra” rögzítik, amely azonnal megjelenik a rendőrség, a tűzoltók vagy

⁹ http://www.112.hu/112_EU.

¹⁰ http://www.112foundation.eu/view/en/vertical/campaign_materials/112_song.html

¹¹ Frits Ramóna: i. m.

éppen a mentők megyei ügyeleti rendszerein, így a legrövidebb időn belül, a pontos információk alapján indulhat útnak a segítség. (A tanulmány írásának időpontjában az adatlapot a hívásfogadók csak a rendőrség és a katasztrófavédelem rendszerébe továbbítják, a mentők kapcsolódása folyamatban van.)

A technikai kiépítéssel párhuzamosan kezdődött meg a hívásfogadó operátorok felvételi követelményrendszerének és képzésének kidolgozása, amely döntően 2013 első fél évében le is zajlott. 2013 januárjától pedig elkezdődött, s azóta is folyamatosan tart a rendőrségen korábban létező ügyeletetek immár tevékenységirányítónak nevezett munkatársainak átképzése, illetve az újonnan ebbe a munkakörbe kerülő kollégák képzése a Dunakeszi Oktatási Központban. A szombathelyi és miskolci székhelyű hívásfogadó központok teszt üzemmódban 2013 augusztusában kezdtek el működni, az állandó műszak kezdete 2014. május 19., s fokozatosan állították üzembe a megyei rendőr-főkapitányságok által működtetett rendőrségi tevékenységirányító központokat is. Eleinte ezek közül is csak négy működött teszt üzemmódban (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Komárom-Esztergom és Vas megye). Az ország többi megyéjében működő központok folyamatosan csatlakoztak rá a rendszerre, utolsóként, 2014 májusában a Budapesti Rendőr-főkapitányság.¹²

Ahhoz, hogy a lakosság megszokja az új helyzetet, a hívásfogadó központok üzembe állítása és a rendőrség, a katasztrófavédelem és a mentők felkészülése mellett a rendszer működéséről folyamatos és szakszerű tájékoztatást kell kapnia. Ebben az alfejezetben – a teljesség igénye nélkül – összegyűjtötünk néhány olyan forrást, írást, amelyek a 112-es egységes segélyhívó rendszer magyarországi bevezetéséről tájékoztatják a lakosságot, illetve igyekeznek népszerűsíteni. Elsőként 2009-ben az Európai Bizottság magyar nyelvű honlapján volt olvasható egy útmutató. Majd 2013. május 8-án a Nemzeti Infokommunikációs Szolgáltató Zrt. honlapján jelent meg egy részletes tájékoztatás.¹³ A 112-es segélyhívónak önálló honlapja is van¹⁴, amely még 2014. október 15-én is a következő két beköszöntő mondattal kezdődött: *„A mentők, a rendőrség, a katasztrófavédelem egyetlen számon elérhetők. Magyarországon folyamatban van az európai színvonalú, egységes segélyhívó rendszer kialakítása.”*

¹² Vö. Egységes segélyhívó Európában.

http://city911.blog.hu/2012/03/01/egyseges_segelyhivo_europaban

¹³ Megújul a 112-es hívószám Magyarországon. <http://nisz.hu/node/142>

¹⁴ <http://www.112.hu/>

A honlapon pontos ismertetést is olvashatunk az ESR–112 magyarországi projektről.¹⁵ A Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség 2014. július 7-én jelentetett meg a honlapján egy hírt, amely hangsúlyozta Magyarország aktív részvételét az Európai Segélyhívószám-szövetség (*European Emergency Number Association; EENA*) munkájában.¹⁶ Külön összefoglalást, elemzést lehetne írni arról, hogy a projekt kezdete óta milyen felületen és hogyan népszerűsítették a 112-t. Van külön honlapja, uniós¹⁷ és magyar¹⁸ logója, készült róla kisfilm¹⁹, óriásplakát²⁰, rengeteg híradás jelent meg a legkülönbözőbb sajtóorgánumokban, természetesen pró és kontra, az elismerés és az éles kritika hangján egyaránt. Ezek összegyűjtésére talán egy következő alkalommal vállalkozunk.

A hívásfogadók kiválasztása

A szervezeteknek és az egyéneknek is elemi érdekük, hogy a dolgozók az érdeklődésüknek és a képességeiknek legjobban megfelelő munkakörben dolgozzanak. Az alkalmassági vizsgálat az egyén adottságainak, képességeinek, személyiségtulajdonságainak feltárását és az adott pálya vagy munkakör követelményrendszerével való összevetését jelenti. Tehát az alkalmassági vizsgálat nemcsak a vizsgált személy képességeinek, személyiségének megismerését kell hogy jelentse, hanem ugyanakkor ismerni kell azokat a követelményeket is, amelyeket a választott munkakör támaszt a jelölt vonatkozásában. A munka- és pályalkalmassági vizsgálatok kiindulópontja mindig a szakmailag megalapozott pályaprofil. Ennek magában kell foglalnia az adott munkakörben való bevalás pszichológiai feltétel- és kritériumrendszerét, amelyek megléte elengedhetetlenül szükséges az adott munkakörben való bevaláshoz.

– *Az alkalmassági vizsgálatok elvégzése különösen fontos azokon a területeken, ahol a munkavállaló esetleges hibás döntéséből adódóan nagy baleséti veszélynek van kitéve, vagy a környezetét veszélyeztetheti;*

¹⁵ <http://www.112.hu/esr-112>

¹⁶ A világ élvonalában a hazai 112-es segélyhívó rendszer. Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség, 2014. július 21.

¹⁷ [http://en.wikipedia.org/wiki/112_\(emergency_telephone_number\)](http://en.wikipedia.org/wiki/112_(emergency_telephone_number))

¹⁸ <http://www.112.hu/>; Megújul a 112-es hívószám Magyarországon. Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség, 2013. május 9.

¹⁹ <http://www.112.hu/>

²⁰ <http://www.112.hu/> ; http://langlovagok.hu/tuzvonalban/2014/140909_112reklam.jpg

- *speciális képességek és személyiségtulajdonságok meglétének magas szintje követelményként jelentkezik;*
- *ahol hosszú és költséges a betanítási idő.*

A 112-es hívásfogadóknál ezek a tényezők együttesen jelentkeznek. Éppen ezért az egyes munkakörökre jelentkezők kiválasztása nem történhet szubjektív vélemények, egyéni döntések alapján, csak egy tudományosan megalapozott, célorientált pszichológiai kiválasztási rendszer alkalmazásával.

Az alkalmassági vizsgálat elméleti modellje

A beválás feltételének, valószínűségének általános és közös kritériumai adják az ember munkaalkalmasságának formális meghatározását. Az alkalmassági megfelelés a munkaadottságoknak és a személyiség adottságainak kellő mértékben és minőségileg megalapozott, tartósan fennálló dinamikus összhangja, amely megadja az eredményes és harmonikus alkotó tevékenység feltételét és valószínűségét. Az alkalmassági megfelelés elméleti szerkezetében *négy kritériummodalitás* lényeges: a személyiség és a munka adottságainak *minőségi, mennyiségi, időbeli és dinamikus kölcsönhatásszerű megfelelése*.

A kiválasztásnak két alapvető hagyományos modellje létezik.²¹ Az egyik az „előrejelző érvényesség”, a másik az „egyidejű érvényesség” modellje.

Az első az újonnan felvett dolgozók pszichológiai vizsgálatának eredményét használja fel a későbbi munkateljesítmény előrejelzésére. Az alkalmassági vizsgálati rendszer kidolgozását egy hét lépésből álló munkafolyamat előzi meg.

1. A munka elemzése.
2. Hipotézisek felállítása.
3. A „jó dolgozó” kritériumának és az előrejelző módszereknek a kiválasztása.
4. A mérések elvégzése.
5. Az előrejelzés viszonyítása a munkateljesítményhez.
6. A vizsgálat megismétlése.
7. A dolgozók kiválasztására vonatkozó ajánlások.

²¹ Klein Sándor: Munkapszichológia, 1–2. SHL Hungary Kft., Budapest, 1998, 298–318. o.; Kovács János: Az alkalmazottak kiválasztásának alapelvei a munkalélektanban. In: Balogh László – Bugán Antal – Kovács Zoltán – Tóth László (szerk.): Fejezetek az alkalmazott lélektan köréből. Szöveggyűjtemény. Kossuth Lajos Tudományegyetem Pszichológiai Intézet, Debrecen, 1996, 59–76. o.

A második modell szerint a pszichológiai vizsgálatokat a már alkalmazásban álló dolgozók esetében végzik el, és ezek eredményeit hasonlítják össze a rendelkezésre álló teljesítménymutatókkal. Ha az eredmények biztatók, akkor az eljárást elkezdik alkalmazni.

A kiválasztási folyamat célja a legalkalmasabb jelölttel betölteni a munkakört. A kiválasztás legnagyobb nehézsége, hogy rövid idő van a jelölt megismerésére, értékelésére és az alkalmazás tényéről szóló döntés meghozatalára.

Ideálisan először a felvételi politika alapjainak meghatározását kell elvégezni (például vezetői döntés szükséges ahhoz, hogy a munkaerőpiacról milyen képzettségű embereket kívánnak alkalmazni). A felvételi politika a szervezet küldetéséből, céljaiból származtatható. E kérdésekre adott válaszok alapján alkotja meg a vezetés a felvételi politikát.

A második lépés a munkaköri feladatok, köteleességek meghatározása (például a munkakör motivációs vagy rutin jellege jelentős mértékben befolyásolhatja az alkalmazottak teljesítményét). A felteendő kérdések: Mik az egyén feladatai és kötelességei? Milyen munkát végez az egyén?

A harmadik mozzanat a munka sikerének a mérése (például a sikeres teljesítmény pontos kritériumainak meghatározása jelentős segítséget ad a használható teljesítmény-előrejelzők kidolgozásához). Fontos tudni, mi különbözteti meg a sikeres teljesítményt a sikertelentől, és hogyan mérhető mindez.

A negyedik tennivaló a munkaköri specifikáció kialakítása (ennek az alapja a munkakörelemzés). Itt azt kell meghatározni, milyen képzettségekre, ismeretekre, képességekre, gyakorlatra van szükség az ellátandó feladatok sikeres teljesítéséhez.

Az ötödik a kiválasztási eljárás meghatározása. Nincs általánosan használható kiválasztási eljárás, minden szervezetnek magának kell eldöntenie, hogy melyik módszer segíti elő a számára kívánatos jelentkezők kiválasztását. A kérdés az, mi alapján dönthető el, hogy a jelentkezőnek megvannak-e a szükséges ismeretei, képességei és készségei.²²

Az értékelő/fejlesztő központ módszertana²³

Az értékelő-fejlesztő szakember-kiválasztási módszer lényege, hogy életszerű helyzetekben vizsgálja a jelöltek képességeit és készségeit. A jelentkezők-

²² Vö. Poór József – Karoliny Mártonné (szerk.): Személyzeti emberi erőforrás menedzsment kézikönyv. KJK, Budapest, 1999. 147. o.

²³ Ian Taylor: A Practical Guide to Assessment Centres and Selection Methods Measuring Competency for Recruitment and Development. Kogan Page, Reprint edition, 3 Sep 2007

ről kialakuló kép sokoldalú lesz, a kiválasztott személyek bevalásának pedig nagyobb a valószínűsége. Az értékelő/fejlesztő központ egy integrált módszer, azaz több módszert, vizsgálati eljárást egyesít. Elsősorban kiválasztásra, illetve fejlesztésre lehet alkalmazni, ezért is hívják ekként.

A pszichikai alkalmassági vizsgálatokat különböző személyiség-, intelligencia- és kognitív-képesség-vizsgáló tesztek és exploráció alkalmazásával végezték. A pszichikai alkalmassági vizsgálat szempontrendszere meghatározza a következő alapkövetelményeket:

Pszichés egyensúly: Az egyén olyan kiegyensúlyozott lelkiállapota, amikor harmóniában van saját magával és a környezetével, és ez a kiegyensúlyozottság a magánéleti életvezetésében és a munkahelyi feladatellátásában is jellemzi. *Kizáró oknak számítanak a különböző pszichés egyensúlyvesztések és funkciózavarok.*

Devianciák hiánya: A deviancia olyan magatartás, amely megszegi a közösség vagy társadalom nagy része által elfogadott normákat. *Kizáró oknak számítanak a különböző devianciák, mint például bűncselekmények elkövetése, alkoholizmus, gyógyszerfüggőség, kábítószer-fogyasztás, öngyilkossági kísérlet.*

Intellektuális képességek: Az intelligencia az egyén összetett, globális képessége arra, hogy célszerűen cselekedjen, racionálisan gondolkodjon, és a környezetében hatékonyan működjön. *Alapkövetelmény az iskolázottságnak és az életkornak megfelelő átlagos intelligenciaszint elérése.*

Figyelmi képességek: A figyelem meghatározott célra történő irányításának képességét, valamint a figyelem tartósságát jelenti. Arról a képességről van szó, hogy az egyén képes-e a figyelmét hosszabb távon, a környezeti (zavaró) ingerek kiszűrésével egy adott feladatra összpontosítani. *Követelmény a közepes szintű teljesítmény.*

Pályamotiváció: Elsősorban azon konkrét indítékok megléte, amelyek egy meghatározott pálya – szakma és munkakör – választására, illetve az abban való tartós helytállásra ösztönöznek valakit.

A személyiség-, intelligencia- és kognitív-képesség-vizsgáló teszteken és az exploráción kívül a hívásfogadó operátorok kiválasztása tartalmazta az értékelő/fejlesztő központ módszerének alkalmazását is. Az értékelő/fejlesztő gyakorlatokon a jelentkezők telefonos kommunikációs gyakorlatok keretében az operátori munkavégzésben előforduló kritikus szituációkat hajtottak végre.

A kiválasztásnál az értékelő-fejlesztő központ költséges és munkaigényes módszer, de a befektetés jól megtérül, különösen ott, ahol a személyközi képességeknek kiemelt jelentőségük van. Az operátori munkában a szakmai is-

mereteken túl egy adott szituációban döntő jelentősége van, hogy milyen módon képes az operátor ezt közvetíteni, hogyan tűri a stresszkeltség helyzeteket, milyen reakciókat mutat az interperszonális kapcsolatokban, amikor kommunikál a bejelentőkkel, képes-e a konfliktusokat helyesen kezelni.

A képzés első tapasztalatai

2012 nyarán a 112-es projekt magyarországi megvalósítása abba a fázisba érkezett, amikor el kellett készíteni a leendő operátorok képzési tematikáit egyebek között pszichológiából és kommunikációból. Előreláthatóan több száz híváskezelőt, illetve körülbelül ötven öket szakmailag felügyelő csoportvezetőt, úgynevezett szupervizort kellett 2013 első fél évében felkészíteni ezekre az új komplex munkakörökre. A két említett képzés az e tevékenységhez szükséges szociális, mentális és kommunikációs készségek fejlesztését volt hivatott szolgálni, és a képzéssorozat első szakaszában került rá sor. Ehhez társult azután a szakmai ismeretek átadását szolgáló többi képzési terület. A tematika 2012 nyarán lett kész, ősszel a teljes képzési programot akkreditálták. 2013 januárjában végre elkezdődhetett a képzés valódi előkészítése.

Az első lépés a képzők képzése volt. Erre azért volt szükség, mert eddigre már pontosan lehetett tudni, hogy 2013 folyamán nyolcszáz híváskezelőt és negyvennégy szupervizort kell képezni, s ehhez jelentős tanerőre lesz szükség. Mivel a képzésszervezés teljes egészében a Miskolci Rendészeti Szakközépiskolához került, magától értődőnek látszott, hogy a társadalmi és kommunikációs ismereteket oktató kollégák jöhetnek szóba. Az ország másik részében, Szombathelyen felépülő hívasközpont leendő operátorainak képzését pedig a Körmendi Rendészeti Szakközépiskola hasonló tárgyat oktató kollégáira osztották. A képzők számára mindössze kétnapos tréningre volt lehetőség. A feladat határideje sürgető volt. Szerencsésnek bizonyuló „kényszerházasságunk” mindössze két hét alatt született első közös „gyermekét”, a képzők tréningjét 2013. március 13–14-én tartottuk Miskolcon. A tapasztalatokat akkor sajnos csak egy rövid élménybeszámolóban tudtuk megírni. Ebből idézzük a képző kollégákkal elérendő célokat: *„Át kellett rágni velük a pszichológia és a kommunikáció tananyagát, amelyet majd nekik kell oktatniuk. Be kellett vezetni őket a tréning módszer mélyebb rejtelmibe, hiszen ők is készségfejlesztő foglalkozásokat fognak tartani, mégpedig egy egy-egy-séges tematika mentén. Egy viszonylag homogén csapatot kellett belőlük ko-*

vácsolni, aminek nem titkolt célja, hogy a későbbiekben egymást is segíteni, támogatni tudják. Szükségszerűen meglévő késégeket oldani kellett, kissé talán megdermedt motivációjukat pedig újra beizzítani.”²⁴ Gondolni kellett arra is, hogy bekapcsolódnak majd olyan kollégák, akik képzés nélkül kell hogy megoldják ezt a nem könnyű feladatot. Nekik is készítettünk az utolsó előtti pillanatban egy hetvenhat oldalas módszertani kézikönyvet²⁵ az általunk ajánlott tematikához, amely az oktatási környezet elemeitől a csoportmunka szervezési vázlatán át a képzés ajánlott tematikáját is tartalmazza, illetve segédletekben a foglalkozásokhoz ajánlott összes gyakorlat leírását közreadja.

*A szupervizorok képzése*²⁶

A képzők képzése után következett a csoportvezetőké (szupervizoroké). Némi magyarázatra szorul, miért kapott az ő képzésük kétszer annyi óraszámot, azaz nyolcvan órát, mint az operátoroké. Az ok egyszerű: a tervek szerint úgy tűnt, ők lesznek a hívásfogadók elsődleges szakmai felügyelői, így azon túl, hogy nekik is képesnek kell lenniük a hívások kezelésére, a hozzájuk tartozó munkatársakat szakmai tanácsaikkal egyfajta szupervizori szerepből kell irányítaniuk. Ez pedig speciális készségeket is igényel.

A szupervizorok képzésére a miskolci és a körmendi szakközépiskolákban került sor. Azokból, akiket a felvétel idején eredetileg szupervizori beosztással kecsegtettek, később nem lett automatikusan csoportvezető. Ez azonban csak a képzés kellős közepén derült ki a számukra, s nagyon visszavetette a kezdeti motivációjukat.

A nyolcvanórás készségfejlesztés – ismervén a rendészeti szakterületeken működő hasonló, azaz ügyeletesi szaktanfolyamok óraszámait – *nagyon soknak tűnik.* A miskolci csoport húsz, a körmendi huszonnégy főből állt, és ketten dolgozhattunk velük. A képzendők a munkaügyi központoknál regisztrált munkanélküliek köréből kerültek ki. Hangsúlyozzuk: diplomás, egy-két idegen nyelven beszélő, huszonkét és hatvan év közötti, vagyis igen sokszínű csapatról van szó. A tréning módszere kivétel nélkül minden résztvevő tetszését elnyerte. Aki még soha nem tanult ilyen keretek között, annak az újdonság erejével hatott a sajátélmény-alapú tanulás. Aki pedig már próbálta a ha-

²⁴ Trénerárs kerestetik! <http://www.nyelviktoralas.hu/trenerars-kerestetik/>

²⁵ Csomós István – Molnár Katalin: Tematikai és módszertani ajánlás a 112-es segélyhívó operátorainak pszichológiai és kommunikációs tréningjéhez. Kézirat. Miskolc, 2013

²⁶ Tavaszai turné keletől nyugatig. <http://www.nyelviktoralas.hu/tavaszi-turne-keletol-nyugatig/>

sonló igényű készségfejlesztést, az azért vett részt örömmel és aktívan a gyakorlatokban.²⁷ A tréning műfajához tartozik, hogy a zárásakor a résztvevők elmondhatják – és szívesen el is mondják – véleményüket a tanulási folyamatról, amelyik ilyenkor a legjobb esetben is csak elindul, előbb-utóbb azonban minden tréning véget ér. Szükségszerű, hogy képzők és képzettek egyaránt kisebb-nagyobb hiányérzettel távoznak. Ez is rendre elhangzik a tréningek zárásakor, értékelésekor. Gyökeres változást persze nyolcvan óra alatt sem lehet elérni, de ez nem is céljuk a speciális tevékenységre felkészítő készségfejlesztő tréningeknek. Ami elérhető, az az önreflexió felerősítése, az önismeret fejlesztése, a saját készségek között meglévő erősségek és gyengeségek tudatosítása, az adott tevékenységhez elengedhetetlen kompetenciák egyértelművé tétele, az ezek fejlesztéséhez használható módszerek megismertetése, kipróbálása, és amilyen mélységben csak lehet, a strukturált gyakorlatokon keresztül aktív tanulás elősegítése.

Szintén a már idézett honlapon találtunk néhány arra vonatkozó sort is, hogyan nyilatkoztak a képzés végén maguk a résztvevők: „Eleinte tartottam attól, hogy hosszú és sok lesz a 8 nap, de utólag úgy érzem, kevés volt, s jó lett volna még maradni.” „Kár, hogy vége, most kezdünk belejönni.” „Az utolsó három nap telefonos szituációinak intenzív gyakorlásából még szeretnék két hetet. Akkor talán bátrabban fognék bele ebbe a nehéz munkába.” „Sok mindent megtudtam saját szokásaimról, készségeimről, de ahhoz, hogy változtatni is tudjak, még több idő és gyakorlás kellene.” „Azt hittem, nekem már nemigen lehet rólam újat mondani, de ti bebizonyítottátok, hogy mégis. Köszönöm.” Ilyen és ehhez hasonló mondatok fogalmazódtak meg a legtöbb résztvevőben.²⁸

A hívásfogadók képzése

A 749²⁹ hívásfogadó képzése csak a csoportvezetői tréningek után, 2013. május 27-én kezdődött, s azt azok a miskolci és körmendi rendészeti szakközépiskolákban dolgozó kollégák végezték, akik 2013 márciusában a képzők képzésén részt vettek. A 749 ember 28 csoportra osztva tanulhatta a pszichológiai és kommunikációs ismereteket, húsz-húsz órában. Ez azt jelenti, hogy csoportonként 25-27-en voltak a résztvevők. A számokból már sejthető, hogy a hall-

²⁷ Uo.

²⁸ A hallgatói visszajelzések: Uo.

²⁹ Kimutatás a 2013. évi ESR supervisor és hívásfogadó operátor képzésekről. Köszönjük a Miskolci Rendészeti Szakközépiskolának, hogy rendelkezésünkre bocsátotta a dokumentumot.

gatói létszám és az időkeret egymáshoz viszonyított aránya nem kedvező. Ekora csoportlétszám nem alkalmas a gyakorlati foglalkozásra.

Mind a két intézményben a kooperatív pedagógiai módszerek alkalmazásával – további kiscsoportokra bontással – megkísérelték a lehetetlent: erőn kívül igyekeztek a körülményekhez képest a lehető legtöbb feladatot, gyakorlatot beépíteni a tanulási folyamatba. Ehhez nyújtott támogatást a már említett, kifejezetten erre a célra összeállított *Tematikai és módszertani ajánlás*.³⁰

A tananyag

Említést érdemel az általunk írt tananyag is, amely szintén rohamtempóban készült. 2013. március végén kezdtünk hozzá, a leadási határidő április vége volt. Az utolsó pillanatban lett kész a jegyzet³¹, amikor már azok kezében kellett volna hogy legyen, akik ettől, illetve a hozzá kapcsolódó készségfejlesztő tréningtől várták az egyik legfőbb szakmai segítséget ahhoz, hogy elkezdjenek felkészülni a szeptembertől rájuk váró munkára. A jegyzetben foglaltak megtanulásával párhuzamosan a hozzá szervesen kapcsolódó készségfejlesztő tréning vélhetően sokat segített a résztvevőknek az új feladataik ellátásában, megfelelni a rájuk váró feladatoknak. Igyekeztünk a hívásfogadáshoz nélkülözhetetlen pszichológiai és kommunikációs alapismereteket a lehető leglogikusabb szerkezetben és viszonylag röviden taglalni. A tananyag felhasználóbarát: tartalmi tagolása és vizuális megjelenítése egyaránt a rendszerező, ezért könnyebb tanulást kívánja szolgálni.

Utánkövetés

A professzionális képzések szükséges része az utánkövetés: annak vizsgálata, hogyan váltak be a kiképzett munkavállalók, hogyan és mit tudtak hasznosítani a tanultakból. 2014. szeptemberében a Szombathelyi Hívásfogadó Központ negyven önként jelentkező munkatársának közreműködésével tizenegy kérdést tartalmazó kérdőíves utánkövetéses vizsgálatot végeztünk a korábbi pszichológiai és kommunikációs képzésekre, valamint a képzési igényekre vonatkozóan. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a negyvenfős létszámot nem tekintjük reprezentatív mintának, de alkalmasnak gondoltuk arra, hogy tendenciákat jelezzon, illetve az ő megkérdezésük a későbbiekben

³⁰ Csomós István – Molnár Katalin: i. m.

³¹ Csomós István – Molnár Katalin: Pszichológiai és kommunikációs alapismeretek. Jegyzet a 112-es segélyhívó operátorai és szupervizorai számára. Miskolci Rendészeti Szakközépiskola, Miskolc, 2013

kiindulópontja lehet a hívásfogadó központokban dolgozó operátorok teljes körében végrehajtandó felmérésnek is.

A vizsgálat hipotézisei:

1. A hívásfogadó központok szolgáltató jellegének erősítésében fontos szerepük van az operátori munkavégzés motivációs tényezőinek.
2. Az operátorok pszichológiai és kommunikációs felkészítésének módszerei jelentősen hozzájárulhatnak a hívásfogadás kritikus szituációnak szakszerű és humánus megoldásához.

Eredmények: a kérdőíves felmérés alapján az 1. hipotézisünk esetében azt láttuk, hogy sok válaszadónál jelent meg motivációs tényezőként a segítő attitűd, illetve a korábbi szolgáltatói munkakörben szerzett tapasztalat. Az azonban elgondolkodtató, hogy sokan jelölték meg kizárólag az álláshoz jutás lehetőségét mint fő motivációt.

A 2. hipotézisünk igazolására szolgáltak az operátorok konkrét válaszaik, amelyek szerint a képzés folyamán kevés volt a gyakorlásra fordított idő, illetve a fejlesztő gyakorlat, az életszerű szituációkon keresztüli felkészítés. Ebből az következik, hogy a képzés módszertanában a jelenleginél sokkal nagyobb súlyt kell fektetni a megtörtént esetek elemzésére, szituációs feldolgozására, amire a különböző tréningmódszerek nyújtanak lehetőséget.

IRODALOM

Bagdy Emőke – Wiesner Erzsébet (szerk.): Szupervízió egyén – csoport – szervezet. Printx Budavár Rt., Budapest, 2005 [Supervisio Hungarica IV.]

Brückler Tamás (szerk.): DACUM-kézikönyv. Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest, 2001

Buda Béla: Pszichés hatás és pszichoterápia telefonon át. A telefonos lelki elsősegélynyújtás pszichológiai problémái. In: **Buza Domonkos (szerk.):** A meghallgatás feltételeiről. Találkozások. 2. Magyar Lelki Elsősegély Telefonszolgálatok Szövetsége, Budapest, 2002

Csomós István – Molnár Katalin: Pszichológiai és kommunikációs alapismeretek. Jegyzet a 112-es segélyhívó operátorai és szupervízorai számára. Miskolci Rendészeti Szakközépiskola, Miskolc, 2013

Csomós István – Molnár Katalin: Tematikai és módszertani ajánlás a 112-es segélyhívó operátorainak pszichológiai és kommunikációs tréningjéhez. Kézirat. Miskolc, 2013

Frits Ramóna: Jegyzet a Speciális rendőri modulhoz. Miskolci Rendészeti Szakközépiskola, Miskolc, 2013

HEFOP 3.5.1 „Korszerű felnőttképzési módszerek kidolgozása és alkalmazása”. A szakképzés rendszere, Tanár-továbbképzési Füzetek, Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest, 2008

Klein Sándor: Munkapszichológia, 1–2. SHL Hungary Kft., Budapest, 1998

- Klein Sándor:** Vezetés- és szerveztpsychológia. Edge 2000 Kiadó, Budapest, 2009
- Kovács János:** Az alkalmazottak kiválasztásának alapelvei a munkalélektanban. In: **Balogh László – Bugán Antal – Kovács Zoltán – Tóth László (szerk.):** Fejezetek az alkalmazott lélektan köréből. Szöveggyűjtemény. Kossuth Lajos Tudományegyetem Pszichológiai Intézet, Debrecen, 1996, 59–76. o.
- Kovács Tünde:** Tréningek a humán erőforrás fejlesztésben – kézikönyv. Stratégiai Kommunikációs Tanácsadó Iroda, Budapest, 1998
- Molnár Katalin:** A rendőrségi ügyeltesek képzésének megújítása. *Belügyi Szemle*, 2011/9.
- Nemeskéri Gyula – Fruttus István Levente:** Az emberi erőforrás fejlesztésének módszertana. Ergofit Kft., Budapest, 2001
- Poór József – Karoliny Mártonné (szerk.):** Személyzeti emberi erőforrás menedzsment kézikönyv. KJK, Budapest, 1999
- Taylor, Ian:** A Practical Guide to Assessment Centres and Selection Methods Measuring Competency for Recruitment and Development. Kogan Page, Reprint edition, 3 Sep 2007
- ÚMFT Programiroda TÁMOP-2.2.1-08/1-2008-0002 „A képzés minőségének és tartalmának fejlesztése”. Útmutató a kompetenciák leírásához. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest, 2010

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

RISKO-TOTH MARIA**Szexuális bántalmazásra vonatkozó
hamis feljelentések
lehetséges lélektani háttere,
okai serdülő és fiatalabb lányoknál**

Sajnos nagyon sok szexuális bűncselekmény történik családon belül és családon kívül egyaránt. Ezeknél az eseteknél a latencia igen nagy, vagyis az esetek jelentős része a hatóság előtt rejtve marad. De ugyanígy igaz az is, hogy nem minden rendőrségre kerülő ügy alapja valós, a hamisnak bizonyuló feljelentések aránya viszonylag magasnak tűnik.

Gyakran hallható akár még szakemberek szájából is, hogy egy ártatlan kisgyermek nem hazudhat, hogyan és miért találna ki ilyesmit. Álszent dolog azonban azt állítani, hogy ez nem lehetséges. Napjaink felgyorsult világában sok területen egyre korábban érnek a gyerekek, szexuálisan egyre tájékozottabbak, érzelmileg viszont elhanyagoltabbak. Mindeközben egyre többször kénytelenek bevonódni a felnőttek életébe olyan módon, ami meghaladja értelmi és emocionális fejlettségük színvonalát. Ebből fakadóan könnyen kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy aktuális előnyök reményében rossz döntést hoznak, és mivel a gyerekek a jelenben élnek, nem gondolkodnak távlatokban, a hosszú távú következményeket nem képesek mérlegelni.

Előfordul, hogy a hatóság tagjai és a gyermeket ismerők is azt gondolják a pszichológiai vizsgálat alapján megfogalmazódó, háttérben húzódó motivációról, hogy az nem elégséges vagy túl abszurd. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy bár a szexualitás a téma, mégis gyerekekkel állunk szemben, akik másként gondolkodnak, és más élethelyzetben vannak, mint mi, felnőttek. Realitásérzékük, logikai készségük, az emberi viszonylatokban való tájékozódási képességük, felelősségtudatuk még éretlen. A gyermeki lét pedig mindenképpen kiszolgáltatott pozíció, más helyzet, mint amiben felnőttként élünk. Ha a gyerek úgy érzi, hogy a saját érdekei nincsenek megfelelően képviselve, vagy valamitől fél, megpróbálhatja magához ragadni az irányítást, és ilyenkor drasztikus és irracionális lépésekre is képes lehet.

Szem előtt kell tartani azt is, hogy a nem valós esetek – csakúgy, mint a valóságok – súlyos családon belüli problémákra hívják fel a figyelmet. Lehet-

séges, hogy a gyerek olyan nehézséggel áll szemben, amit nem képes megfogalmazni, amire vonatkozóan nem képes segítséget kérni (vagy megtette és nem ért el célt), és ezért jelez ilyen módon. A nem valós esemény hatáság általi valósként kezelése és annak következményei azonban hosszú távon tovább rontják a gyerek helyzetét, pszichés állapotát, hiszen a valós probléma orvoslására nem kerül sor, sőt az egész család tönkremehet az eljárás ideje alatt, ami súlyos büntudatot kelthet a gyerekekben. Főként, ha még börtönbe is juttat egy vétnel, esetleg számára érzelmileg jelentős személyt. Ezért nagyon fontos, hogy rendkívüli körültekintéssel, alapos vizsgálattal az egész folyamat minél korábbi szakaszában kiszűrjük a hamis eseteket. Ehhez próbálunk néhány szempontot megosztani a következőkben arra vonatkozóan, hogy a tapasztalatok szerint milyen motivációk húzódnak meg a valótlan gyanúsítások hátterében. Bár ezek nagyon sokfélék lehetnek, hiszen minden ember, minden család, minden élethelyzet más, mégis bizonyos típusjegyek felfedezhetők, amelyek alapján lehetséges némi kategorizáció. Szó lesz továbbá a nem valós történetek narratívájának alakulásáról és a hamis vád fennmaradásának okairól is.

Váláskor

A válás folyamán a gyermeket ért szexuális zaklatás vádja az apa elleni leghatékonyabb fegyver mind a vagyonmegosztás, mind a gyermekelhelyezés vonatkozásában, és a nők ezt egyre gyakrabban ki is használják. Mire lezajlik a rendőrségi eljárás és kiderül, hogy nem igaz a történet, a bíróságon addig is jól mutat egy ilyen papír a válás idején. Kevésbé ismert és kevésbé gyakori is, de előfordul, hogy apukák élnek ezzel a fegyverrel az anyákkal szemben. Utóbbi esetekben inkább kisebb gyerekek érintettek, akiknél az apák a gondozás bizonyos mozzanatait torzítják szexuális töltetűvé.

Még a vélhetően az anya által eltervezett hamis vádas esetekben is ritkábbnak tűnik az, hogy a gyerek direkt betanítására kerül sor. Sokkal inkább jellemző, hogy indirekt módon zajlik a folyamat: az anya azt az elvárást sugalmazza a gyerekeknek, hogy ezzel kellene megoldást találni a mindenkit kínzó családi konfliktusra, vagy olyan módon, irányított kérdésekkel faggatja ismétlődően a gyermeket, aminek eredményeként egy ilyen történet kerekedik ki (ezekről a spontánnak mondott beszélgetésekről nem egyszer hangfelvétel is készül).

Nem minden esetben van szó ennyire szándékos, eltervezett akcióról. A nők eszköztárában ennél jóval kifinomultabb módszerek állnak rendelkezés-

re a cél eléréséhez. Megtörténik, hogy az apával való elnyúló konfliktusos folyamatban az anya annyira szenved, olyan elesett, hogy a szülők éretlen harcában korán felnőtt szerepbe kényszerülő gyerek az érzelmi zsarolás manipulációjának következtében kénytelen megmentőként fellépni, és egyszer csak előáll egy ilyen történettel. Ennek alapjait veheti a különféle tévéműsorokból vagy az internetről. Az is előfordul, hogy anyuka „barátnői” státusba helyezett gyermekével – annak pszichoszexuális fejlődését rendkívül károsan befolyásolva – megosztja az apával való intim együttlét részleteit, különösen annak számára kellemetlen mozzanatait, amelyeket a gyerek felhasználhat. Látványos ilyenkor, hogy a kislány saját sérelmeinél jóval hangsúlyosabban sorolja az anyjéit, olyan történetekről számol be nagy átéléssel, sajátélményszerű érzelmi reakciókkal kísérve, amelyekről életkorából vagy helyzetéből kifolyólag nem tudhat. Az ilyen gyermek az anya személyiséghatárokat elmosó, túlfolyó magatartása következtében nem képes önmaga egyéniségét, érzelmeit, vágyait és saját problémáit az anyjéitól elkülöníteni, függetlenül megélni.

A nevelőapa eltávolítása

Nem meglepő az sem, hogy serdülő vagy fiatalabb lányok annak érdekében állhatnak elő hamis szexuális váddal, hogy nem kedvelt nevelőapjuktól megszabaduljanak. Az elvált szülők gyermekei jellemzően nehezen törődnek bele a család szétesésébe, titkon vagy nyíltan éveken keresztül abban reménykedhetnek, hogy szüleik újra együtt élnek majd függetlenül attól, hogy mennyire volt konfliktusokkal terhelt az együtt töltött időszak. Ennek pedig a szemükben jelentős gátja lehet az „új apuka”, akinek ezért nagyon nehéz dolga van, amikor el akarja fogadtatni magát nevelt gyermekeivel. Akár még bűnbakká is válhat a gyerek szemében – miközben az édesapa személye idealizálódhat a láthatások napi problémáktól mentes időszakai következtében –, ami súlyos konfliktusokhoz vezethet közöttük. Ezek igen nehéz élethelyzetek, amelyek hatékony, sikeres kezelésének eszközei keveseknek állnak rendelkezésére. Bármennyire szimplifikálnak tűnik ez a magyarázat, volt már olyan, amikor a tizenöt éves kislány elismerve a hamis vádat pontosan ezt fogalmazta meg: azt hitte, ha a nevelőapa börtönben lesz, visszajön az édesapja.

Természetesen itt is kitüntetett szerepe van az édesanyának. Ha a gyermek az anyától sem kapja meg az áhitott figyelmet, megértést, szeretetet, az tovább mélyítheti a problémákat.

Fontos jelzés ezen esetek hitelességének megítélésénél, hogy sokszor olyan lányok tesznek hamis bejelentést, akik nagyon is határozott, vagány, dacos serdülők, és a zaklatással együtt súlyos, nyílt konfliktusokról is beszámolnak a nevelőapával, amelyekben az ő szerepük korántsem alárendelődő. Ilyen esettel találkozva érdemes belegondolni, hogy életszerű-e az adott családi kontextusban, családi rendszerben az adott gyerek olyan szintű elnyomása, amelyről ő kizárólag a molesztálásra vonatkozóan számol be. Ugyanakkor – nyilván nem minden esetre igaz ez sem, de – jellemzőbb a családon belüli valós szexuális abúzusok esetén, hogy ezekre nem testi erő, konkrét erőszak, fizikai kényszer alkalmazásával kerül sor. Sokkal gyakoribb, hogy a kapcsolatban rejlő érzelmi és egyéb függőséggel, a kiszolgáltatottsággal, az alárendeltséggel való visszaélés, manipuláció következtében történnek meg.

Elősegítheti azt, hogy a kislány ilyen történettel álljon elő – illetve azt is, hogy esetleg valóban létrejöjjön a szexuális kapcsolat –, ha a fiatal anya féltékeny kamasz lányára, vetélytársának tekinti őt saját párkapcsolatában. Még ha nem mondják is ki, „benne van a levegőben”, a gyerek úgy érezheti, hogy akár meg is történhetne a dolog, így nem kell túl nagyot tóditania, ha azt mondja, már megtörtént.

Menekülés az apai szigor elől

A szigorú nevelő- vagy édesapától való megszabadulás vágya szintén kézenfekvő magyarázata a hamis gyanúsításoknak. Az érdemel itt külön szót, hogy az apai/szülői szigor alóli menekülés esetén új jelenségnek tűnik, hogy nem egyszerűen a korlátoktól szeretne megszabadulni a tizennégy-tizenöt éves, önmagát éppen eléggé felnőttnek gondoló lány, hanem a célja az, hogy a szexuális visszaélést ürügyként használva a barátjához költözhessen. Az, hogy apuka esetleg börtönbe kerül, mellékes számára, esetleg nem is gondol erre, vagy nem méri fel ennek a jelentőségét.

Ezekben az esetekben is megvan az előzmény: a zaklatott családi viszonyok, feszültséggel teli légkör, az érzelmileg elhanyagoló anya és az érzelmei kifejezésével küszködő apa. Ez nem mindig feltűnő: egy a kívülálló számára problémamentesnek ható családon belül is megélhet a gyermek súlyos gondokat. Például – egy valós esetet alapul véve – traumatizált lehet attól, hogy a testvére mellett háttérbe szorulónak éli meg magát. Ez súlyos önértékelési problémákhoz vezethet, amit kompenzálnak élhet meg egy párkapcsolatban, amelyben a fiú szélsőséges ragaszkodását tapasztalja meg rossz esetben eset-

leg éppen azon jegyek (szélsőséges féltékenység, kisajátítás, elszigetelés más kapcsolatoktól) miatt, amelyek egy későbbi bántalmazó kapcsolat előjelei lehetnek. Ez az erős ragaszkodás felértékeli a kapcsolatot a családban megélt csalódások ellenében.

Az említett esetben a tizenöt éves kislány szeretett volna összeköltözni a barátjával, amit a szülők elleneztek. Nem látva más megoldást, kitalált egy szexuális zaklatásról szóló történetet: *„kellett a gyámhatóságnak a feljelentés, hogy véglegesen át tudjanak helyezni a gyámomhoz”*, akiről tudott volt, hogy a tizenöt éves lány barátjának az anyukája. *„Úgy gondoltam, hogy ezek elég nyomós érvek”* – mondta el a pszichológiai vizsgálaton. Ebben az ügyben egyébként a kislányt anélkül, hogy vizsgálták volna az egészen bizarr vádak (amelyeket objektív tények is cáfoltak), a rendőrségi feljelentés megtételével egy időben a gyámhivatal hivatalosan összeköltöztette a barátjával, ezzel kivéve a szülők kezéből a jogi eszközöket, hogy hatással legyenek a gyermekük sorsára.

Az anyát ért gyermekkori szexuális trauma hatása

Egészen más lélektani dinamika is vezethet hamis vádakhoz. Fiatalabb, serdülőkor előtti kislányoknál viszonylag gyakran látjuk azt, hogy a háttérben jelentős az anyát ért gyermekkori szexuális trauma szerepe. Több esetben fordult elő, hogy a korábban zaklatáson átesett anya arról számolt be a kihallgatás vagy a pszichológiai vizsgálat során, hogy amikor megtudta, gyermekét vár, megfogalmazódott benne a gondolat, hogy az általa megélt trauma a kicsivel megismétlődhet.

Ez a félelem aztán áthatja az anya gyermekéhez és a világhoz való általános viszonyulását, egyfajta szexualizált-paranoid légkört hozva létre a gyerekek körül. Teszi ezt alapvetően oly módon, hogy minden helyzetben a szexuális zaklatás veszélyét látja, ami – mivel a gyerekek kezdetben az anya közvetítésével érzékeli a világ dolgait, eseményeit és azok jelentését, jelentőségét – beivódik a gyerekekbe. Gyakran direkter formában is megnyilvánul az anya aggodása. A következő szélsőséges és ezáltal rendkívül szemléletes esetben az anya által részletesen feltárt folyamatban látványos a saját szerepe, amelyre ő maga láthatóan teljesen vak volt. Hasonló történhet finomabb, esetleg kevésbé jól tetten érhető módon több más esetben is.

Az említett példában az anya a kihallgatásakor elmondta, hogy korábban érte őt egy – objektíven szemlélve enyhének mondható – szexuális abúzus (mutogatás), emiatt egészen korán megfogalmazódott benne az aggodalom,

hogy a kislányát is érheti ilyesmi vagy ennél súlyosabb molesztálás. Ezért a gyereket öt éves korában részletekbe menően felvilágosította szexuális téren azzal kiegészítve, hogy őt milyen formában érte korábban zaklatás, és a kislányt milyen érheti. Ettől kezdve elmondása szerint mindennap rákérdezett a gyermeknél, hogy történt-e vele hasonló. Partner volt ebben a velük élő nagymama is. Közeli férfi tagja nem volt a családnak.

Egy idő után az anya már potenciális elkövetőt is talált, egy távoli rokont, aki időnként meglátogatta őket, és szeretett a kislánnyal játszani. Vele kapcsolatban addig soha nem vetődött fel ilyen gyanú, viszont sikertelen volt a párkapcsolatok terén. Ettől kezdve konkrétan rá vonatkoztatta a kérdéseket, ő nem tett-e „olyat” vele. A kislány mindig nemleges választ adott, és az anya elmondása szerint terhes is volt számára az állandó faggatózás.

Egy alkalommal az anya szófogadatlansága miatt mérges lett a lányára és megütötte. Az ekkor nyolcéves kislány sírva fakadt. Az anya elmondta, hogy mivel indokolatlannak találta ezt a reakciót, az ő fejében egyből megszületett a gondolat: csak azért sírhat, mert zaklatás érte, és természetesen az ominózus személy részéről. „Alig tudta kihúzni” belőle, mi történt, a kislány kitarotán tagadott. Elmondása alapján az anya irányított, direkt kérdésekkel órákon keresztül faggatta a gyereket. Hiába szeretett volna aludni, nem hagyta. Végül éjfél körül a kislány egy simogatást végre elismert. De mivel annyira sírt (véltetően már a fáradtságtól is), az anyuka nem akarta elhinni, hogy „csak ennyi???”. Addig faggatta, míg befolyásoló kérdéseinek engedve egy konkrét nemi erőszakot el nem ismert, akkor végre alhatott.

A történethez tartozik, hogy másnap reggel, mielőtt az anya feljelentést tett, a rokonságban és a férfi munkahelyén is érdeklődni kezdett, hogy más zaklatott-e már, mert az ő lányát igen. Ezzel vélhetően örökre megbélyegezte a férfit, illetve a saját lányát is. Ebben a helyzetben pedig a kislány számára nehezen lett volna vállalható, hogy nem igaz a történet, hiszen pillanatok alatt mindenki tudomást szerzett róla. Ráadásul a rövid távú következmények kedvezők voltak a számára: rá figyeltek, mindenki kedves volt, és aggódó.

Egy másik esetben az anya kísértetiesen hasonló módon járt el. Mivel annak idején, amikor őt érte súlyos zaklatás, nem mert szólni, ezért a lányával azt tette, amiről azt gondolta, hogy neki akkor segített volna: öt éves korában felvilágosította, és azóta mindennap megkérdezte, molesztálta-e valaki. Egy alkalommal, amikor az anya éjszakai műszakban dolgozott, a hét éves kislány a nagybácsinál aludt. Éjjel az anya telefonhívást kapott a férfitől, hogy a kislány rosszat álmódott és sír, majd átadta a kislánynak a telefont, aki kérte, hogy jöjjön érte. Az anya nem tudott érte menni, így végül a kislány ennyit mondott:

„az történt, amit mondtál”, és az anya természetesen azonnal ott termett. A nagybácsi nem is érzekelte, hogy épp most gyanúsították meg szexuális zaklatással, amelyről a kislány későbbi beszámolója nem hatott élményszerűnek.

Az előbbiekhöz hasonló esetekben a gyerekek viselkedésében vagy az általuk előadottakban semmi nem utal arra, hogy szexuális abúzus áldozatává váltak volna. Ez a gyanú csak az anyák fejében él, ami persze megérthető, mivel súlyos, feldolgozatlan trauma munkál bennük folyamatosan. És bár megóvni szeretnék a gyermekeiket, ezek az anyák akaratukon kívül mégis megismétlik a velük történeteket, és valójában – más módon, mint tenné ezt egy férfi, akit gyermekkorában molesztáltak, de – szexuálisan zaklatják a gyermekeiket. (Ismert tény, hogy a legtöbb szexuális bűnöző, pedofil gyermekkorában áldozat volt. Egy áldozat áldozata.) Sajnos úgy tűnik, ez is egy módja a traumák transzgenerációs átadásának.

A nevelőszülők szerepe

Többször előfordul, hogy nevelőszülőknél elhelyezett gyerekek hosszabb idő után állnak elő azzal, hogy zaklatás érte őket. A nevelőszülőkkel beszélgetve esetenként kiderül, hogy itt is az imént tárgyaltakhoz hasonló történik: az ő fejükben hamarabb született meg a gyerek szexuális abuzáltságának gondolata, mint ahogy arra a gyerek bármilyen módon utalt volna. Bizonyos jelek következtében ők kezdték kérdezgetni a kislányt, kisfiút, aki eleinte tagadott, majd elismerte a dolgot.

Ebben a helyzetben is több lényeges tényezőt érdemes megvitatni. A nevelőszülők rendszerint arról számolnak be ilyenkor, hogy a gyerekek félnek a felnőtt férfiaktól, valamint a testi érintésektől, és ennek alapján ők gyanakodni kezdtek. Ha azonban belegondolunk, hogy a nevelőszülőkhez kerülő gyerekek nyilván nagyon rossz családi körülmények közül kerülnek ki, legtöbbször bántalmazó-elhanyagoló szülőktől, nem meglepő, ha a hagyományosan agresszorként ismert ember, az apa, a férfi lesz számukra a legkevésbé bizalmat ébresztő személy. A testi érintések pedig e családokban legtöbbször nem a pozitív érzelmek, a gyengédség, hanem a bántás, a fájdalom közvetítői, így nem csoda, ha tartózkodnak tőle. Egyébként sem tekinthető kórosnak, ha idegenek – márpedig a nevelőszülők a gyerek számára azok – testi érintésétől ódzkodik egy kisfiú vagy kislány.

Másrészt: a legtöbb esetben, bármennyire bántalmazó vagy elhanyagoló volt is a család, a gyerek velük élt, és mivel ők gondoskodtak róla (bármilyen

mértékben), illetve nem volt más, akihez kötődhetek volna, a gyerekek ragaszkodnak a szüleikhez. Nem szívesen kerülnek egy teljesen idegen, ismeretlen környezetbe, és nem alkalmazkodnak ahhoz zökkenőmentesen még akkor sem, ha objektíven nézve az sok szempontból jobbnak mondható. A családból való kiragadás és nevelőszülőkhöz kerülés a gyerekek számára traumatikus élmény, és nem szabad messzemenő következtetést levonni abból, ahogy a gyerek ebben a helyzetben viselkedik.

Továbbá, a nevelőszülők rendkívül nehéz feladattal szembesülnek, amikor a rossz környezetből, de akaratuk ellenére kiemelt, sokszor addig egyáltalán nem nevelt gyerekeket, akik mindenáron vissza akarnak kerülni az édes szüleikhez, integrálniuk kell a saját családjukba, szabályrendszerükbe, életükbe. Sajnos látunk arra példát, hogy a nevelőszülők legtöbbször vélhetően nem tudatosan, de a származási család ellen igyekeznek hangolni a gyerekeket, csökkenteni a kötődésüket annak érdekében, hogy könnyebben kezelhessék őket (vagy akár azért, hogy több szeretetet kapjanak tőlük). Érezhetik úgy, hogy a legjobb, ha nincsenek is láthatások, hiszen akkor nincs utána sírás és egy újabb, hosszabb-rövidebb renitens időszak. Erre példa, amikor a nevelőszülő egyebek között azt róta fel a rendőrségi eljárás megindítását és a láthatás beszüntetését kieszközölve az özvegy édesapának (akitől csak azért kerültek el ideiglenesen a gyerekek, mert a munkája miatt nem tudta megoldani a felügyeletüket), hogy télen náthásan hozta vissza őket a láthatásról, illetve egy kisebb balesetben enyhén megsérültek. A könnyen befolyásolható kislány a pszichológiai vizsgálat kezdetén a nevelőanya által elmondottakat szajkózta szó szerint, majd a vizsgálat előrehaladtával és ezáltal a nevelőanya hatásának csökkenésével derült fény az édesapájához való erős kötődésére. Hasonló módon érhetik el a nevelőszülők – nem tudatosan – azt is, hogy a szexuális zaklatás vádjával kerüljön érzelmileg és fizikailag távolabb gyerek és szülő.

A másik kritikus pont, amikor a gyerek rájön, hogy neki tényleg jobb a nevelőszülőnél, és retteg attól, hogy visszahelyezik a származási családjába. Ezt elkerülendő vetődhet fel bennük az, hogy előállnak a szexuális zaklatás vádjával.

A tanárok szerepe

A tanároknak, nevelőknek is jelentős szerep juthat egy-egy hamis történet keletkezésében és rendőrségre kerülésében. Mint az előbbi esetekben, itt is előfordulhat, hogy a tanár abba a hibába esik, hogy a gyerek rossz hangula-

tát szexuális bántalmazás megélésével magyarázza. Egy esetben az iskola tett feljelentést, miután a tanító néni egy korábbi bizonytalan, homályos információra alapozva elismerten azzal az attitűddel és célirányosan úgy kérdezte ki a nyolcéves gyereket, hogy abból egy szexuális zaklatás története kerekedett ki. A tanító néni meg volt győződve arról, hogy a kislány az őt ért molesztálás miatt sír, miközben a háttérben az anya aznap reggeli fenyegetése állt: mérgében azt mondta a gyerekeknek, hogy keressen magának másik szülőt. Ez a felnőtt számára nyilvánvalóan irreális felszólítás a gyerek számára reális fenyegetettséget jelentett, a gyermeki lét kiszolgáltatottságát megélve ő komolyan vette, és ez épp elég ok volt arra, hogy el legyen keseredve. A kislány a „vallomása” után nagyon élvezni kezdte a rendkívüli figyelmet és tetszett neki az új szituáció, elmondása az őt ért szexuális visszaélésről azonban nem hatott élet- és élményszerűnek. Azt, hogy a tanító néni teljesen jóhiszeműen járt el, bizonyítja, hogy szó szerint beszámolt saját szerepéről a történetekben.

Más módon is belekerülhet az iskola ezekbe a történetekbe, ami sajnos szinte kivédhetetlen. Előfordulhat ugyanis, hogy a tanárt szándékosan eszközként használják a feljelentéshez. Egy esetben kiderült, hogy a válófélben lévő anya, mivel vélhetően élt a gyanúperrel, hogy nem igaz a lánya által előadott történet az apa általi molesztálásról, és nem akarta magát kedvezőtlen helyzetbe hozni, illetve hatásosabbnak ítélte meg, ha az iskola tesz feljelentést, megkérte a lányát, hogy a tanárának számoljon be erről úgy, mintha neki még nem említette volna. Ez úgy vált egyértelművé, hogy a gyerek a pszichológiai vizsgálatokor véletlenül elszólta magát.

Olyan esettel is találkoztunk, amikor egy tanár, vélhetően pusztán kíváncsiságból, mindenáron meg akarta tudni, hogy a serdülő lány lefeküdt-e a barátjával, amit a lány nem szeretett volna megosztani vele. Hogy beismerésre bírja, azt hazudta a gyerekeknek, hogy ő a szüleitől már úgyis tudja, hogy megtörtént. Erre a lány bosszúból, mert elárultnak érezte magát, hirtelen indulatból azt mondta a tanárnak, hogy az apja szexuálisan zaklatja őt. Nem gondolta, hogy ennek az lesz a következménye, hogy egyből intézetbe kerül, ahol már hiába mondta, hogy nem igaz a dolog, az eljárás lezárultáig nem mehetett haza, és az édesapjával, akihez egyébként kötődött, hosszú ideig egyáltalán nem találkozhatott. Érdemes itt egy pillanatra abba is belegondolni, hogyan befolyásolja egy ilyen esemény az apa-lánya kapcsolat hosszú távú alakulását.

A párkapcsolat szerepe

A már érintett eseteken kívül másképp is lehet szerepe a párkapcsolatnak a hamis szexuális erőszak-feljelentésekben serdülő lányoknál. Előfordul, hogy a lány áldozatszerepével és elesettségével szeretné visszaédesgetni magát az őt elhagyó kedvest. Az is motiváció lehet szigorú szülők esetén, hogy a baráttal töltött tiltott időt igazolja előttük. Ezekben az esetekben jobbra nem megnevezett, ismeretlen személy az „elkövető”, és néha egészen vad történetek születnek álarcos rablókkal és napokig tartó sanyargató fogsággal, amelynek viszont semmiféle testi vagy lelki nyoma nem keletkezik.

Arra is látunk példát, hogy a kislány a barátjához szökik, de a nála töltött napok végére megromlik a viszony, vagy fél a szülei reakciójától, és hazatérve arról számol be, hogy a fiú elrabolta és bezárva tartotta.

A kikérdezés módja mint a hamis feljelentés alapja

Amikor egy gyermek előad egy szexuális visszaélésről szóló eseményt, rendkívül óvatosaknak kell lennünk a meghallgatásakor.

A narratív pszichológia elmélete szerint az ember élményeit, tapasztalatait saját magának és másoknak történetekben mondja el. Egész élettörténetünk azáltal jön létre, hogy elmeséljük azt, ami velünk történt. A gyerekek történeteiket a szülőkkel együtt, az ő segítségükkel hozzák létre, alakítják. Amikor egy gyerek elmondja, hogy mi történt vele például az óvodában, a szülő, még ha nem volt is jelen, igazítgat az előadáson, rendez, a nem valószerű momentumokat kiszűri, helyre teszi, a részeseményeket idői sorrendbe rendez, annak érdekében, hogy a fejében lévő forgatókönyvek alapján koherens és hiteles történet jöjjön létre. Mindenki mást és mást tart lényegesnek egy-egy eseményben, más szempontokat hangsúlyoz, így amikor egy anya/apa a gyerekével megbeszél egy történetet, olyan kérdéseket tesz fel, olyan mozzanatokat hangsúlyoz, amelyek számára fontosak, véleményt mond, esetleg bizonyos momentumokat vagy érzéseket helytelenít, letilt. Így észrevétlenül formálja a gyerek narratívumainak tartalmát, életének történetét. A kérdés az: végül milyen kapcsolat lesz a konstruált történet és a valóság között?”

Hasonló történik akkor is, amikor egy szexuális zaklatás történetéről beszélget gyerek és anya, gyerek és tanár, gyerek és rendőr stb. Ha nem eléggé óva-

* Péley Bernadette: Élettörténet – fejlődés és patológia. A narratív szemlélet és módszer haszna a diagnosztikában és a terápiában. Magyar Pszichológiai Szemle, 2013/1., 141–157. o.

tos a meghallgató, akkor fennáll a veszély, hogy az együtt konstruált történet jelentősen eltér majd a történeti igazságtól. És a fő kérdés a jelen téma szempontjából: mi történik akkor, amikor a gyerek egy valótlan történettel áll elő?

Mivel gyerekről vagy serdülőről van szó, a legtöbb esetben szexuálisan és ilyen szempontból érzelmileg tapasztalatlan, vagy kevés tapasztalattal felvértezett személlyel állunk szemben. Ezért az általa előadott nem valós molesztálás, szexuális erőszak története és érzelmi megélése jó eséllyel tartalmaz életszerűtlen mozzanatokot, ellentmondásokat, illetve fantáziált elemeket még akkor is, ha a tévében vagy az interneten könnyen szerezhet tapasztalatot a konkrétumokról. Az a felnőtt, aki megrémülve a gyerek által előadottaktól támogatásképpen az ellentmondásokat anélkül akár, hogy ennek tudatában lenne, feloldja, a nem reális elemeket kiigazítja, új szempontokra, addig nem megjelenő mozzanatokra kérdez rá, együtt konstruálja meg – az ő fejében lévő valós tapasztalatokon alapuló forgatókönyvet alapul véve – a gyerekekkel a valósághoz hasonlatosabbá váló történetet.

Minél többen és minél „aktívabban” hallgatják meg az illetőt, annál nagyobb az esély arra, hogy mire pszichológus szakértőhöz jut, már az eredetitől nagyban különböző, életszerű elemekkel tüzdelte, az inadekvátakat mellőző történet lesz belőle, amiről már sokkal nehezebb lesz megállapítani, hogy egy valóban megélt eseményről szólhat-e.

A mozzanatok beépítése pillanatok alatt megtörténik, a nem valós történetet előadó gyerek ki lehet élezve minden olyan új információra, amelyről úgy találja, hogy életszerűbbé teheti vele a sztoriját. A kérdezettek beépítésére tankönyvi példa egy kihallgatás egyik momentumra: a rendőr megkérdezte, hogy az apuka az adott szituációban végzett-e önkielégítést. A tizenöt éves lány megdöbbszent a kérdésen, és zavartan mondta, hogy „nem, nem, dehogy”. Láthatóan idegen volt számára még a gondolat is. A jelenlévő pszichológus számára biztosra vehető volt, hogy a szakértői vizsgálaton már önkielégítésről fog beszámolni, de nem kellett addig várni: néhány mondattal később visszatért ehhez a mozzanathoz, és spontán közölte, mintha korábban erről nem is lett volna szó: az apuka önkielégítést végzett az adott helyzetben. Ebben az ügyben, aminek láttam a narratíváját alakulni, több olyan mozzanat volt tetten érhető, amikor a kislány az első kihallgatáson nem is értette a kérdést vagy nemleges választ adott, a későbbiekben azonban láthatóan felkészült ezekből, és beépítette a történetébe.

Az események bármely szakaszában nagy jelentősége van a kikérdezés módjának abban, hogy végül milyen történet kerekedik ki.

Ami fenntartja a hamis vádat...

Érdemes végiggondolni, hogy azok a gyerekek, akik hamis váddal belekerülnek egy rendőrségi eljárásba, legtöbbször nem gondolnak bele, nem tudják, nem is tudhatják, hogy ez mivel jár. A tapasztalat szerint egyszerűen csak arra számítanak – ha számítanak valamire –, hogy azt a bizonyos dolgot kimondva elérik a hön áhított célt (például nem kell többet ott lakniuk, megszabadulnak apukától, magukra vonják a figyelmet stb.). Fogalmuk sincs róla, hogy egy akár éveken át tartó eljárásban többször, minden részletre kiterjedően kihallgatják őket, a szüleiket, barátaikat, ismerőseiket, tanáraikat, majd pszichológus, később a bíróság előtt is be kell számolniuk a velük történetekről. Amikor ezzel szembesülnek, nagyon megijednek. Ráadásul azzal, amiről a felnőtt azt hiheti, hogy kiugrasztja a nyulat a bokorból, csak még tovább taszítja őket a mélybe: „*Nagy baj lesz abból, ha nem mondasz igazat!*” A fenyegetés következtében attól félnek, ha kiderül a hazugság, börtönbe kerülnek ők vagy a szülő, akivel a rendőrségre ment. Közben a környezetében mindenki tudomást szerez az ügyről, mindenki őt sajnálja, a kortársi közegben különleges szerephez kerül, az élete részévé válik a dolog. Mindezek következtében, ahogy múlik az idő, egyre inkább fog foggal-körömmel ragaszkodni a történetéhez. Ilyenkor visszakozni és vállalni, hogy hazudott már szinte lehetetlen, bármennyire megbocsátónak érezheti magát egy szülő, vagy ígéri meg, hogy nem lesz következmény. Ekkor már sokkal-sokkal többről van szó: szembenézni a teljes környezet reakciójával, valamint az alaptalanul megvádolt, esetleg emiatt a börtönt is megjáró személlyel. Esély arra, hogy bevallják a ferditést szinte csak a legelején van, amikor tudatosítani lehet a gyerekekben, hogy jogi következmények nélkül visszavonhatják a vallomást, és még nem terjedt el a hír szélesebb körben.

Az egyik bűnügyben a szülők válása után a tizenkét éves kislány az anyukával egy távoli városba költözött, messze a tágabb családtól és a barátoktól. Mivel a kislány vissza akart kerülni a régi környezetébe, az anya egy barátját, akivel semmi problémája, de különösebb kapcsolata sem volt (annyi, hogy kicsit tetszett neki a férfi), az apa családja előtt meggyanúsította zaklatással. Eszébe sem jutott, hogy rendőrségi eljárás indulhat, vagy a férfinak problémája lesz ebből, egyszerűen csak azt gondolta, hogy ezek után visszaköltözhet az édesapjához. Amikor szembesült vele, hogy micsoda ügy kerekedett, már nem merte elmondani, hogy hazudott.

Segítő versus szakértői attitűd

Nagyon fontos megjegyezni, hogy a pszichológus szerepe a bűnügyekben speciális, alapvetően eltér a hagyományos klinikus vagy éppen köznyelvi értelemben vett segítő attitűdtől. A pszichológus ezen a területen a nyomozó hatóságnak segít abban, hogy kiderülhessen az igazság. Ezáltal pedig természetesen annak is, aki sértett vagy éppen gyanúsított az ügyben.

Míg a klinikumban a bizalom, ezen a területen megítélésem szerint a kétkedés az alapvető. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy hazugnak tartjuk azt, akivel dolgozunk, hanem annyit tesz, hogy fenntartjuk magunkban annak a lehetőségét, hogy nem az a valódi probléma, amit előad, és módot adunk arra, hogy ez kiderüljön – elsősorban az ő érdekében. Ennek az attitűdnek véleményem szerint nemcsak a pszichológusokat, hanem minden ezen a területen dolgozó szakembert jellemeznie kellene, mivel nem azzal teszünk jót valakinek, hogy feltétel nélkül elhisszük, amit mond, hanem ha kiderítjük az igazságot.

Zárszó

Az előbbieket fényében látható, hogy ezekben az ügyekben mindenkinek (szülő, rendőr, pszichológus stb.) nagyon körültekintően kell eljárnia. Nem elég csak a konkrét eseményről szóló elmondást alapul venni, hanem azt a kontextust, élethelyzetet is szükséges, amelyben az megjelent, beleértve esetleg még a szülő személyes történetét is. Persze attól, hogy valaki problémás környezetben nő fel, vagy az anyját trauma érte, ő is válhat szexuális abúzus áldozatává, tehát nincsen arról szó, hogy ez alapján lehetne megítélni egy-egy történet hitelességét. Arra próbáltam felhívni a figyelmet, hogy több szempontot érdemes figyelembe vennünk akkor, amikor ilyen esettel találkozunk, és ebben feladatunk van.

IRODALOM

Péley Bernadette: Élettörténet – fejlődés és patológia. A narratív szemlélet és módszer használata a diagnosztikában és a terápiában. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2013/1.

Ranschburg Jenő: A meghitt erőszak. Saxum, Budapest, 2006

Vajda Zsuzsanna: Siettetett gyerekek. *Iskolakultúra*, 2009/9.

